

Joza Ivakić

**Pripovijetke
Uspomene**

Sadržaj

Pripovijetke	3
Maćuva	4
Sestra	19
Mlada žena	23
Didak i baka	37
Gospodična Jelica	41
»Hrvatski dom«	51
Otrov	65
Uspomene	68
Uspomene na Ivana Kozarca	69
Fragmenti iz moje nenapisane autobiografije	77
Rječnik	83

Pripovijetke

(izbor)

Maćuva

I

Snaša Ljuba ostala i po drugi put udovica. Ali ona se nije — kako se činilo — poradi toga jako žalostila. Osobito sada kad joj je umro drugi čovjek, čiča Lepa. Istina, ona je na ukopu tako plakala da se činilo kao da će se raspasti od samoga plača, toliko je suza prolila kao da će oči isplakati, jaukala je — e, ali to se sve tako moralo poradi svijeta. Ta šta bi rekli komšije, šta bi čitavo selo, kad ne bi žena plakala za svojim čovjekom.

Tako je snaša Ljuba plakala — pred svijetom — ali u njenu srcu nije bilo prave žalosti i tuge. Ipak se ne može reći da baš ni najmanje nije žalila za čičom Lepom. U gdjekojim časovima žalila je ona i te kako za njim, mada je pokojni čiča Lepa bio već čovjek u godinama, skoro pravi didak, a ona mlada; žalila je za njim jer joj je bio dobar, jer se nije kinita ni mučila kod njega nego živjela ko kaka gospoja. I kad bi se snaša Ljuba sjetila kako joj je bilo lijepo i lagodno živjeti kod čiče Lepe, onda bi joj se srce napunilo tolikom žaobom za njim, tako bi joj bilo teško i sva bi se nekud razmekšala, a suze bi joj se i same, da ni ne osjeti, skotrljale po obrazima.

Al rijetki su to bili časovi kad je snaša Ljuba tako mislila. Često dok je tako mislila o čiči Lepi, o njegovoj dobroti — znao bi joj se tijano javiti neki glas koji joj je govorio: »Ta budi vesela da si se otresla onoga vraga matoroga! Dobro je da je crkô, mrcina! Tvoja je mladost uz njega venula i povenula bi sasvim. Što ti je on mogao dati, čim te je on mogao usrećiti? Zašto da žališ za njim, zašto da mu budeš zahvalna? Da l' zato što si imala siguran krov kud ćeš se sklonuti? E, pa to bi imala svagdje da si se udala ne znam kuda. Ni za što mu nemaš biti zahvalna. On je protiv tebe zgriješio što te je prikovô uza se, gad matori! U tebi kipi mladost, hoće ti se života, ljubavi... A njegova ti ljubav nije mogla biti mila i slatka. Pa zato hvali bogu da si ga se oslobodila! Sad je tvoj život, tvoj svijet!« Snaša bi Ljuba take glasove, kad bi se u njoj javili, nastojala utišati, ugušiti. Ali što se ona više silila da ih stiša, to bi se oni sve golemiji i snažniji i opet javljali i dizali. Ona je silom htjela da se uvjeri o neistinitosti njihovoj, ali to nije nikako išlo. Ona nije željela, nije htjela da s te strane promatra svoj prijašnji i sadašnji položaj, već s one druge, ljepše, plemenitije strane — kako joj se činilo.

Takim se i sličnim mislima ona mučila još onda dok je stupala za škrinjom čiče Lepe. Ona je — istina — plakala i jaukala, al misli su i dalje radile svoje. Sjeća se dobro, tako je bilo. Sa tornja se širio žalobni zvuk maloga seoskoga zvonca. Katkad samo okrene pop pjevati, tako tužno, tužno — a njegov se glas čudno ispremiješa sa zvukom zvona. Pa i to ti se čini tako tugaljivo. I u taj čas bilo je i snaši Ljubi tako tužno, tužno pri srcu. Srce joj je bilo prepuno tuge i gorčine. Al kad bi pop prestao pjevati, za čas bi se ona i opet zanimala svojim mislima i čisto bi joj se u srcu pojavila tiha radost kad bi pomislila da će sad biti sama, svoja, slobodna. Ona je držala da nije grehota tako misliti. O tom se uvjerila gleda-

jući druge ukućane na karminama. Došle komšije i drugi ukopnici poslije ukopa. U sobi dvori ukopnike rakijom »diver« Mika, pa ih sve nutka:

— Ta, dete pijte, ljudi! Ne žalite! Sve je to za njegovu dušu.

A oni bogme piju, ne štede. I tu ti se otvorio širok divan. Iznajprije su spominjali i žalili pokojnoga čiču Lepu, a onda su ga se okanili pa skrenuli razgovor na drugu stranu. I oni su se kao i drugda kad se sastanu bučno razgovarali, prepirali se. Za čas se začuje čiji smijeh, a onda i opet prepirka i vika. Ama samo što ne zapjevaju!

Eno, čiču Miju Danišina već dobro uhvatila rakija, već je naderan. Zapurio se u licu, pa sve grmi po sobi njegov krupni glas:

— A ja njemu: gospodine, tako i tako. Reko!: ne dam se ja gaziti. A, jok! E, da, nek je on gospodin, ali nisam se ni ja najeo ljudi' gljiva!

— E, stvora ti, jesi ti baš vrag, Mija! — rekne s velikim udivljenjem Iva Škembina.

— I ti baš njemu: tako i tako?!

— Eto, ko što ti kažem. Šta bi lago?!

A didak Bona Šarčev samo tresse glavom pa govori proročkim glasom:

— E, ljudi moji, ja kažem: dobra biti neće, niti može.

Tako se tu u sobi pilo i koješta naklapalo. Snaša Ljuba nije bila u sobi već u kuhinji sa ženama. Ali ona je sve to čula i vidjela kroz otvorena sobna vrata. Bila je ona toliko puta na karminama i svagdje vidjela to isto. Svagdje se pilo i razgovaralo najprije o pokojniku, a onda se i smijalo i vragovalo. Al danas, danas joj je sve to nekako i čudno i glupo. Ne zna ni sama kakav bi pravac dala svojim mislima. Nije nju to vrijeđalo ili boljelo. Ni izdaleka. Ona je samo uviđala sigurno i potpuno tu opstojnost da nitko uistinu ne žali za onim tko jedanput umre; plače se sve samo poradi svijeta i čovjek se mora pred svijetom pokazati žalostan da ne zamjere i da ne ogovaraju.

Na te je misli došla gledajući one tamo u sobi, a još više ove žene u kuhinji.

Njezina jetrva Martina mijesi sitne rezance, a seka Mara miješa na banku paprikaš. Tu je i snaša Ceca Bešina. I ona se uzvrtjela po kuhinji pa pomaže ženama i radi s njima. Ali više radi njezin jezik. Već ona u sva zvona ogovara. I nikoga ne šteti njezin jezik.

Iz sobe dopire žamor, a najviše se čuje glas čiče Mije Danišina. Taj se već dobro nakresao. Svaki čas dođe Mika, brat pokojnoga čiče Lepe, i dodade prazan tukvanj seki Mari da ga napuni. A ona ga napuni i odnese u sobu, pa kad se vrati, svaki put rekne:

— O, ali kako pije čiča Mija, ko ala! Prisilo mu, da bog da! Joj, joj, sestro draga, što ti je to lakomo, toga više nema. Ta guštera bi u rakiji popio!

I ona je tako govorila o svem i svačem, ogovarala i grdila, a s njom i sve druge žene što su tu u kuhinji. Sve to nije bilo ni u kakoj svezi s pokojnim čičom Lepom. I po držanju i govoru seke Mare ne bi niko rekao da je danas sahranila oca, ispratila ga na vječni počinak, a tako isto ni po držanju čiče Mike da je danas zauvijek izgubio brata. Seka je Mara ogovarala i brbljala s drugim ženama, a čiča Mika je pio u sobi s onim ukopnicima i skoro se već i sam nakreso.

Sve je to dobro opazila snaša Ljuba. Nehotice joj je dolazila misao: »Pa zašto bi ja za njim žalila, ja koja ga nigda ni volila nisam, kad, eto, ne žali za njim ni rođena kći ni brat?!«

Sad se snaša Ljuba utvrdila u mišljenju da to nije nikaka grehota što ona ne može da žali za čičom Lepom, što se osjeća laka, slobodna, što joj se čini kao da joj je veliki kamen pao sa srca.

I ona se odsad sasvim prepuštala tomu čuvstvu i ona nije više nikad ni pomišljala na čiču Lepu.

II

Kad se prvi put udavala snaša Ljuba, bilo joj je jedva sedamnaest godina. Prvi njezin čovjek zvao se Mata Čakanac. Ni on nije bio mnogo stariji od nje. Samo za dvije godine. Nije se ona za njega udala iz ljubavi, niti je bilo među njima pravoga voljenja. Ona se udala za njega zato jer su tako drugi htjeli, jer su je nagovorili. Mati ju je nagovarala, a i komšiluk. A ona se nije ni opirala, nije joj došlo ni na pamet tako šta. I tako se ona udala za Matu Čakanca.

Taj Mata bio slabunjav momčić. Onako mršav, sitan, u licu žućkastobljed, izgledao je ko da mu je duša na jeziku. Uši mu se činile prozirne, prsa upala, a leđa malo pogurena ko u kakvog didaka. Samo su mu se duboko upale crne oči sjajile.

I kašljucao je siromak.

A Ljuba je bila cura ko granatir. Crmpurasta, visoka i odebela. Ramena joj i prsa snažna, a kukovi obli i jaki. Ta sva je bila zaobljena ko lopta. Iz nje je upravo pršilo zdravlje i u njoj je kipjela mladost i snaga.

Pa nijesu dugo njih dvoje zajedno živjeli. Mata je sve više i više kašljucao, sve gore slabio, dok se nije sasvim zavalio u krevet. Ej, bilo je čuda i pokore s njim! Dosta se namučila snaša Ljuba dvoreći ga. Al bog mu se smilovao pa ga uzeo k sebi.

Snaša Ljuba još nije ni iskajala svoga Matu, a već joj se stali javljati prosoci. U isto su ju vrijeme prosila dvojica. Jedan je bio momak. Gabra Martulin, al iz siromaške kuće. Bio je naoko dosta zgodan, a i razgovoran, ali badava sve kad je siromak.

Drugi je bio, eto, pokojni Lepa Barić. Istina, udovac i čovjek već u godinama, ali glava kuće, i to bogate kuće.

Svi su je nagovarali da se uda za Lepu. Našao se doduše tkogod tko je govorio i za Gabru Martulina, al malo je bilo takih. Svi su ipak priznavali da je razboritije i mudrije udati se za Lepu.

Najviše se uzapela divaniti za Lepu i hvaliti ga snaša Ceca Bešina. Vražja je to ženturina! Jezik joj leti da je strahota. Ona bi svaki dan gledala da se sastane s Ljubom, da joj može hvaliti Lepu. Već joj je odbila uši govoreći uvijek jedno te jedno.

— To ti je, seko, duša od čoeke. Kako bi ti uz njega živila! Nije šala doći u 'naku bogatinju. Tu ti je puna kuća svega. Nađi ti meni još taki' kuća u našem selu! Deder koliko ji' ima? Na prste ji' možeš izbrojit. Kazat ćeš: star je. Nek je star! Stariji pametniji. A šta će ti deran, balavac! Imala si takoga, pa šta si se naužila kraj njega? A da se udaš za 'noga gólju, za 'nog Gabru Martulina — e, baš bi pazarila! Nakotrljala bi dice — a sirotinja — pa čija si onda? P' onda on ti je pijanac, ta da, pijanac, znam ja to! Ne bi uz njega imala ni kruva dosta. A 'vako, ako pođeš za čiču Lepu, živit ćeš ko kaka gospoja. Imat ćeš svašta što ti srce zaželi: i lipi' 'aljina i punu kuću svega i pokraj svega još dobra čoeke. Poslušaj ti mene pa se nećeš kajati.

Tako joj je uvijek govorila Ceca, a i čitav je komšiluk tako govorio.

I Ljuba ih je poslušala i pošla za čiču Lepu.

III

U Barićevoj kući već su odavno zaboravili pokojnoga čiču Lepu, već ga ni ne spominju. Život se tamo valjao svojom svagdanjom kolotečinom. U poslu i u svagdanjim brigama zaboravi čovjek na sve, a kako ne bi na one kojih više nema? Živ se čovjek mora brinuti i raditi, a ne trti si glave kojekakim besposlicama i uzalud tugovati. Od tugovanja se i žaljenja kruh ne jede.

Iza smrti čiče Lepe postao gazda u kući njegov brat Mika. On je visok čovjek, kao i svi Barići, krupan, širokih ramena i snažnih prsiju — prava ljudeskara. U licu je crnomanjast, imade velike i debele brkove koje opusti pa mu sve idu u usta. O velikim svecima znade ih i podrezati.

Bilo popodne u mjesecu listopadu. Barićevi sjede svi u sobi na okupu ko i obično poslije ručka. Danas se oni neće skoro ni razići, jer napolju pada kiša već nekoliko dana. Časom sipi sitna ko magla, a ponajviše pljušti, ko da će se olovnato nebo prolomiti. Na drumu blato da ne možeš od njega otići ni do prvoga komšije. Járci što su pred kućama prepuni su kaljave vode. Na sokaku nema ni žive duše. Sve se posakrivalo od te gadne kiše. I guskama i patkama već je kanda dodijala, jer se ni one više ne brčkaju po vodi.

Kod Barićevih u sobi tišina. Svi su zašutjeli. Svako se bavi svojim mislima. Čiča Mika sjedi kraj ogromne zemljane peći pa izuva opanke. U ustima mu je crvena lula s kratkim kamišem koja mu se opustila na donju usnicu. Ne izgleda čiča Mika zamišljen, mada šuti. Na njegovu se licu ne odražuje nikaka misao ili osjećaj, ono je bezbrižno, bez izražaja.

On odmotava polagano i lijeno s nogu svoje kaljave i mokre suknene obojke, pa ih prostire po peći da se suše.

Seka Mara sjedi kraj malog prozora i bavi se nekakim ručnim radom, veze, šta li; a snaša Ljuba švrlja po sobi, v pã tamo po svom krevetu. Valjda nešto sprema pod slamnjaču ili traži štogod.

U kutu kraj peći šćućurila se dva mala dječaka, odjevena samo u košulje. I jedan i drugi naslonio glavu na koljena preko kojih je prevukao košulju da mu ne zebe noge. To su sinčići čiče Mike.

Žene Mikine, snaše Martine, nema u sobi. Zrak je jako smradan i zagušljiv. Ne zna se šta više smrdi: ili duhan čiče Mike ili njegovi prljavi obojci koji se suše tamo na peći.

Tišina u toj sobi i u tom društvu još uvijek traje.

Za časak ju samo prekida glas snaše Martine koja u kujni viče na kokoši:

— Iš, tuđa! Kud srljaš? Iš! gledaj ji' samo: O, pocrkali, da bog da!

Valjda su se kokoši, a s njima i po koja komšinska, doklatile u kujnu, pa stale štogod žderati.

— Tjeraj vragove napolje! — odazove se iz sobe čiča Mika, pa i opet zašuti, a onda nastavi svoj posao, naime pušiti i pljuckati, jer je već izuo opanke i metnuo ih sušiti.

U sobi i opet prijašnja tišina, nema razgovora. Samo se čuju glasovi onih dječaka u kutu kraj peći. Oni su se već dobro zgrijali pa se sad igraju.

Iz kujne se i opet čuje glas snaše Martine. S nekim se razgovara.

— S kim se ti to, Marta, razgovaraš? — vikne čiča Mika pa pođe prema vratima da vidi, tko je.

U taj se čas otvore vrata, a u sobu stupi snaša Martina s jednim momkom visoka uzrasta. Bio je odjeven na seljačku, a na glavi je imao crvenu vojničku kapicu. Lice mu je zagasito, od sunca opaljeno, oči crne, a kosa smeđa. Male brčice zafitljio da im vršci sižu skoro do očiju.

Kad su njih dvoje unišli, momak skine svoju vojničku kapicu i pozdravi sve prisutne sa:

»Faljen Isus!«

Čiča se Mika ustobočio pa zinuo od čuda i iznenađenja. Začas pogleda u momka, pa u snašu Martinu, pa opet u momka, a onda upravo vikne:

— O, ta jesi l' ti to, Vinca?!

— Jesam, jesam ja, kako vidiš.

— O, ljudi, a ja sve gledam, gledam, pa mislim: je l' to on, nije li? A onda opet reko: ta tko bi drugi bio, on je, da, da je on.

Sad se umiješa snaša Martina:

— Ta idi, ludo, kako se ne bi odma' sitio?! Ja sam ga takija poznala čim sam vidila da ima soldačku kapu na glavi. Odma' sam ja pomislila: to je naš Vinca. Pa najpotlam, piso je da će ga sad pustiti iz soldačije.

— O, o, ljudi, ta i zbilja, kako sam bio lud da te nisam takija pozno. O! A jesi se, sinovče, razránío, baš prava čoečina! A, a ja sve mislim...

— Ta, de šuti, daj mu da odane! — umiješa se i opet snaša Martina. — Šta sad naklapaš? Čuli smo to već jedanput.

Dok su tako naizmjenice govorili čiča Mika i snaša Martina, dotle je Vinca skinuo svoju kabanicu koja je bila mokra od kiše, pa se je grlio i potihom razgovarao sa svojom »sekom Marom«. Ona ga se nije mogla sita nagledati, tako joj se činio krasan. I sve su joj se suze vrtjele u očima od radosti.

A snaša je Ljuba prestala sad vrpiti i tražiti po krevetu kad je Vinca unišao. Ona ga nije pravo poznavala jer je Vinca već bio u soldačiji kad se je ona udala za pokojnoga čiču Lepu. Slabo ga se sjećala iz svojih mladih dana dok je on još bio u selu. Vinca je bio nešto stariji od nje. I zaista čudno, ona nije nikad ni pomišljala za cijelo vrijeme otkad se udala da ima tako velikoga pastorka. Ona ga je iz prikrajka promatrala i nikako se nije mogla s time složiti da je taj momak njezin pastorak.

— A šta si se ti, Ljuba, tamo podnimila? — rekne najedanput snaša Marta. — Zar se nećeš pozdraviti sa svojim pastorkom? Vidiš kolikoga pastorka ti imaš! De, Vinca, pozdravi se s njom!

Vinca pogleda najprije snašu Martinu, a onda snašu Ljubu, ispusti ruku seke Mare koju je držao u svojoj, pa pride snaši Ljubi.

U prvi kraj nije ni sam znao što bi rekao, kako bi se to ponio prema njoj. Smeo se. Nije ga smetalo to što on snašu Ljubu nije zapravo poznavao. Njega je smetalo to što je ona njegova maćuva, a tako mlada; sigurno je njegovih godina ako nije još mlađa. On bi trebao da se ponese već pri prvom susretu prema njoj kao njezin pastorak, kao sin, ali svakako

kao njezin mladi. A to on nije mogao. To mu se činilo tako neprirodno, skoro nedostojno njega. Eto, to ga je smetalo.

Ali on se sabere, pride k njoj, pruži joj ukočeno ruku, pogleda joj ravno u oči, a onda rekne:

— Kako je?

A snaša se Ljuba nije ništa smela. Ona je bez okolišanja uhvatila njegovu ruku čim ju je pružio, pa mu je posve nesmeteno odgovorila na njegovo pitanje; a onda je i ona njega zapitala kako mu je bilo u soldačiji, pa ga stala i nadalje radoznalo promatrati. Vinca ne samo da je odgovorio na njeno pitanje nego je stao pripovijedati čitave pripovijesti iz svoga soldačkoga života. Pa ne samo to! On je pripovijedao i o svim onim velikim gradovima koje je vidio, o svim ljudima koje je u bijelom svijetu upoznao.

A u sobi je bila tišina i svi su ga pažljivo slušali.

— A jesi li i nemecki naučio? — zapita najedanput Vincu čiča Mika.

— Jesam, kako ne bi! Znaš da je u soldačiji sve nemecki. Naučio sam i poljski, ne samo nemecki.

— I poljski?! — kliknu svi najedanput.

— A kako je to poljski?

— Kako? Tako se divani tamo u Galiciji di sam ja služio. Poljski je jezik sasvim sličan hrvatskomu. Imade mnogo riči koje su si slične.

— E, šta ti divaniš! — začudi se čiča Mika.

— Ta ima svakaki' na svitu jezika, a opet se dikoja rič kaže slično ko što i mi kažemo — javi se mudro snaša Martina.

Vinca je morao neprestano odgovarati na razna pitanja čiče Mike i divanu nije bilo ni kraja ni konca. A i sam je volio pripovijedati. Htio je da istrese pred njih sve što zna, da se pohvali koliko je on to svijeta vidio i prošao.

A i zbilja, dosta je on toga vidio. Služio je kao ulan najprije u Koruškoj, a onda u Galiciji. On je sa žarom i upravo s ljubavlju govorio o onim velikim gradovima u kojima je bio, o životu gradskom, o gostionicama...

A to je on sve imao prilike upoznati, osobito kasnije kad je dobio šaržu: najprije dvije zvijezde pod vrat, a onda tri.

I snaša je Ljuba pažljivo slušala Vincino pripovijedanje i promatrala ga ko i prije, ali sad već sa malo više interesa. On joj se činio osobit, posve drugačiji nego ovi tu seljaci i uopće svi muškarci koje je ona poznavala. I lijep je on i gospodski se znade držati, a pogled mu je ponosan. Ona je pod dojmom tih svojih misli i opažanja osjećala upravo štovanje prema njemu — jest, štovanje ispremiješano sa strahom, baš onako čuvstvo što ga djeca osjećaju prema svojim starijima.

Pa to da je njezin pastorak!

Bože, ala je čudno koješta na tom svijetu!

IV

Prvi dani što ih je proboravio u roditeljskoj kući bili su Vinci lijepi i ugodni. Sve mu je ugađalo i sve se za njega zanimalo. On se nije mogao dosta napripovijedati o stranom svijetu, toliko su ga o tom ispitivali i nijesu ga se mogli siti naslušati kad bi okrenuo pripovijedati. Već je ispriповjedio sve što je znao, već su ne samo njegovi kod kuće nego i komšije znali sve novosti što ih je donio sa sobom; ali oni su ipak napastovali mada su znali već unaprijed što će reći, mada su sve to već jedanput čuli. Oni su slušali s još većim zanimanjem i s većom nasladom.

Nedjeljom, a i u poslendani — osobito kad su nastali zimski dani — svaki put je kod Barićevih čitavo društvo. Dođe didak Bona Šarčev, čiča Mija Danišin, Iva Škembini, pa bude puna soba. Čiča Mija Danišin vodi ko i obično glavnu riječ. Već se i posve iscrpio, pa se zato obraća na Vincu:

- A ded, Vinca, pripovijedaj kako je ono bilo kad si vidio cara! Ajde, da čujemo!
- Ta čuli ste već. Neću stoput jedno te jedno.
- Ajde, pripovijedaj! — salete ga svi.

Vinca se nećka, a dotle govori čiča Mija:

- Gleda on, gleda, pa sve misli: nije to car, ne izgleda tako car.
- Ta dê, Vinca, pripovijedaj!

I Vinca mora iznova pripovijedati što je već toliko puta kazivao, kako je na jednoj vojnoj vježbi vidio cara.

Onda razgovor skrene na drugu stranu. Dođe to samo od sebe da ni ne opaziš. Tako je to bilo cijelu zimu. Nema zimi pravoga posla, pa se onda samo naklapa i pripovijeda. Al došlo i proljeće, granulo sunce. Otopio se snijeg i trava počela klijeti. S proljećem navalili i poslovi na seljaka ratara. I čiča Mika Barić marljivo ogleda plug i ornice, pa se sprema na posao.

— Na oranje valja, sinovče — govori on Vinci. — Ajde da vidimo, oćeš li još znati orati, možda si i zaboravio.

Vinca je išao s njime na oranje, ali mu se to nije mililo, kao što mu se uopće nije milio nikakav seoski posao, ni taj seoski život. On se odučio od posla i od ovakoga načina života. Odviše se pogospodio. Ali morao je raditi, nije bilo druge, mada je to nerado činio i mada mu je to bilo jako mrsko.

I tako su Vinci odsad prolazili dani u poslu. Svaku večer dođe on s posla kući umoran, ko prebijen. Taki se život nije njemu sviđao. Zato je uvijek razmišljao kako da ga se riješi. Ali nije nikako mogao naći zgodna izlaska. Već je pomišljao i na to da se vrati natrag u soldačiju pa da dalje dobrovoljno služi. Šaržu je imao, a s vremenom bi i veću postigao, pa bi mu tamo bilo dobro. Živio bi ko gospodin. Ali od toga je ipak odustao jer mu se izlazak iz toga položaja n dao sam od sebe.

Trebalo je naime u selu još jednoga »policajca« kod općine. Ponudili Vinci da uzme tu službu jer on je bajage najsposobniji za to kad je istom došao iz soldačije. Vinca to s veseljem primi. On je jedva dočekao da se oslobodi svoga dojučakšnjega načina života.

I tako Vinca postao policaj. Obukao na se tamnozelenu bluzu, isto take hlače koje su imale sa strane uski crveni gajtan, metnuo na glavu policijsku kapu, a o bedro opasao sablju. Bio je on u toj munduri još pristaliji momak. A što se znao kočiti i držati, toga više nema! Vidi se odmah da je bio soldat i da je rođen za to da paše sablju. Pa kad ide sokakom, ne poguri se on i ne klima kao ovi drugi seoski policajci, nego ide ravno, ukoči se, digne glavu i ponosno gleda oko sebe. Čizme mu naviksane, pa se sjaje kao ogledalo i sve ih stoji škripa kad ide sokakom. Gledaju za njim cure kad prolazi, gledaju snaše, a gledaju bome i muškarci, pa sve govore:

— E, brate, vidi se ko je cara služio, taj se znade i držati!

Barićevima je bilo pravo što je Vinca otišao u policaje. Istina, čiči Miki je isprva bilo žao što je izgubio jednoga poslenika; u drugu mu je ruku bilo opet pravo što će Vinca dobiti mjesečnu plaću. Eh, dvadeset forinti, nije to šala! Najviše se to sviđalo snaši Martini. Ona je ovako umovala. Ako Vinca ostane kod kuće, nije velike hasne od njega jer poslenik nije nikaki kad se već odučio od posla a i neće mu se raditi. A ovako će on svaki mjesec u kuću dati deset forinti. To je ona već s Vincom udesila. A nije šala dobiti svaki mjesec u kuću deset forinti! Ta to je čitava bogatinja! Snaša Martina je uopće bila jako praktična žena. Čim je Vinca došao iz soldačije, stao ga je čiča Mika nagovarati da se ženi, jer mu je bajage već i vrijeme odmaklo. Ali snaša Martina je drugačije mislila. Njezin je praktični duh uviđao da ne bi bilo najzgodnije da se Vinca oženi. Prvo: bog zna kako bi se ona slagala s Vincinom ženom, pa bi moglo doći i do diobe. Drugo: ako se Vinca oženi, imat će djece, pa će tako biti njezina dva sinčića u baštini prikraćena; a ako Vinca i nadalje bečaruje, onda će i nakon njegove smrti njegov dio pripasti njezinim sinovima. Tako je umovala snaša Martina.

A Vinca nije ni pomišljao nikad ozbiljno na ženidbu. On je jednako volio šaliti se i vragovati i s curama i sa snašama.

Bilo ih je mnogo koje je on volio.

V

U općini nije Vinca imao velikoga posla. On je po čitav božji dan sjedio na klupi pred općinom i razgovarao se s drugim pandurima koji isto tako nijesu imali nikakova posla. Sjedio je on tako i zijevao. Ako bi prošla kraj općine koja cura ili snaša, onda bi joj koju šaljivu dobacio, a više puta štogod i sramotski; a ona bi se samo stidljivo obazrela na nj pa požurila korake. Rijetko se kada desilo da je morao odnijeti u selo kaki dopis komu ili što slično. Samo kad se kake pijandure u bircuzu potuku ili kad Cigani štogod ukradu, onda je bilo za njega posla. Al i to je rijetko bivalo.

Tako bi on probelendovao i probazdalikao cijeli dan. Kad mu bude odviše dosadno, onda pritrči malo kući da vidi što se radi.

*

Baš je zvonilo podne. Vinca je išao žurnim korakom kući na ručak.

Kod kuće je bila samo snaša Ljuba. Svi su drugi bili u polju na poslu, a snaša je Ljuba bila taj dan reduša pa je kuhala ručak.

Kad je Vinca unišao u kuhinju, baš je snaša Ljuba pripravljala i vezala lonce što će nositi onima u polje. Ona nije opazila Vincu kad je unišao, jer je bila okrenuta od njega i sagnuta. Vinca je htio da je prestraši. Zato suspregne dah i stane polako ići na prstima, pa kad je došao do nje, brzo joj rukama prekrije oči. Snaša Ljuba ciči preplašeno, otimlje se, a Vinca ne pušta. Onda ona okrene pogadati tko je; pa kad je rekla Vincino ime, on je pustiti.

Kad ju je Vinca pustio, obadvoje se pogledaše. Snaša Ljuba bila sva zapurena u licu koje od vatre a koje opet od Vincinih čvrstih dlanova kojima joj je čas prije pritisnuo obraze.

Bila je ona u taj čas upravo raskošna. Onako jedra i obla s rumenim obrazima i sa stasitom pojavom svojom upravo je mamila čovjeka k sebi. Ispod košulje joj se ističu nabujale grudi koje je podbočila maramom što joj je unakrst na prsima svezana. I baš po tom izgledaju te grudi još raskošnije, tek naslućuješ njihovu formu...

Sada Ljuba pogleda Vincu, pa mu ko bajage ljutito rekne:

— Idi, Vinca, vraže, kako si me uplašio!

— Ha, ha, ha — smijao se Vinca.

— Eto, samo si me smeo — rekne Ljuba. — Već sam mogla sve spremi i nositi ručak na njivu.

— Pa zar si ti i reduša i ručkonoša?

— E, tako je kod nas uvijek — odgovori Ljuba. — Al ja idem na njivu!

— T dê, stani! Kud ti se žuri? Dospit ćeš. Pa i meni moraš dati malo ručka, zato sam i došo.

Ljuba je i nadalje spremala lonce što će ih nositi na njivu.

Vinca je stajao postrance i gledao u nju. Gledao ju je onako pristalu i zamamljivu kaka je u taj čas bila, a čudni su ga osjećaji obuzimali i čudne mu se misli vrtjele po glavi. Prije on nije ništa slično osjetio ovomu svomu sadašnjemu čuvstvu. Prije on nije osjećao ženske blizine kad bi se razgovarao sa snašom Ljubom. A sad je to čuvstvo bilo u njemu posve opredijeljeno, jasno. I što on duže promatra snašu Ljubu kako se prigrablje spremajući lonce, što dulje gleda njezino strojno i gipko tijelo, to sve snažnije i jače biva ono čuvstvo.

U taj čas nije se Vinca plašio toga čuvstva. Ono mu je godilo tim više što je došlo tako nenadano, iznebuha, kao da je s kišom palo. On nije sad ni imao vremena prosuđivati to čuvstvo i baviti se njime. Gledao je snašu Ljubu i samo je to osjećao da mu godi nju gledati i biti u njezinoj blizini.

A snaša je Ljuba dotle spremila već sve što će ponijeti na njivu, a isto tako je i pred Vincu već iznijela ručak.

— Eto ti ručka pa jedi, a ja idem na njivu. Zbogom!

— Ta čekaj! Kud si navalila?

— Ne mogu. Moram se žuriti. Zbogom!

I snaša Ljuba izađe iz kuće onako gipka i strojna i ode žurnim korakom kroz avliju. Vinca je za njom gledao i sve ju je gutao očima dok mu nije izmakla s vida.

Dugo je još Vinca sam sjedio kod kuće, a sveđer je razmišljao o snaši Ljubi. Uh, kako je zgodna, kako je mlada i svježā! A oči, kake su u nje oči! Igraju i gòrē, pa te sve pale, nije drugačije, upravo te pale...

I ona sva gori... Pa kako je to sve najedanput došlo, to što se u njemu probudilo?!

Plašio se Vinca toga čuvstva. On je osjećao da to nije lijepo što radi. Pa šta radi? Ništa ne radi, eto! Al ipak, ipak... On osjeća da jest nešto što on nelijepo radi. Eto, to — što je u njemu, to — što misli o snaši Ljubi onako kako još nije mislio o njoj i kako ne bi smio misliti. Ta ona mu je maćuva! Neka je i mlađa od njega, al svejedno, ona je njegova maćuva. Pa šta maćuva?! Maćuva! Kaki je to rod? Nikaki. Ona njemu i nije rod niti mu je ikada bila. Pa zašto onda ne bi on o njoj smio misliti kao o svakoj drugoj ženskoj koja je spram njega? Al samo kako mu je tako šta najedanput palo na pamet? Kako mu nije prije došlo u glavu da tako gleda snašu Ljubu i misli o njoj? Kako je to? No čemu tako šta i misliti? To ničemu dobromu ne vodi. Da Ljuba to znade, nasmijala bi mu se u brk.

Al ako i ona tako šta misli kao i on, ako se možda i on njoj dopada, kako je onda?...

Vinci su se neprestano motale po glavi take misli. I otišao je u općinu i sjedio je na klupi pred općinom i neprestano je mislio na snašu Ljubu kako je zgodna i svježā...

*

A dotle je snaša Ljuba već bila izašla iz sela i išla žurnim korakom poljskim putem. Imala je dosta daleko ići pa se zato žurila.

No put joj se nije učinio dug, jer se zabavila svojim mislima. Mislila je na Vincu. Njezinu oku nije izmaklo njegovo današnje držanje. Vidjela je ona na njemu veliku promjenu. I dok je ono maloprije u kuhinji sagnuta spremala lonce, osjećala je Vincin pogled na sebi, osjećala je da ju guta očima. Nju to nije smetalo. To joj je upravo godilo. Ona je u taj čas poželjela da mu vidi lice i te njegove garave oči koje ju sad proždiru i gutaju, ali se nije usudila da ga pogleda. I ona ga nije pogledala. Nije ga pogledala ni onda kod je izlazila iz avlije. Htjela se je obazreti, al se ipak svladala. Samo je usitnila korake pa visoko potpregla skute, tako da su joj se vidjele punane i oble crvene noge. Ona je znala da će je Vinca sad još više proždirati očima, pa baš zato je to i učinila. Njoj je to godilo, upravo je osjećala neku nasladu u tom što je Vinca tako željno gleda. I da uspali u njemu još veću čežnju, ona je namjerice tako brzo i otišla i nije se htjela s njime razgovarati.

Ona se u taj čas nije pitala je li to lijepo, nije li. Nju nijesu mučile onake misli kao Vincu. Vinca je za nju bio u taj čas samo muškarac kojemu se ona sviđa i koji se njoj sviđa. A na obzire ljudske, na to da li je to u redu, ona nije mislila i za to ju zasad nije bilo briga. Štoviše, ona nije bila načistu ni u tom želi li kakav odnošaj u budućnosti s Vincem, nije ni pomišljala hoće li se još štogod iz toga razviti. Nju je zabavljalo to što je danas opazila kod Vince. Taština se u njoj uzbudila i godilo joj je što je taj pristali i upravo lijepi Vinca, koji je toliko svijeta prošao i vidio, toliko toga proživio — bacio oko na nju, gdje ima u selu toliko djevojaka koje bi ga s veseljem dočekale.

Baveći se takim mislima, došla je naša Ljuba s ručkom na njivu gdje su Barićevi radili, a lice joj je sjalo od zadovoljstva.

VI

Sutradan snaša Ljuba nije bila kod kuće reduša već je na njivi radila. Reduša je bila snaša Martina.

Vinca je to dobro znao, pa zato nije cijelo dopodne dolazio kući. A da je bila snaša Ljuba reduša, on bi sigurno našao koji mu drago razlog da prigleda kući. Krivo mu je bilo što nije i danas reduša Ljuba. On je od jučer tako želio da je vidi, da se s njome nasamu razgovara. A što bi se to s njom razgovarao, o čem bi poveo riječ, nije ni sam znao. Samo je osjećao potrebu da je vidi i da bude u njenoj blizini.

Od jučer on neprestano na nju misli, neprestano mu je ona pred očima kako se sagiba za loncima... I sinoć nije mogao dugo zaspati jer je na nju mislio.

Počeo je on i o drugim stvarima da misli, al za čas bi mu se i opet ukazala pred očima Ljuba onaka kaka je bila jučer kad je izlazila iz avlije, sa visoko potpregnutim skutima, onako jedra i svježā... I Vinca je silno želio da mu ju je zagrliti čvrsto svojim rukama da joj sve kosti popucaju, a i on sam da izdahne, da ga nestane... Javljao mu se i neki glas koji mu je govorio da su grešne te njegove želje i upravo gadne.

Ali taj je glas u njemu ugušivala i posve ugušila ona silna i neobuzdana čežnja za snašom Ljubom koja je u njemu sve više i više rasla. Dobro je uviđao da je to i ludo i ružno što sad tako željkuje da Ljuba bude sva njegova. Znao je da bi pametnije bilo da se zavoli s kojom curom kojih imade u selu baš lijepih i zamamljivih — sve je on to znao i uviđao. Al sve badava kad mu se Ljuba upiljila u srce, u mozak i ne može je iščupati.

Pa najposlije i nijesu ove druge ženske kao Ljuba! Jest nešto na njoj! Ne možeš kraj nje stajati mirno, ne možeš je pogledati da se sav ne upališ... I sav onda goriš, goriš, i ruke ti i čitavo ti tijelo dršće od slasti kad je gledaš. A kamoli kad bi je mogao zagrliti onako da sve kosti pucaju!

I baš zato što mu se snaša Ljuba činila nepristupna, što ih je dijelila uska rodbinska sveza, baš zato je u njemu sve jačom bivala ona silna čežnja za njom. Ta čežnja i upravo požuda koja je sad sasvim obuzela Vincu dala je i posve drugi pravac njegovim mislima i njegovu rasuđivanju. Prije se on plašio toga svoga novoga čuvstva prema Ljubi, mislio je na to što bi rekli ljudi kad bi za to saznali, i bojao se suda ljudi. Al otkako se u njemu raspilamsala ona divlja požuda za Ljubom, koja je svaki čas sve više i više rasla i sve više ga davila i mučila, odonda je on prekinuo s ljudskim obzirima i stao skroz drugačije rasuđivati i misliti.

Njemu se odsad činilo posve prirodnim to što osjeća za Ljubu. Ona je ženska njegovih godina, u njoj se sigurno komešaju ista čuvstva, pa zašto se oni ne bi zblížili?!

Samo, kad bi pomislio da mu je ona maćuva, onda ga je nešto zavezlo i začas ohladilo, al samo začas. Onda bi se i opet stao javljati u njemu onaj drugi glas koji je ugađao njegovoj čežnji za Ljubom. Taj glas mu je govorio da je posve nakazan ovaj rodbinski odnošaj između njega i Ljube.

Maćuva, pa da je mlađa od svoga pastorka! Ko je to još vidio!

Već sunce zalazi i spušta se tiha večer. Već se čuje u selu klepet klepaka što su na ovcima i govedima koja se vraćaju s paše kući. Malo-malo, pa se dovezu pred čiju kuću kola s poslenicima koji dolaze s njive. Stanu kola pred kapiju, a kočijaš u njima čeka, ne miče se, dok reduša ne otvori kapiju. I žene se u kolima zgurile, pa pospano i besmisleno zure preda se, ni one se ne miču. A reduša je već čula da su kola stala pred kapiju, pa ne čeka da kočijaš vikne »Otvoraj!«, nego leti kao bez duše prema kapiji da je otvori.

I čitav sokak najedanput oživi. Iz svake kuće dopire do ušiju lupa noževa, čuju se razni ispremiješani glasovi. A iz odžaka se veselo puši: sprema se večera.

I Barićevi su se vratili s polja. I kod njih je sve veselo i živahno, sve u poslu. Čiča Mika već spremio kola pod šupu pa sad u štali hrani konje; snaša Martina pripravlja u kujni na banku večeru i razgovara se sa sekom Marom. Ljuba je sama u svom kijeru.

Kad se već smrkavalo, onda je došao i Vinca kući i onda su svi zajedno večerali. Za večerom nije bilo pravoga razgovora jer su svi bili umorni i pospani. Nije ti do razgovora kad si umoran. Zato su se poslije večere svi brzo razišli. Svako je otišao na svoju stranu, većinom spavati.

Vinca je izišao na sokak i nekamo otišao u selo. Kad se vratio kući, bilo se već sasvim unoćalo.

Vinca nije odmah išao spavati. Njemu nije bilo do sna. Još se ni sad nije mogao otresti onih misli koje su ga cijeli dan mučile. Sio je na kućni prag i dugo je još tu sjedio i pušio.

Oko njega svuda tišina, niotkale se ne čuje ni glasak. Prozori na kući zatvoreni i crni, jer unutra već nema svjetla. Svi spavaju. A na avliji, obasjanoj sjajem mjesečevim, vidno je i jasno. Sve lijepo vidiš što god je tu: i drvnjak i bunar i kraj bunara onu staru dudu — sve ko na dlanu. Pa ni tu, na avliji, nema ni traga životu. Sve ti se čini kao veličajna slika.

Već je htio Vinca ići spavati i unići u kuću, kad opazi da su vrata Ljubina kijera otvorena.
— Kako?! Da nije —?!

Nešto ga je vuklo da ide tamo u kijer, a nije se pravo usudio. Bojao se nečega, ni sam nije znao čega. Al on ipak kao nekom otajnom silom gonjen pođe prema kijeru. Išao je na prstima polako, oprezno, kao da se boji da ga tko ne spazi. A srce mu je žestoko udaralo, upravo je čuo njegove jake kucaje.

Kad je došao do kijera, pogleda kroz vrata unutra. Srebrna se mjesečina prosula po podu, pa rasvijetljuje skoro cijelu sobicu. Al ipak tamo je u kutu iza vratâ tamno, sve se čini nejasno.

Vinca zaviri u sobicu. Sav je treptio od silnoga uzbuđenja i nekoga otajnoga straha. Htio je Ljubu zovnuti imenom, a nije mogao. Sve ga je nešto davilo u grlu kad god je htio da je zovne. Srce mu je već otprije naglo udaralo, a sad mu je skočilo upravo u grkljan (tako mu se činilo) i sve je mislio da će mu na usta iskočiti. Ipak nekako prošapće:

— Ljuba!

Nitko se ne javlja.

I sad se sam uplašio svoga glasa. Osjećao je i sad da nije lijepo šta radi, a ipak se nije mogao otkinuti od toga kijera.

Opet Vinca prošapće, unišavši u kijer:

— Ljuba!

I opet se nitko ne javlja.

Vinca korakne da će izaći iz kijera. Sad se začuje Ljubin glas iza vratâ:

— Ko j' to?

— Ja sam — promuca Vinca koji je već bio izašao iz kijera. Htio je još štogod dodati, ali u taj čas nije znao što bi rekao. Kako je začuo Ljubin glas koji mu se činio i poplašen i osoran, odmah je postao drugi i kao da se najedanput ohladio. Bio je u neprilici i stidio se pred Ljubom jer nije znao, šta ona misli.

— Pa šta si tio?

— A, ništa — odgovori sasma smeteno Vinca. — Vidio sam otvoren kijer, pa reko': idem ga zatvoriti.

— Ta ne boj se ti za moj kijer!

Sad je istom Vincu bilo stid. Mislio je da mu se ruga. I on na to nije ništa rekao nego izmuca:

— Laku noć!

A Ljuba je samo šutjela i gledala za njim kako odlazi...

VII

Vinca je drugi dan rano ujutru ustao, otišao u općinu i nije se cijelo dopodne svraćao kući mada je opet bila Ljuba reduša. On se je sam na se silno ljutio što se je sinoć pokazao onakom kukavicom i ludom, čega se je plašio? Onako pobjeći, ama baš pobjeći ko kaki deran! To ga peče! Što će samo Ljuba o njemu misliti? Eto, sad je sve pokvario. Sad već ima manje nade da će predobiti Ljubu. A stara ona čežnja za njom još se većma povećala. I on se je zanosio mislima, a mašta mu je dovodila pred oči zamamljive slike. Nikoga nema kod kuće. On i Ljuba sami. Ona kao i uvijek: rumena, jedra i svježâ. On sjedi uz nju i gleda je, gleda. Govori joj isprva sve izdaleka, a sve mile i medene riječi. Ona ga sluša i — vidi se na njoj — godi joj. Onda je on sve polako hvata oko pojasa, a ona ga psuje i grdi, a ipak se ne otimlje. A on ni ne mari što ga ona grdi, nego je stane grliti onako jedru i svježju — ...

Take su i slične slike znale često iskrnuti pred Vincinom dušom. I sad si je u mašti stvorio taku sliku. Ta ga je slika mamila k sebi, to je budilo u njemu želju za ostvarenjem tih njegovih sanja.

Oko podne došao je Vinca kući.

Ljuba još nije bila otišla na njivu nego je dogotavljala ručak. Vinca je odlučio držati se posve bezbrižno, kao da nije ništa bilo. On je nastojao da ničim ne oda svoju zabunu i sve ono što se od sinoć zbiva u njegovoj duši. I on posve mirno i nesmetano uniđe u kuću i pozdravi Ljubu. Onda je zapita samo tako da se štogod kaže:

— Jesi l' se naradila?

Ljuba je bila u kratkoj šarenoj suknji i u samom oplećku. Rukave zasukala, a kratku suknju potpregla i s jedne i s druge strane.

Tako ona stoji kraj banka na kojem veselo plamsa vatra. Lice joj je crveno i zapureno od vatre i od vrućine, a s njega se polako cijede kapljice znoja i puzaju po golom vratu.

Neko su vrijeme obadvoje šutjeli. Vinca nije znao kako bi započeo razgovor. Stajao je na-protiv nje kraj banka i prutićem čeprkao po vatri. Katkad podigne oči i pogleda snašu Ljubu koja je mehanički kašikom brkala po loncima.

On joj je htio mnogo toga reći, ali nije znao kako bi započeo; htio joj je reći da će ga izjesti silna čežnja za njom ako ne bude njegov. Sve bi to njoj Vinca kazao, al nije znao što ona misli, kako će ona sve to primiti. Od sinoć, eto — vrag neka zna — ko da je sasvim drugi. Sve mu nešto ne da da započne, mada je odlučio da će se danas drugačije pokazati. A ovamo opet osjeća dobro da mu oči sve iskaču kad je gleda, da je proždiru — ...

Ljuba prva prekine šutnju:

- Sve se lipo pokazalo ove godine. Bit će svega dosta.
- Bože daj!
- A da vidiš samo kako su ponele šljive! U Čonkićevom šljiviku sve se savile grane od tereta i sve se lome.
- Bit će dosta rakije.

I opet obadvoje zašute. I jedno i drugo osjeća da to nije pravi razgovor za njih dvoje. Lijepo ne ide od srca. A nijedno od njih ne ima snage da se dotakne onoga pravoga.

Vinca je već nekoliko puta zazinuo da rekne što je namislio, al ipak nije mogao da o tom počne. I on je i dalje čeprkao prutićem po vatri i gledao kako snaša Ljuba sprema lonce, meće ih na obramenice i izlazi iz kuće, pa onako ko i prije usitnila korake...

VIII

Vrijeme pomalo odmiče. Ljeto je već na izmaku. Njive su već odavna pokošene, a na njima strnjak. Samo se još po poljima koče visoki kukuruzi.

Jedanput predveče ide Vinca iz općine kući. Prolazi kraj Danišine kuće, al eto čiča Mija Danišin viče za njim:

- Ej, Vinca, stani, da divanimo! Nemoj se tako žuriti. Dospit ćeš tamo kud si namislio. Neka i ona malo čeka!
- Ko nek čeka?
- Pa tvoja maćuva, Ljuba.
- Kako ti to misliš?
- Kako mislim? Ta nemoj se prenemagati! Znaš ti bome što valja! Samo da ti nije maćuva. Ta Ljuba je ženska ko krošnja! Sve čoeuku rastu zazubice. A i tebi rastu, je l' da?
- Čuješ, čiča Mija, nemoj tako govorit, jer — ...
- Gledaj sad! Mani se ti, ne bojim se ja valjda tebe! Šta ćeš se ti sad tu prenemagati, a ovamo već čitav sokak znade da si joj uvik za petama. Nego pazi se, jer ona ti je maćuva. Samo sam ti tio kazati: ne valja ti poso. Sramota je, momče!

Vinca ga nije više slušao nego je otišao od njega, a u licu je bio crven kao rak i činilo mu se kao da će mu krv iz obraza prsnuti. Bilo ga je stid.

Ipak se je on bojao suda ljudi. On je lijepo osjećao kako je sad drugačiji, sasvim drugačiji negoli što je bio onda kad je onako razmišljao o Ljubi i o svom čuvstvu prema njoj.

Stidio se on i čiče Mije i svijju svojih ukućana. I toga dana on ih je sve izbjegavao bojeći se da mu se oči ne sukobe ma s čijim očima. On je osjećao da ne bi mogao nikomu gledati ravno u oči. Mislio je da svi znadu za njegove namjere s kojima se približavao Ljubi. Riječi čiče Mije pale su na njegov mozak kao kàbō hladne vode i — on se ohladio.

A Ljuba je u potaji mislila o tome kako joj mladost, eto, prolazi, prolazi unepovrat, a ona je se nije naužila. Dosad se ne može reći da je živjela jer to nije bio život. »Radi samo i uvijek radi, a ti, srce, štiti pa trpi!«

Ona bi htjela da se naživi, da se naužije mladosti svoje. U njoj život sve kipi. I kad pomisli na Vincu kako je mlad i zgodan, samo mora da požali što joj je to pastorak.

I nijesu se zbližili Vinca i Ljuba.

Ljuba nije dočekala da se ispuni ono za čim je tako težila i čemu se toliko nadala otkad je umro čiča Lepa: nije se naužila života, ljubavi i milovanja. U toj želji joj je i prošla mladost i u pregaranju su je pritisle godine. I već su se smirila njezina nekadašnja čuvstva i pomalo se ugasila želja za životom i ljubavi. Za sve ono pregaranje i razočaranje kojim ju je obdario život i mladost našla je ona utjehe u novom životu koji je otpočela. Ona je od-
sad s drugim ženama i udovicama obilazila oko oltara i molila krunice.

Postala je »bratimka«. I ona svake godine ide s drugim bratimkama na proštenje majci božjoj u Aljmaš.

A Vinca nije dugo ostao u selu. On se brzo zasitio sela i dosadne policijske službe. Kad su ga prvi put pozvali na oružnu vježbu, onda je odmah i ostao tamo u soldačiji i dalje dobrovoljno služio. Kažu da se već i oženio tamo negdje u Galiciji i da je postao stražmeštar.

Iz našeg sokaka, 1905.

Sestra

Kad nam je umrla mati — bog joj duši lako dao! — ostale smo prave sirote, ja i sestra Beta. Ne znam šta bi bilo iz nas da nas nije uzeo k sebi stric Āura. Nije nam bilo rđavo kod njega, al opet poznaju se tuđe ruke. Ej, kako smo živjele kod naše matere! Mazila nas je, bože, mazila i tetošila oko nas! Nije dala ni da kap vode pade na nas, tako nas je voljela. A nije da smo bili u obilju kakvom, nego tako, živjelo se s dana u dan, kuburilo se... Otac umro već davno, davno. A ona kad bi se sjetila toga, onda bi znala nas dvije ogrliti pa reći:

— Dico moja, sirote moje! Ostadoste, eto, bez svoga hranitelja i branitelja. Ta ko će vas pomilovati, ko će vam lipu rič kazati, ako majka neće?!

Tako ona govori, gladi nam kosu i miluje nas po licu. Suze joj sve puzaju po obrazima, a ona ih kradom briše okrajkom marame, da mi ne vidimo.

Dobra je bila, dobra ko dobar dan. I napatila se, sirota, s nama svakojako...

E, sad ne trebam ni kazivati kako nam je ono crn osvanuo danak kad je ona umrla. Plakale smo, bože, ja i Beta, plakale... sve smo iznemogle od plača.

Kazala sam: nije nam bilo rđavo kod strica Āure. Radile smo po kući i pomagale njemu i strini u gospodarstvu, a on nas je lijepo držao i oblačio nas je lijepo. Pustio bi nas i u kolo i na divan i svakuda među mladež da se provedemo i sjetimo da smo mlade.

Jedva što smo iskajale mater, stao k nama dolaziti pod pendžer Bariša Marinkov.

Dolazio je poradi Bete. To sam ja odmah opazila. Kad on tako dođe pod pendžer, mi se — istina — razgovaramo 'nako u rpu, al on se ipak svaki čas obraća Beti i u nju pòglēdā, a na me toliko i ne pazi. Pa samo kaki mu je onda pogled topao, mekan! Pravo se ono kaže: ne da se to sakriti kad ko koga voli.

Nije Bariša bio ni lijep ni bogat. Ali je bilo nešto u njega što privlači. Kad te pogleda, sve ti je nekako toplo i milo i godi ti biti uz njega i božji te svijet veseli. Srce ti se smije i duša ti se raduje i sve ti se čini ko da te sunce obasjava. Take su u njega oči dobre i mile... A i drugačije on je dobra duša. Pa kad stane pripovijedati, sita ga se ne možeš naslušati. I glas mu je tako topao i mekan kao i oči. I onda ga samo slušaš, slušaš i samo se čudiš kako to časovi prolaze, samo lete, lete...

A znao je o svem i svačem pripovijedati — bože mi prosti! — ljepše već parok s prodi-kaonice. U soldačiji je prošao svijeta mnogo i vidio gradove mnoge i sela i napatio se svakojako i iskusio mnogo. To je ono što te kod njega osvaja i u čem mu nema premca u čitavom selu.

Bariša je dolazio svaku večer ko i obično k nama pod pendžer. Razgovara se s nama ko i uvijek i pripovijeda nam kako se u bijelom svijetu živi, kakih ljepota ima u njemu.

A moja sestra Beta sve radosnija, sve zadovoljnija. Pjevucka po noći i radi svoj pòsō i sve se smješka. Vidi se na njoj: zadovoljna je i sretna je. I sva se zaoblila i zarumenila, a ma cvate ko ruža!

Sjedimo jedanput po podne nas dvije same u sobi. Ona se nagnula nad svoje vezivo, radi hitro i veselo, a meni se ništa i ne da raditi. Sve pòglèdām u nju i sve mislim: »Bože, blago njoj, blago njoj! Kako je vesela, kako joj radost i sreća sja s lica, kako li ona lijepo provodi svoje mlade dane! Našla si je momka, pa još kakoga momka! A meni je sve tako prazno i pusto i nemam se ničemu radovati i ništa očekivati. Vidim: i moja se mladost rascvala ko najljepši cvijet; rascvala se i miriši i čeka da se njome nakiti momče. Vidim: sazrela je i moja mladost i ljepota moja ko rumena jabuka i samo čeka ruke beračeve da je uberu«. Mislim tako i sve se bojim da mi ne bi mladost prošla bez voljenja i bez milovanja, sve se bojim da ne bi ostala neviđena ko rumena jabuka na drvetu koju nisu opazili berači, na koju su zaboravili... Tako ja mislim u sebi i tužna sam od tih misli i jedna sam.

A Beta zabode iglu u svoje vezivo i pogleda u mene, pa će mi:

— Oj, seko!

— Šta, srdašce? — reko'.

— Nešta bi ti kazala.

— Kaži mi, samo mi kaži!

— Ne mogu ti to najedanput iskazati — ona će. — Sretna sam ti, sretna... Sve mi se čini ko da mi je u srcu tica mala i piva i piva... I u prsima mi se radost raširila i sve me nešto diže, diže... i čini mi se ko da ću poletiti.

Ja samo gledam u nju i slušam je, pa se samo čudim kako to ona odjedared krasno govori. I lice joj je ljepše i rumenije nego prije, a oči sjajnije i tijelo joj je jedrije i stas gipkiji — sva je divna ko slika.

Ja je gledam i sve mislim u sebi: kako li, bože moj, čeljade procvate kad ga sreća obasja, a kako povene kad ga nesreća snađe!

Beta opet smiješeci se progovori:

— Zaprošio me Bariša. Uzet će me. Stric je drage volje pristao. Kaže da se gledamo uskoro vjenčati. — Zнала sam ja da će to tako biti, jer sam vidjela da je on voli. Al ipak me to nekako zateklo i iznenadilo. Evo, istinu ću kazati: nisam se ništa poveselila tomu glasu. I pravo da kažem: bilo mi je krivo i upravo žao da je to tako. Sve mi se činilo ko da se od mene nešto otkida i nestaje zauvijek...

Onda sam jasno osjetila da i ja volim Barišu.

— Pa ti se, Evice, kako vidim, i ne veseliš mojoj sreći? — ona će odmah iza toga.

— Idi, seko, ti istom što god! Kako da se ne veselim — odgovaram ja sve nekako preko srca.

I rada sam da mi glas bude umiljat i radostan, i rada sam da bude jasan i mio, al sve badava — on brenca ko razbita tava. Vidi se da ne ide od srca.

Sa Betina lica nestane u tren oka onoga sjaja i one radosti i ona se stužila. I oči joj se zamutile i sva se začas promijenila.

— Nije tebi drago što se ja udajem, vidim ja to — rekne mi ona. — Jednu sestru imam i ta me ne voli. Jer da me voliš, ti ne bi tako — ...

I sakrije lice među dlanove pa zaplače. Ja priđem k njoj i zagrlim je. Sve joj tepam i biram slatke i lijepe riječi, al badava, one izilaze iz mojih ustiju hladne... I lijepo sama osjećam da ne idu od srca i da se neće primiti k srcu.

Ipak sam je uvjerila da mi je to drago i da se radujem njezinoj sreći. I njoj je i opet zasjalo lice i opet je bila vedra i vesela. Sva se zarumenila, pa mi pripovijeda kako će joj biti lije-

po s Barišom. Uzet će — kaže — i mene k sebi, da se ne rastajemo, i živjet ćemo zajedno i bit će nam krasno. Ja je samo slušam i silim se da budem vesela, a ne mogu, ne mogu —

...

Zamišljena sam i tužna sam.

Bože, smiluj se ti meni i utješi me!

Vjenčali se njih dvoje i uzeli mene k sebi. Vole se i miluju se i ne zna se ko komu više ugađa. Maze se ko mačke.

Bariša je još ljubazniji negoli prije. Radost mu i sreća sja s lica. Radi po kući i po avliji, i vidi se da ga veseli živjeti i raditi. Kojega god se posla latio, svaki odmiče ispod njegovih ruku. I pjevucka i fićuka i šali se i smije se. I pogled mu je još topliji i mekši, i glas mu je još ugodniji.

A ja sam sve nemirnija, sve mi je nekako teže. Otkako živim s njima zajedno i svaki dan gledam Barišu, osjećam da ga sve više volim. Svaki dan mi se čini ljepši, svaki dan mi je miliji. Pa ako mi kadgod dobaci koju lijepu riječ, ako me pohvali kako sam lijepa i vrijedna cura, a ja onda sve drščem od slatkoga uzbuđenja. Lijepo osjećam kako mi krv struji po žilama i kako mi srce nemirno kuca. I s dana u dan sve više uviđam da mi srce čezne za Barišom, sve sam više nemirnija kad se s njime razgovaram.

A najteže mi je po noći. Malena kuća (kako već jest kod siromaka) soba i kujna — to se već zna.

Onda dabome da svi spavamo u istoj sobi. Kad legnem u krevet i kad se ugasne svijeća i kad mrak zastre svu sobu da se u njoj ništa ne vidi osim okna na pendžeru, onda moj nemir još više raste. Ležim u krevetu otvorenih očiju i gledam u mrak, a sve mislim na Barišu. Mislim na njega i izgaram od želje da me makar samo jedanput zagrle njegove snažne ruke... I onda se zanesem, pa mi se čisto čini ko da me on i zbilja grli i miluje, ko da je uza me. I lijepo osjećam njegov vrući dah, osjećam kako me stiskaju njegove ruke i tako mi je ko da ću izdahnuti, a opet mi je slatko, slatko... I čini mi se ko da me njegov brk čagljiga po licu i ko da mi on šapuće u uvo slatke i medene riječi od voljenja i milovanja...

I sva onda gorim, gorim i svu me probija vatra. Onda se najedanput prenem iz tih misli. Prenem se i čujem kako se ljube i miluju Bariša i moja sestra. Dopire mi do ušiju njihovo šaputanje — ...

Slušam i teško mi je. Nisam pizmena na sestru, al sam joj nenavidna.

Tako sam se mučila dugo i dugo. I kad sam vidjela da me ta bólja neće ostaviti, kupila sam svijeću i zapalila je na velikom oltaru da me bog dragi oslobodi toga jada.

I molila sam se i molila sam se... iz svega srca sam se molila. Al bog me dragi nije uslišao.

Grešna sam ti, grešna sam — ...

Da sam se ispovjedila, sigurno bi me uslišo. Al nisam mogla. Kako bih ja sve ono rekla našem paroku? I strah me je i stid me je. Onda sam si sama odlučila pomoći. Idem, reko', od njih. Kad ne budem živjela uz njega, bit će mi lakše. Smirit ću se. I kad sam im jednoga dana kazala da idem k stricu i da više neću biti kod njih, obadvoje me saletiše zabrinuto:

— Ta, zašto ideš, Evice? Šta ti nije po volji kod nas? Reci samo, i mi ćemo ti u svemu ugoditi.

Teško mi je bilo. Al šta im ja znam kazati? Gdje bih ja ono mogla reći?!

I otišla sam od njih i smirila sam se malo, al ipak ne mogu na njega zaboraviti. I kad se tako zamislim, bude mi teško jer vidim kako je gorak udes moj — ...

Savremenik, 1906.

Selo i varoš, 1912.

Mlada žena

I

I udala se snaša Kaja za didaka Jakšu Stojšića. Bože, tko bi to prije bio rekao? Nitko se tome u čitavome selu nije mogao dosta načuditi. Kaja Đurkićeva! Ona ljepuška i živahna snašica, pa da je pošla za onoga didaka.

Nije ona doduše takva ljepotica da joj nema ravne nadaleko, al je pristala ženska. Malo oniska, no ipak ne premalena. Jedra. Sve ti se čini, popucat će tanašni oplećak na njoj. Preko prsiju svezala lagašnu svijetlu maramu unakrst, a jedan i drugi kraj njezin zatakla za mekani pês. Prkosno dršću ispod nje i ispod onoga tanašnoga oplećka jedre grudi i sve ti se čini ko da im je ondje tijesno, ko da će probiti bijelu košulju, da se pokažu željnim i lakomim pogledima muškaračkim — ...

A oči su u nje graoraste, nasmješljive, vesele. Radost sijeva iz njih i sve ti se čini ko da pričaju o čarima neznanim, o sreći i uživanju...

Pa kad prođe pored tebe onako gipka i lagašna potpregavši bijele kao snijeg skute, izvezene sitnim vezom, a punačka joj i obla noga na mahove sijevne kod svakog koraka iza potpregnutih skuta, onda se ne možeš oteti ushиту i želji da ne zagrliš tu vragoljastu snašicu. I čini ti se da sunce ljepše sjaji, i dan ti je vedriji i život ti je miliji...

Jole Batagin ne može je pogledati da se sav ne upali. Samo je lakomo guta očima, proždire i upija u se svaku crtu njezinu, svaku kretnju njezinu, plazi pogledom po onom bijelom i oblom vratu, po njedrima jedrim i punačkim, po kukovima skladno zaobljenim i gipkim štono se zamamljivo tresu ko da čeznu za zagrljajem snažnim i strasnim —

Kad to vidi Jole, samo stiska šaku, a krv mu se upali i laka ga drhtavica obuzimlje po svem tijelu od neugasive čežnje i magli mu se pred očima.

— Uh, izdanio bi, čini mi se — govori on momcima — da je samo jedared zagrlim! Prsti bi mi izgorili da se samo jedared poigraju u njenim nidrima! A di je šta drugo!... Umro bi od sreće, nije drugačije, il bi se rastopio od medena milovanja!

A ona to znade i milo joj je. Godi joj da je mnogi željkuju, pa se drži još gizdavije i još zamamljivije. Lagašno korača, misliš i ne staje na zemlju, i jogunasto nakrivi glavu, pa samo šiba svojim graorastim, uvijek nasmijanim očima i ovamo i onamo. Pa kad nedjeljom po podne prođe sokakom idući na večernju nacifrana, s ponjavcem preko ruku, gizdava, svježa i mirisava, onda i didaci i babe, štono sjede pred kućama na klupčicama i na travi u šamcu, prekinu začas svoj ozbiljni i dosadni divan i svi ušute pa se za njom ogledaju.

— E, — rekne tkogod — vidi se: gizdava je i bisna. Al nije joj ni zamirit! Nek se cifra dok je mlada!

Takva je bila. Bilo je u selu mnogo ljepših i žena i djevojaka od nje. Al na njoj je bilo nešto osobito. Neki je osebni čar strujio s njezine pojave, nešto što je čovjeka opajalo i osvajalo. I one ponešto predebele usnice njene koje bi drugu ženu možda i nakazile, njoj su lijepo pristajale. Sve je bilo na njoj skladno i privlačno. Pa onda onaj njezin glas! Tako je mazan, topao i ugodan...

I takva se ženska udala za didaka Jakšu Stojšića!

Pa još da je taj didak Jakša gazda-čoeck, ne bi ni bilo toliko čudo. Reklo bi se: prohtjelo joj se gazdinstva. Al ovako!

Ne može se doduše kazati da je didak Jakša siromak; ima toliko da može kraj s krajem sastaviti. Drži i jednoga slugu. U štali dva matora konja kojima su leđa dobrono šiljasta, a na stanu krava. Kuća je u njega niska, malena, starinska sa sitnim pendžerima, avlija prostrana. U bašči raste korov jer nema tko cvijeće da zasadi. Sam je, udovac je bez djece i bez ikoga svoga. Zato se i odmah navalio ženiti čim mu je baba umrla. Ogleda se didak Jakša po selu, misli kuda će, kako li će. Što je udovicâ po selu, sve to nije spram njega, sve je to mlado.

I lijepo se didak Jakša ne bi nigda oženio da n bi dobroga komšiluka i prijaznih komšica koje su vodile brigu o njemu. Upute one njega na Đurkićevu kuću.

U toj su kući bile dvije udovice: baba Anka Đurkićeva, njezina snaja Malča, i Kaja koja je bila Malčina kći a Ankina unuka. Bila to siromašna kuća. Didak Jakša zaprosi babu Anku koja je bila spram njega, ženska njegovih godina. Ali ga baba Anka odbije. Nije — kaže — za nju više udaja. Dobro ona i tako živi. Sad živi kako je nju volja, a onako bome ne bi mogla. Čemu da si natovari više posla i brige!

Krivo je to bilo didaku Jakši. Ne može kuća biti bez žene. Valja tu skuvati, pomesti, oprati i dabome — već se zna kako je. Nije drugačije, ženiti se mora. I on onda kad ga je odbila baba Anka, zaprosi snašu Malču. Al i ona ga odbije. Neće se ni njoj za didaka, a opet mnogo i ne mari za udaju. Već se smirila i sprijateljila sa svojim udovičkim životom.

Komšinske žene nagovore didaka Jakšu da zaprosi i Kaju. Zašto da ne pokuša sreću? I on se odvaži, premda se nije nimalo nadao da će uspjeti.

Žene su mu mnogo pomogle. Nagovarale su Kaju, bajale joj o malom gazdinstvu, o bezbrižnom životu, naklapale koješta. Kazivale su kako je didak Jakša čovjek iskusan i valjan, koga su birali i u općinsko vijeće i koga svako poštiva; — nije istinabog — prvi gazda u selu, al je dobrostojeći, a osim toga nije ni tako star. Pristao je i još se dobro drži. Kad se nedjeljom i svecem uredi i umije kupovnim safunom, pa se lijepo obuče, viđeniji je od mnogoga momka. A koliko vrijedi imati razumna i iskusna čovjeka, to ne treba ni spominjati. Snaša se Kaja čudila, videći da se ni baba ni mati njezina neće da udadu za didaka Jakšu. Ipak je on čovjek ugledan! Razuman je, uvijek ozbiljan i trijezan. Malo je takih ljudi u selu. Njega nitko nikada nije vidio pijana. Ko kakav gospodin! Kad se onako visok i koštunjav ustoboči, kad pogleda svojim orlovskim okom, vidjeti je kao kralj. I čovjek upravo osjeća poštovanje prema njemu. Pa onda ono njegovo lice s prosijedim dugim brcima, uvijek ozbiljno i skoro strogo, na kojem nigda ne plije smiješak!

I Kaja se lako dala nagovoriti, i ona se odlučila udati za didaka Jakšu. Al sve to ne bi ništa hasnilo i ona bi teško bila za njega pošla da ju nisu zablenu i primamili dukati što ih je dao didak Jakša. Šest je velikih dukata on položio pred nju na siniju! Njezina je davna želja bila da joj je imati jednu struku makar malih dukata pod vratom. A sad, eto, samo treba reći riječ i ona će imati šest velikih dukata pod vratom. Kako će sad istom sinuti ljepota njena u čitavom svom sjaju i raskoši kad sveže te dukate pod vrat, kako li će se

sad istom svi za njom ogledati. Kad se sad negdje uhvati u kolo, kako će to zveketati po prsima i sjati i bliještatati se na suncu!

Ona je samo mislila na te dukate. Oni su je neodoljivom silom mamili. Sad joj se i didak nije činio tako mator. Pa napokon — što rekle one žene — i bolje je ženi uz pametna i iskusna čovjeka kojega još k tomu svi poštivaju. Njezina će mladost sad istom pravo i procvasti, jer će joj biti lak život uz njega, jer će on oko nje tetošiti. On će raditi kako ona hoće. Bit će veseo da ga samo lijepo pogleda i da mu se nasmiješi. A ona će raditi šta je nju volja, naužit će se mladosti svoje. Bit će je i među mladama i — kako se ono kaže — i u selu i na prelu i u kolu. Pa još s onim velikim dukatima!

Tako je ona mislila i odlučila se da pođe za didaka Jakšu.

II

Već prvih dana otkako živi u kući didaka Jakše jasno je osjećala snaša Kaja da se prenaglila. Ipak bi bolje bilo da je još malo počekala i bolje promislila. Ne može se doduše potužiti da joj je rđavo, ne može ni njega prekorigiti da se ne drži prema njoj ljubezno. Štaviše, on joj u svem ugađa, mazi i štedi je. Najveći dio kućnih poslova on sam pòrādī, dobar joj je, sasvim joj je dobar. Al ona ipak nije zadovoljna. Nikako joj se ne sviđa taj njezin novi život. Ona je sve to drugačije zamišljala. Činilo joj se da će biti bezbrižna, da će joj goditi kad vidi kako oko nje tetoši njezin didak, kako je na rukama nosi. Al badava sve! Didak ostaje didak. Ne hasni mu prati se u tri vode i s najfinijim safunom; navorano lice osta navorano; nigda ne izgadi na njemu onu hrapavu kožu. Može on mazati koliko hoće kosu i brkove, češljati i gladiti; što je sijedo, to se već ne da uljepšati. Mator je, pa kraj! Pa i ono poštovanje što ga je dosad osjećala prema njemu blijedjelo je pomalo i skoro da ga je već tih prvih dana nestalo. Ona se sama donekle silila da ga uščuva i zadrži, ali prilike i onaj zajednički život muža i žene koji rađa posebnim jednakim odnošajima, koji u drugačijoj i donekle oporoj slici prikazuje sve ono što se negda gledalo kroz uljepšane naočale — sve to raskrinka taj zajednički život.

Već prvu večer, kad je ostala s njime sama, kad ju je drhtavom staračkom rukom stao grliti, sav upravo izobličen od lakome požude, kadno se onako mator sav upalio i gorio ko stari panj — već onda je osjećala da on u njezinim očima mnogo gubi. Osjećala je da već ne može u onolikoj mjeri osjećati poštovanje prema njemu kojim je prije bila sva obuzeta. Nije ona nikaka nedužna djevojčica da ne bi znala na čem se osniva brak; ona znade da je to napokon prirodno. Ali ipak on — didak Jakša — onaj didak Jakša koji je njoj prije toliko imponirao, koga je ona mnogo štovala i u kom nije vidjela obična čovjeka — on bi i tu trebao nekako drugačije postupati. Kako — o tom nije bila svjesna. Ovako, dok ju je lakomo grlio i očima proždirao, dok se mučio da se pred njom pokaže bodrim i nekako mlađim nego što jest — činio joj se upravo smiješnim i ona je jasno osjećala svoju premoć nad njim. A ona prevelika, a uz to nemoćna lakomost njegova upravo joj se gadila...

Jednoga jutra ona baš mete sobu, kadli dođe iz avlije didak Jakša koji se tamo oglédao za poslom, pa okolišajući i sav smeten stojeći na pragu rekne:

— Ovaj... deder mi nešto one dukate!

Snaša se Kaja ispravi i prestane mesti, pa spustivši jedan kraj skuta koji je bila potpregla, pogleda ga začuđeno.

— A šta će ti? — upita ona.

— Da ji vratim onome čiji su.

Snaši je Kaji bilo ko da ju je grom ošinuo. Sad joj je bilo sve jasno. Dakle je dukate on pozajmio! One dukate s kojima ju je predobio i koji su bili glavni uzrok da je pošla za nj!

Zakipjelo u njoj. Bilo joj je da mu iskopa oči, one matore, lopovske, da ga, gada, popljuje. Al ipak nije to učinila. Samo je izjurila iz sobe i otišla u kijen, izvadila iz sanduka dukate, pa vrativši se u sobu bacila ih didaku Jakši pod noge, pljunuvši preda nj.

A on se, premda se osjećao posramljen, okosi na nju, samo da prikrije stid koji ga je svega polio:

— Ženo, nemoj mi se bisnit! Oćeš li da se ja tebe nalupam?!

— Sram te bilo, varalico i nepoštenjače! — vikne na njega snaša Kaja onako jadna. — Prevario si me i oteo mi mladost i život. Ne bi te se iz gada vidilo da ti nije mene. I ti bi se još usudio dizati ruku na mene! Sram te bilo i prid bogom i prid svitom!

I ona ode u kijen sileći se da joj ne grunu suze i da ne brizne u plač.

A didak se Jakša zaista sramio. Ah, kako se osjećao poniženim, sitnim, pred njom! Uviđao je da ona ima prava grditi ga kad ju je prevario; pravo bi imala da ga obaspe još i gorim i ružnijim riječima i pogrdama.

Tako je mislio časak. A onda se odmah u njemu javio drugi glas koji je govorio: »Pa zašto da se stidiš poradi toga pred njom? I drugi tako rade i to se ne zamjera. To je oduvijek bilo i bit će da kod ženidbe i jedna i druga strana gleda kako će prevariti i izvući što više koristi za sebe. Svako grabi sebi. Luda je ono tko neće sebi dobro. Pa najposlije to i nije prevara. To je bio jedini način da ju predobiješ. Drugačije se ona nigda ne bi udala za tebe. I momka nacifraju i u lijepo ga odijelo obuku kad ga žene, gledaju da ga prikažu ljepšim nego što jest, a tako i sebe bogatijima negoli što je to uistinu, samo da lakše uspiju. I provodadžije i žene naklapaju o bogatinji i gazdinstvu, lažu i mažu, dok im ne pođe za rukom nagovoriti i domare i djevojkju. A poslije se pokaže da od te slavljene bogatinje i gazdinstva nema ništa. Isprva dabome da bude i svađe poradi toga, a onda se žena i priuči i smiri, pa nikomu i ne pripovijeda, samo da se ne sramoti. Tako je to već udešeno na svijetu«.

Didak Jakša, utješten i osokoljen tim mislima, pokupi dukate i pođe da ih odnese onome od koga ih je pozajmio.

III

A snaša se Kaja zavukla u kijen ojađena i uvrijeđena u dno duše zadubivši se u teške misli koje su joj parale srce. Nije nigda ni u snu pomišljala da bi je on mogao tako nasamariti.

Kako je krivo o njem mislila, kako je on bio u njenim očima velik i poštivanja vrijedan, a eto, kakav se pokazao! Kako ju je krvavo uvrijedio! Kako je uludo žrtvovala svoju mladost ne dobivši ništa u zamjenu za toliku žrtvu! Propadoše eto sve njezine lijepe sanje

kojima se zanosila onda kad je primila one dukate i odlučila poći za didaka Jakšu. Mislila se dičiti tim dukatima koji bi uveličavali i uljepšavali ljepotu njenu kad bi se nedjeljom i svecem obukla i nacifrala pa zašla u kolo i u veselje. Prkosila bi čitavome selu, i ženama i curama, videći kako se i momci i oženjeni ljudi ogledaju za njom začarani njezinom gizdavom ljepotom i mladošću. Al ovako! Sad je lišena baš onoga poradi čega se i udala za toga didaka, što ju je jedino osvojilo i primamilo da napusti svoju lijepu slobodicu i metne glavu pod jaram. Ništa nema od onoga čemu se nadala. Samo joj ostaje život s didakom matorim i sebičnim...

Rasplakala se snašica Kaja. Suze joj grunuše poput plahe kiše i kvase joj rumeno lice. Sve se sili da ne zarida u sav glas. Zavalila lice u jastuke na krevetu, a obla joj se ramena samo tresu od plača.

Kad se isplakala, bilo joj je lakše. Al u srcu joj je ipak ostao žalac. Osjećala se uvrijeđenom u dno duše i stalno je odlučila da će se ma kako osvetiti tomu didaku Jakši koji se je pokazao ko i svi drugi, a koga je ona gledala u lažnom svjetlu besprikorna poštenja i rijetkih vrlina.

Sjela je na prag kijera i metnuvši lice među dlanove a laktove podbočivši na koljena — gledala preda se u avliju. Sunce se već visoko popelo na nebu pa stalo već pomalo pripicati. Avlija sva obasjana; sve na njoj titra i bliješti, a hlada već skoro sasvim nestalo. Samo se za ambarom pružila za dobar korak kratka sjena, a pred dudom već i nema pravoga hlada. Sunčani traci već sasvim prodiru između sitnoga lišća i grančica i zaustavljaju se na zemlji gdje se čine ko svijetle i sjajne pjege na zelenoj travi po kojoj čeprka i tucka kljunom oroz dozivajući svoje kokoši. Na drvnjaku — tamo dalje iza ambara — sjedi sluga Palko, pa metnuo među noge komad hrastova drveta i teše ga bradvom; valjda pravi lijevču ili tako šta. Mlad je i krepak. Crnomanjast. Opaljeno od sunca lice vidi mu se s jedne strane, jer je tako okrenut.

Gleda ga snaša Kaja kako se sagiblje tešući, kako mu snažne ruke okretno rade, a široka se pleća časkom dignu pa opet spuste, gleda ga i sve misli o svom jadu. Misli i promišlja kako da se osveti didaku Jakši, kako da mu vrati šilo za ognjilo. Koješta joj pada na um, al ni za što se ne odlučuje i ni za što se ne može zagrijati. I onda se odjedared javi u njoj neki nestašni glas i stane joj isprva istiha, a onda sve drskije šaputati: »Pogledajder Palka kaki je momak! Kako je pristao, krepak i mlad! Eto zametni s njime ašikovanje, pa ćeš se tako osvetiti didaku Jakši!«

Nasmijala se skoro u sav glas toj neočekivanoj misli. Istom štogod! Ona da se zavoli s jednim slugom!

Al onaj je glas i dalje govorio sve smjelije: »Ne treba se tu sprdati. Zašto se sprdati i prezirati? Zar on nije bolji od tvoga didaka koji te je još i nasamario? Bar u ljepoti, mladosti i snagi svakako je bolji od njega. To je ko bog i šeširdžija!«

Snaša se Kaja nikako nije htjela ozbiljno podati tome glasu, a ipak je prisluskiivala njegovu zavodljivu šaputanju. Ta ju je obijesna misao ugodno čagljigala. I sad se skoro udobrovoljila i nešto ju je neodoljivom silom nukalo da se malo našali s Palkom. Ništa ona nema na umu i u tom je načistu da se nipošto ne bi htjela zavoljeti s jednim slugom, al ipak joj se hoće malo s njime našaliti, da se razvedri a i da prkosi didaku Jakši.

I onda spusti ruke na koljena i vikne prema drvnjaku:

— Palko!

— Oj! — ozove se on.

— Ded malo 'vamo!

Palko ostavi drvo što ga je tesao na drvnjaku i polagano, skoro lijeno, pođe. Kad je došao do snaše Kaje, odmah on upita:

— Šta bi, gazdarice?

A snaša Kaja malo naškubi usnice pa ga upita ošinuvi ga okom:

— Ajde, Palko, pravo reci, imaš li curu?

— Ma nemojte me istom štogod pitati, gazdarice, nit mi se rugati!

Stidio se Palko, a malo se i srdio. Nije mu bilo pravo što ga to pita, jer je bio tvrdo uvjeren da mu se ruga i da ga hoće dignuti na sprdnju!

— Ma ded, Palko, reci kad te pitam! Zašto si taki?

— Ah, manite me se i ne sprdajte se sa mnom! — rekne Palko mahnuvi rukom i polagano otklima na drvnjak.

— Ta, Palko! Oj, Palko! — vikala je za njim snaša Kaja smijući se.

No Palko je već bio na drvnjaku i ondje nastavio svoj posao. Kvrckao je sjekirom po onom drvetu, a onda ostavio sjekiru pa uzeo bradvu i opet njome tesao.

Bio je u neprilici. Osjećao je da ga gleda snaša Kaja i srdio se.

— Zašto ona hoće da me digne na sprdnju? Čemu mi se ruga?

Onda si je prikazao u duši snašu Kaju onako svježju, rumenu i mlađahnu, jedru i mirisavu s onim skladnim tijelom i nasmijanim i veselim graorastim očima — i sad je poželio da je pogleda. Ali nije se usudio to učiniti mada je bio daleko od nje, nego je samo gledao preda se, a onda uhvatio drugo drvo i stao po njem udarati sjekirom da su mu sve ruke odbrecale.

— Kud sam se ja to zaveo i šta ja to mislim!? — karao je u mislima sam sebe nastojeći da odagna već unapredak onu zavodljivu misao koju se nije usudio raspredati i prepustiti joj se. I sad ga je bilo čisto stid pred samim sobom gdje se on, bijedni sluga, zaboravio pa makar i načas.

Stao je udvojenom snagom raditi na drvnjaku ljut sam na se.

A snaša ga je Kaja sažalno gledala i u duši se smijala njegovoj nespretnosti i zabuni. Smijala se i sebi i onoj ludoj pomisli koja joj je onako iznenada dunula u glavu. Gdje bi se ona upustila s jednim slugom?! Pa još s ovakim! To bi trebao biti drugačiji momak. Ne što se tiče ljepote, nego držanja i iskustva. Njoj su se sviđali i imponirali samo taki muškarci koji ma u čemu natkriljuju obične ljude, pred kojima se ona ne osjeća sigurno, s kojima se ne može razgovarati bez male smetnje i zabune.

A sve da je i taki momak Palko, ipak se ne bi mogla — čini joj se — upustiti s njime. Sigurno ne bi. Suviše je ponosna da bi uradila tako šta, jer on je njezin sluga. Ali šta to ona radi? U kake se to trice zamislila? Smišlja kako da se osveti didaku Jakši, a kud je zašla?!

Kad se spomenula didaka Jakše i onih dukata, onda joj se i opet povratilo ono tjeskobno čuvstvo pod kojim joj se činio život njezin ništetan i prazan. Što joj preostaje, zaboga, i kud je pristala? Zar da provede čitav svoj vijek uz matora didaka koji joj upravo ništa ne može dati od onoga što traži njezina mladost?

I opet se turobno zamislila snaša Kaja i osjećala se jadnom i bijednom. Sjedila je još neko vrijeme pred kijerom ne pazeći više na slugu Palka koji sad za nju nije ni postojao na svijetu, a onda ode u kujnu, više od navike negoli svjesno, da se ogleda za poslom.

IV

Kad se vratio didak Jakša, stajala je ona pred bankom potičući vatru uz koju su bili pristavljeni lonci. Iz njih je izlazila para i širila se po čitavoj kujni zajedno s mirisom kuhano-ga graha i luka.

Stajala je zamišljena i gledala preda se prepuštajući se mislima i ploveći s njima daleko odavde, u ružičaste krajeve mašte i čežnje odakle joj se smiješila sreća... Njezina se upravo lijepa pojava oštro isticala u toj mračnoj i čadavoj kujni. Ono njeno svježije rumeno lice koje je sada od vatre na banku bilo još rumenije, onaj bjelušasti obli vrat, pa okrugle pune ruke što slobodno cijele vire iz zasukanih bijelih rukava, onaj struk njezin, opasan šarenom tkanicom, štono se utisnuo između punačkog gornjeg tijela i kukova gojnih, pa onda potpregnuti bijeli skuti njeni, izvezeni i opšiveni širokom čipkom — sve je to podavalo mnogo prirodnoga čara i dražesti njezinoj pojavi s koje je sipio dašak sazrele ženske mladosti poput plaha proljetne kišice štono čovjeka razblažuje i osvježava — ...

— E, bogami, ako 'vako potraje vrime kako je sad, za koju nedilju ćemo već žeti — rekne didak Jakša kad je došao. Htio je da kakogod započne razgovor, htio je da vidi kakve je volje snaša Kaja, da li ju je srdžba već minula ili nije.

Ipak se nije osjećao sasvim siguran pred njom. On koji je u svakoj prilici znao sačuvati apsolutni mir i neko dostojanstvo, on koji je svagda svojim držanjem i sudom često upravo imponirao svima — sad se, evo, ne usuđuje pravo pogledati u oči ženi svojoj rođenoj, pa još toliko mlađoj od sebe!

Napunio je i zapalio lulu, švrljao je po kujni i gledajući u zemlju ili kojekuda po budžacima kujne i opet započinjao razgovor trudeći se da izmami od snaše Kaje koju riječ.

— Bogami, ovi se Antini pojogunili. Stekli ništa malo, pa takija misle: e, ko smo, mi smo! To već neće čoeku pravo ni boga nazvat. Pa da je to kaka bogatinja, ne bi se ni čudio. A di je to! Trčalo pa nije stiglo.

Zašutio je, jer snaša Kaja i opet nije ništa na sve to primijetila. Sad mu je bilo upravo neugodno. Al ipak je odlučio izdržati nadajući se da će se ovako s lijepim s njome pomiriti.

Napokon se usudio pogledati je i zapitati:

— A šta ti ništa ne odgovaraš?

Ona ga samo ošine pogledom, al ništa ne odgovori, i onda opet spusti pogled na banak i na lonce malo nadignuvši prezirno gornju usnicu.

I čitavo vrijeme što je didak Jakša bio kod nje u kujni, nije s njime ni riječi progovorila. I udarilo je podne i dogotovila je ručak i iznijela ga u sobu na trpezu pred didaka Jakšu i pred Palka, a još uvijek nije ni obijelila zubi. Nije ni ručala s njima nego je ostala u kujni. I kad su oni odručali, spremila je šuteći trpezu i onda prala suđe i dalje radila svoj posao.

A poslije večere, kad se unoćalo i kad je već bilo vrijeme počinka, nije htjela spavati u sobi s didakom Jakšom nego je otišla u kijer.

Muka je bilo didaku Jakši što ona tako radi, al je šutio, misleći da će se ona već udobrovoljiti.

No prevario se. Snaša Kaja već nije više mogla da živi s njim onako kako živu čovjek i žena. Nikako mu nije mogla oprostiti što ju je prevario što se tiče onih dukata.

Doduše već je skoro i pregorjela te dukate, al ipak se nije mogla smiriti. Baš su ti dukati učinili te je stala sad ozbiljnije i dublje razmišljati o sebi i o svom životu. Dosad je sve što bi imala poduzeti ili učiniti uzimala na laku ruku; bila je vjetrenjasta, lakoumna, a gdje-kad i djetinjasta. Tako je i bez treznijega razmišljanja pristala da se uda za didaka Jakšu. Napokon ona je i suviše mlada i premalo iskusna da bi mogla pravim okom zagledati u život, sve valjano spoznati i prosuditi. No sad joj je tijesno, osjeća se kao ptica u kavezu. Pa sve da ju i nije prevario s onim dukatima, ipak ne bi — čini joj se — bila zadovoljna. Kako se, eno, već prvu večer poslije vjenčanja kad je ostala s njime sama, rasplinulo ono doista veliko poštovanje što ga je ipak prije gojila prema njemu! Rasplinulo se i nestalo ga. A nestalo ga je zato što joj se on ukazao drugačijim nego što se ona nadala, što se sav upalio proždirući je lakomo očima i što je bio upravo smiješan i gadan poradi svoje ne-moćne lakomosti...

Drugačije bi ona sve to htjela i udesila život, nekako čistiji... Ona i nije od onih žena koje su lakome na muškarce i koje ne mogu živjeti bez muškaraca. Mada je strojna i zgodna, mada zdravlje i mladost kipi u njoj a često i obijesno probije, ipak je ona od onih mirnih žena koje se nigda preko mjere ne upaljuju. Ima u nje vatre, života i mladosti, al to nije vatra koja će te opaliti i ožeći, nego to je vatra koja će te ogrijati i svega te politu ugodnom toplinom. — ...

V

Drugi je dan ujutru ustala još prije sunca.

Kad je izašla onako topla i još malo sanena iz kijera, protežući se, pa udahnula iz punih grudi svježega zraka koji je upravo mirisao i krijepio čovjeka, osjećala je da ju je prošla zla volja i rđavo raspoloženje od jučer. I sad joj se pod ugodnim dojmom što ga je podavalo ovo mlado i svježe jutro, činio krasan taj božji svijet i život.

Otišla je na bunar i stala grabiti vodu. Zaškripila derma, javila se nekim hrapavim i skoro tužnim glasom, ko da joj je krivo i ko da prosvjeduje što ju se buni iza sna kojim je smirena drijemala čitavu noć.

Snaša Kaja izgrabi kàbō vode i napuni njome usta, a onda se stane, lijevajući iz usta vodu u ruke, umivati.

Bilo je prekrasno ljetno jutro. Na istoku se nebo rumeni i već se stalo pomaljati sunašce. Miriši cvijeće iz bašče i lišće na dudi i lagašni povjetarac, a plavetno se i bistro nebo smije. Probudile se božje ptičice, skakuću, leprše, čavrljaju... Iz štale se čuje veselo fićukanje sluga Palka: čisti taj i hrani konje.

Snaša Kaja ode u kujnu. Začas naloži na banku vatru i pristavi jelo.

Iz sobe se polagano dovuče didak Jakša. Pogled mu je sumoran, kretnje trome. Razbarukana kosa, sijeda mjestimice, pala preko čela, a mjestimice strši. Brci mu se tužno objesili i otobonjili preko usta.

I ne nazvavši snaši Kaji »dobro jutro« i ne rekavši »faljen Isus« odvuče se on iz kujne isto onako polagano kako je izišao iz sobe, i ode na avliju da se umije na bunaru. Kad se vratio umiven, dohvati mali niski stolčić i sjedne kraj vatre naslonivši se leđima na duvar.

— Nekako mi nije danas dobro — rekne on i ne pogledavši snašu Kaju.

— A šta ti je? — upita ona.

— Vrag nek zna šta mi je. Smlatilo me.

— E, pa di te boli?

— Ne znam ni sam. Nigdi me ne boli i sve me boli. Valda su uroci il vračke.

— Pi ha! — posprdno će snaša Kaja. — Kaki uroci! Ko bi još urekô stara čoeaka!

— Pa ako nisu uroci, a ono su vračke — pakosno prihvati didak Jakša i odmah ujedljivo doda:

— Uvraćat me je već mogo kogod. Samo ako budu 'asnile vračke, bar će tebi biti dobro! Ostat ćeš udovica, oslobodit ćeš se didaka, a nećeš biti bez imetka. Moći ćeš birati.

Ovo je silno uvrijedilo snašu Kaju. Mada je znala da je čeljade, kad je imalo bolesno, sebično i ujedljivo, ipak su je zapekle ove njegove riječi. Al da ne pokaže kako ju je ujeo za srce s time što misli da mu je ona štogod uvračala, ona veselo i skoro obijesno odgovori:

— Bože daj, bilo tako! Bar će mi život koji sada vene procvasti!

Didak je Jakša šutio. Sjedio je poguren na stolčiću, naslonivši ruke na koljena i sklopivši ih gledao preda se. Lice mu nekud požutjelo, oči duboko upale. Sav se činio tako kukavan i bijedan.

Kada ga je vidjela takog snaša Kaja, sažalio joj se. Sad je zaboravila i na sve ono poradi čega je bila kivna na njega, sad već nije čutjela onih prijašnjih uvreda koje su rađale neprijateljskim čuvstvom prema njemu. Mekano se njezino i dobro srce napunilo samilošću. I ona ga sućutno pogleda i zapita, a u njezinu se glasu osjećala neka toplina:

— Pa kad ti nije dobro, oćeš li da te protarem?

Didak je Jakša opazio onaj njezin promijenjeni ton, osjetio je i onu toplinu i sućut koja se razabirala u njenim riječima — i to mu je godilo. I to malo prijateljske brige i to nekoliko samilosnih riječi njega je pridiglo. Činilo mu se da mu je lakše i da mu se već pomalo vraća snaga. I sad je pod dojmom onih Kajinih riječi, koje su mu se činile tako tople, u duši karao sam sebe što je malo prije bio osoran i ujedljiv.

— A, ne treba — odvrati on — proći će to i samo, Meni i nije tako jako rđavo.

— Zašto se nećeš? Neće škodit. Odlane čoeaku kad ga se protare.

— Ta velim ti, nije mi tako rđavo. Fala ti na dobroj volji! Malo me pritisto, pa će i odumirit. Na psu rana, na psu i zarasla — završi on šaljivo i silom se nasmiješi.

I onda se udobrovoljio i okrenuo se razgovarati sasvim onako ko da je zdrav. I otišao je u avliju i ogledao se za poslom; i prigledao je štalu i naredio Palku šta će raditi, i došao je jesti. Al sve je to činio silom i vidjelo se da mu je teško.

Kad je snaša Kaja oprala suđe iza jela, izjavi da će ići na stan prigledati kako stoji povrće što ga je proljetos zasadila. Donijet će — veli — koješta šta treba za kuću.

— Ajde, ajde, samo ti idi za svojim poslom — rekne joj didak Jakša.

A snaša Kaja ode u kijer da izvadi iz sanduka čiste skute i oplećak i da se obuče. Proći će kroz čitavo selo, pa valja da bude ljepše obučena. Neka se ogledaju svi za njom, a ne da

je ogovaraju i da govore kako je neuredna ženska. Ona uvijek pazi na sebe i uvijek sja od čistoće.

VI

Išla je kroz selo sitnim korakom, gipka i svježja kao i uvijek, pozdravljajući svakoga koga bi srela ili zatekla na pendžeru.

Pa kad je već izišla iz sela i koračala prostranim kolnim putem koji je vodio tamo prema šumi i prema stanovima, kad ju je posuo svježi miris poljskoga cvijeća i već napola sazrela žita što se na njivama poput zlatnoga mora talasalo od tihoga povjetarca, onda je zakliktalo u srcu njenu radosno čuvstvo, bilo joj je da zapjeva što je grlo nosi. Sad je sasvim zaboravila na didaka Jakšu i na sve ono što ju je jučer kinilo i mučilo. Djetinja radost obuzimala je čitavo njezino biće i život joj se činio vedar i krasan.

— Akobogdâ, snašice!? — začuje ona odjedared za sobom muški glas.

Snaša se Kaja obazre i opazi za sobom Jolu Batagina.

— O, gle, to si ti, Jole! — rekne ona. — Eto, spremila se na stan. A kuda ti?

— Ma i ja baš naperio na onu stranu, pa ćemo zajedno.

— A zašto bi zajedno? — snaša će Kaja. — Ne mogu ja brzati ko ti. A tebi se valjda žuri, dok si se tako usopio; pa zašto bi ti porad mene izdangubio?!

— Neka! — odvrati Jole. — Milo je čoeku i izdangubiti kad ide uz ovako grožđe.

— Ti istom štogod, Jole! — nasmije se veselo snaša Kaja. — Kako grožđe! Gdi bi žena bila grožđe.

— Ja kažem i opet: grožđe! — brzo prihvati Jole. — Kraj tebe nek se sakriju sve divojke!

Godile su snaši Kaji te laskave riječi mada su izišle i iz Jolinih usta koji joj se slabo milio jer joj se činio još odviše mlad i zelen.

Jole je uživao. Jedva je dočekao da se može ovako nasamu razgovarati sa snašom Kajom. Već odavno on izgara za njom. Čim se promomčio i kako je osjetio da je muško, on uzdiše i čezne za njom. Ona je za nj bila najčarnija žena u svem selu koju moraš iz svega srca željkovati.

I nigda mu se nije pružila prilika da se sam s njome razgovara. Ovo je sad prvi put. Pa i nije dugo, jedva dvije-tri godine, što se on promomčio. Zato joj se i nije usudio približiti prije: sigurno bi mu se bila nasmijala u golobrado lice, gdje se on, još momčić, raskuražio i podufao da će kod nje uspjeti. A ona je bila tako gizdava, tako nepristupna... Bar za ovako mlade momke ko što je on.

Razgovarao se on s njome onako u hrpi gdje su bili i drugi, igrao je u istom kolu u kom i ona, al nasamu nije nigda bio s njome. Zato mu je sad čisto drhtalo srce i od radosti i uzbuđenja i od nekoga čudnoga čuvstva koje je bilo blizu strahu. Sav se u prvi čas čisto izgubio što se našao nasamu s njome. No to je bilo samo jedan tren. Odmah se on snašao, odmah se u njem javi muškarac. I onda je onako započeo sasvim sigurno razgovor s njome, svjestan i siguran da ne govori ludo i da se neće pred njom obrukati i osramotiti.

Pred šumom, blizu stanova se rastanu. Snaša Kaja ode na svoj stan, a Jole pođe svojim putem pogledajući prema onoj strani po kojoj je išla snaša Kaja, dok mu nije iščezla za gustom živicom.

VII

Debeo hlad od granatih jabuka i krušaka što su bile pred kolibom na stanu polije snašu Kaju kad je unišila u ograđeno dvorište. Onako od sunca zapurenoj kaka je bila, to je osobito godilo i ona se nije mogla dosta naužiti toga hlada i nadisati onoga zraka koji je bio sav ispunjen mirisom lišća i zelenila, trave i šumskoga cvijeća.

Otvorila je kolibu. Zaškripe stara vrata koja se već dugo nisu otvarala, a iznutra prodre miris po starini i plijesni.

Snaša Kaja ostavi vrata otvorena, a svjetlo i svježji zrak zastruji unutra.

Sva tri je mala prozorčića na sobi otvorila snaša Kaja, a onda je, pripasavši preda se staru pregaču, otišla prigledati povrće. Iskapala je krumpir, brala jabučice i zelenu papriku, mećući sve to u korpu.

Već je sunce žestoko palilo kad je ona posvršavala svoj posao i otišla u kolibu da štogod založi i da se spremi natrag u selo.

Sve joj se to što je danas radila na stanu nekako činilo ko da to i ne radi ona. Na sve to nije ni pazila jer se bila prepustila mislima. Ovako sama na tom stanu, u toj tišini, nije mogla da ne misli o sebi, o svom životu... i tako koješta drugo.

Nego ono čuvstvo radosti i bezbrige koje je još jutros prelila u njeno srce ona svježja zora, ona vedrina neba, pa miris livada i cvijeća poljskog — to je čuvstvo još uvijek vladalo njome i nije dalo da je zaokupe suhe, a kamoli turobne misli.

Već je bila zatvorila one male prozorčice na kolibi, već se sasvim spremila da će natrag u selo, kad bane Jole Batagin. Iznenadila se snaša Kaja i gledala ga začuđeno.

— Faljen Isus, snašice! — pozdravi je on i odmah doda:

— Evo sam ti donio jabuka. Slatke su, lijepe su. Petrovače. Bio bi ja to već prije donio, al nisam dospio.

I on stane vaditi iz njedara jabuke i davati snaši Kaji.

— O, Jole, gle, kako si ti dobar! — govorila je ona i primala jabuke mećući ih u pregaču.

— Al kud ti pamet, Jole, te ti nosiš jabuke udatoj ženi!? Šta će ti stara kokoš!? — završi ona šaljivo i zagriže jednu jabuku.

— Nemoj tako, snašo! — odvrati Jole i sasvim se uozbilji. — Ne znaš ti kako je meni.

— Kako ti je! Lijepo ti je. Mlad si, bogat si, bez brige si.

— Šta to 'asni kad nemam svega šta mi pusto srce išće — prihvati Jole. — Evo, da ti pravo kažem: ja izgori' od želje za tobom! Kad te vidim, sve nešto uzavri u meni... I onda tako... i milo mi je i drago mi je, i živiti me veseli i srce mi se raduje. I čini mi se da je sunce sjajnije, i dan mi je krasniji i božji me svit veseli... A kad tebe nema, onda mi je sve pusto i sve mi je prazno... I ne vidim da sjaji sunce sjajno, i ne vidim da se vedri danak smije... Sve mi je naopako... Sve mi je naopako i sve mi je tužno...

Jole je govorio s osjećajem i sa zanosom. Riječi su mu tekle same od sebe, žuborile. Dugo su kipjele u njegovu srcu, dugo ih je nosio u sebi, osjećao i živio s njima u snu i na javi a sad su same probile, iskrene i zato snažne i dojmljive. Iz njih je virila priprosta, ali poetična slavonska duša, zanosna i prepuna osjećaja i vatre...

I te riječi, jednostavne i iskrene, duboko su se doimale snaše Kaje i hvatale se njezina srca. Godile su joj i laskale joj. Zadovoljno se i samodopadno smiješila njezina ženska taština, i ponosna se dizala i rasta. Nije ih se mogla dosta naslušati; gutala ih je i upijala u se kao zvukove čarobne i slađane pjesme štono se prelijevaju i dršću na guslama ciganskim...

Ogledala se u njima kao u kakom zrcalu i sama se sebi sviđala osjećajući svoju ljepotu kao nigda prije.

I odjedared joj se Jole učinio sasvim drugi. Poslije tih riječi odjednom je porastao u njenim očima: činio joj se vrijedan da ga drugačije gleda negoli dosad. Dosad skoro da i nije postojao za nju. A sad je lijepo osjećala da ju on osvaja. I ono njegovo golobrado lice sad joj se činilo nekud sasvim muževno. I onaj njegov glas tako je dostojanstven i ozbiljan, ko u kakova stankelje. Pa onda one crne oči njegove! One oči garave što gore čudnom vatrom, iz kojih ko da frcaju iskre ljubavi i strasti!...

Jole se približi, opojen sam svojim riječima, snaši Kaji i uhvati je za ruku štono je bila do laktova gola i činilo se ko da će puknuti od jedrine.

No njegova se žuljava ruka nije tu zaustavila nego se kao sama od sebe oskliznula i ogrli-la mekan pās snaše Kaje štono se stidno utisnuo između punoga tijela i kukova obliah.

Nije se branila snaša Kaja, nije joj ni palo na um da mu se opre. Njoj je sve to godilo — iako ju nije raspaljivalo — što ju grli željna ruka momačka koja lako podrhtava od slađane čežnje...

Njoj je godila Jolina mladost, svježja i skoro netaknuta, neiskustvo i iskrena odanost.

I ona mu je dopustila da ju ljubi i miluje.

I zagrlio je Jole snašu Kaju, a nije izdahnuo — kako je mislio negda — i poigrali su se prsti njegovi u njedrima njenim, a nisu izgorjeli; i ljubio ju je i milovao ju je, a nije se raspotopio od medena milovanja...

Malo kasnije išli su zajedno sa stana u selo. Razgovarali su se, šalili se. Jole je molio i zaklinjao snašu Kaju da i sutra gleda doći s poslom na stan; a ona je obećala doći.

Veselio ju je taj mladahni Jole, veselilo ju razgovarati se s njime. On je budio u njoj želju za životom jogunastim i obijesnim koja je kod nje bila uspavana, raspirivao je iskre mladenačke vatre. Pa onda ruka je njegova tako snažna, žilava i mlada. Kad te zagrli, čini li se da ćeš izdahnuti: daha ti nestaje, a opet ti je milo i toplo.

Svidio se Jole danas snaši Kaji, mnogo joj se svidio.

VIII

Već se sunce dobrano nagnulo k zapadu, već se spustio hlad na čitavo selo kad je došla kući snaša Kaja.

Začudila se kad je unišavši u sobu opazila da didak Jakša leži na krevetu.

— »Dakle mu je gore!« — pomisli ona. — »Na njega je zbilja došla neka ozbiljna bolest; ili je to samo od starosti.«

Ona priđe krevetu i upita ga kako mu je.

A on je ležao na krevetu, propao i blijedožut u licu. Oči je mučno držao otvorene; svaki čas su mu se same sklapale. Ruke, mršave i išarane plavim žilama, ležale su kao odsječene na pokrivaču.

— Kajo — rekne on — ja vidim da neće biti dobro sa mnom. Došla je neka bolest na mene i ta će me uništiti.

— Ne daj bože da tako bude! Uzdaj se u boga! — tješila ga ona.

— Ah, mani se! Znam ja dobro šta govorim. Nego ovo sam ti tio reći. Ja neću dugo. To je sigurno. Omatorio sam... pa onda odjedared ta bolest... A kad bolest i starost pritisne čoke, ko će im se odrvati?! I ti ćeš ostati udovica. Mlada si, a ostat će ti iza mene i to nešto imetka, pa će se ljudi otimati za tobom. Samo pazi da se ne nāmiriš na kakoga bekriju koji bi ti sve to pròrājto i uz koga bi se još napatila i okusila svakog zla.

— Al mani se, di bi ja... — branila se snaša Kaja.

— Nemoj se ti ništa braniti! — prekine ju didak Jakša. — Samo se ti udaj. I pravo je da se udaš. Uza me, starca, bome se nisi naživila ni naužila onoga što ti mladoj srce išće. A i prevario sam te i najidio sam te. Znaš, porad oni' dukata...

Snaši se Kaji stislo srce i bilo joj da zaplače, al ne od boli ili tuge nego od nekoga nejasnoga čuvstva u kojem je bilo i tihe tuge, a i nešto što je bilo skoro nablizu nekoj radosti i sreći koja joj se u daljini nejasno ukazivala. Ali to je čuvstvo ona odmah potisnula u svojoj duši i nju su sasvim osvojili topli i iskreni osjećaji. Gledala je didaka Jakšu onako propalog, nemoćnog i bolnog, i bilo joj ga žao.

Njegov tako brzo promijenjeni izgled koji je sad tako bijedan, njegova nagla bolest koja možda prijeti smrću — sve je to učinilo te joj se srce napunilo velikom samilošću s kojom je dolazio još neki topliji i posve iskreni osjećaj ljubavi. Ali to nije bila ljubav žene prema mužu, to je bilo neko čistije čuvstvo, to je bila ljubav slična onoj što je osjećaju djeca prema roditeljima.

I sad je snaša Kaja sama sebe prekoravala u duši što je tako dugo ostala na stanu, što je išla na stan, a njega ostavila samoga. Pa onda pomisao na Jolu i na razgovor s njime! Ona se šalila i ludesala, a nije ni časak pomislila na siromaka didaka Jakšu. A ipak, kako je on dobar! Samo kako on to njoj toplo govori, kako se, eto, pokazuje da imade srca za nju!

Krivo je dosad sudila o njem. Istina, on ju je prevario za one dukate; ali zar on nije mnogo toga njoj iščinjao, zar je nije štedio gdje je mogao, zar nije nastojao da joj učini život što lagodnijim i boljim?

Pa i sada, u bolesti svojoj, kad pomišlja da će se možda rasti sa životom, on ipak ne zaboravlja na nju, on ima za nju samo lijepih riječi, on se i sada brine kako će joj daljnji život bez njega biti ugodan. Velik je on i poštivanja vrijedan!

Kad je snaša Kaja okrenula tako misliti, sva se raznježila i bila je gotova da zaplače. Spomenula se svega svoga života za to kratko vrijeme udaje s didakom Jakšom; sjetila se i toga kako mu se bila namislila osvetiti. No najviše ju je smetalo to što je bila na stanu i divanila s Jolom. Sad ju je bilo upravo stid pred samom sobom što se zaboravila. Ona koja se uvijek držala kako treba, za kojom su svim mladim muškarcima raste zazubice, sad se dala grliti od Jole. Kako je to ona posrnula i zabasala?! Pa još k tomu ona je žena didaka Jakše, trijezna i ozbiljna čovjeka koji ima svoju čast ne samo u selu nego i dalje, dalje, u drugim selima gdje god znadu za njega — čovjeka pred kojim bi onaj Jole samo crvenio i mucao!

I opet je didak Jakša sinuo u njenim očima, i opet ga je ona gledala u onom svjetlu u kojem ga je gledala kad se udavala za njega, i opet je on za nju bio rijedak i osobit čovjek, vrijedan poštovanja.

Sad je jasno osjećala da sutra ne bi išla na stan, kako je obećala Joli, sve da je didak Jakša i najzdraviji.

Njezini su osjećaji prema didaku Jakši postali drugačiji, čistiji. Sad joj se činilo da bi mogla s njime lijepo živjeti. Sve je to učinila njegova nagla bolest; ona je preokrenula njezino srce. Eno još je jučer željela da ga se oslobodi, a sad upravo strepi da ne bi umro. Žao joj ga je. Sad kad bi se lako moglo dogoditi da se on zauvijek rastane s njome — gleda ga ona samo sa svijetle strane, a tamnih i neće da vidi, pa preletjevši u mislima njihov zajednički život mora priznati da joj je bio dobar.

Snaša Kaja, smirena i obuzeta toplim osjećajima priđe krevetu didaka Jakše, spremna da ga dvori i željna da mu pomogne.

A rumeno je večernje sunašce štono se sasvim nagnulo k zapadu praštajući se na rastanku s bijelim danom, pružilo svoje sjajne zrake koje su lako prolazile kroz stakla na pendžerima i obasjavale čitavu sobu uresivši je večernjim rumenilom.

Snaši se Kaji činilo ko da joj se te sunčane zrake dobrotivo smiješe, ko da je pozdravljaju i blagoslivlju obećavajući joj ljepše, vedrije dane, pune svjetlosti i ljubavi...

Svačić, 1908.

Selo i varoš, 1912.

Didak i baka

U našoj je kući mnogo družine. Baš se može kazati: velika kuća. Eto, baš da ih nabrojim! Sebe i moga Šimu neću ni računati. Tu je moj sin Pava i njegova žena Oliva, pa još jedan sin kojega smo baš jesenas oženili, i — dabome — njegova mlada. Kud ćeš više?!

I lijepo je to kad je puna kuća čeljadi, kad sve bruži život u njoj. I godi srcu pogledati ozbiljna, vesela i mlada lica; i pòsò tu odmiče i sve je na svomu mjestu, kako treba, i ništa tu ne zapije i sve se uradi. Pa i moje se staro srce katkad razveseli i razigra kad pogledam oko sebe njih onako čile i svježe. Vidim njihova lica rumena i mlada kako sjaju od radosti i od zadovoljstva, vidim kako ih život veseli.

Gledam ja to i zamislim se i sjetim se mladosti svoje. Sjetim se i spomenem se svega. Al opet mi je sve to nekako daleko i tuđe, čini mi se ko da ja to i nisam proživjela. Čini mi se sve to ko neka stara, starinska pjesma. Sjećaš je se pomalo, pogdjekoja ti riječ iz nje dođe u pamet, ali ipak čitavu pjesmu ne znaš. Ne znaš je, i krivo ti je i žao ti je što je više ne znaš.

Tako se i meni pričinja moja mladost. Katkad mi se učini ko da je i nije bilo. A bilo je, bilo... I ja sam negda bila mlada. I moja su leđa negda bila uspravna, i moje je lice negda cvalo; i moje su oči negda bile jasne i vesele i usta nasmijana i tijelo skladno i jedro, a tanašni oplećak sve pucao od punačkih grudi...

Al davno je to bilo, davno...

Zgrbila se leđa, lice se navoralo i oko se zamutilo; pritisle godine i grunula teška starost. Starost teška, teret teški... Na teret si sebi i drugima! Pa kad tako sjednem u zapećak i vidim oko sebe taj podmladak i spomenem se dana vedrih i veselih, sve me obuzimlje neka tiha milina od spominjanja...

Bože, ko da sad gledam moga Šimu kad je bio momak, 'nako još sasvim mlad, bez brkova! Potprego gaće vezene, a ispod njih vire šareni obojci i komad rutave noge. Plavi kamizol raskopčò, a kapu kicoški najerio i zakitio se cvijećem. I još nije ni pravo zašlo sunce, još se pravo nije ni mrak uhvatio, još na sokaku sjede stari ljudi u šamcu i divane u svu šir — al evo već njega gdje se mota oko mojih pendžera. Ko bajage pòsò ga onuda vodi! Baš tako se on drži. Neće on da se zna. A znadu svi to u selu da se volimo i da ćemo se uzeti, pa se i ne zamjera. Mene katkad moji prekore poradi njega, al to sve 'nako od običaja. A zna se, pravo im je.

Pa kad se spusti noć, i mrak se slegne na selo, i sokak uzavri na divanu od mlađarije, od pjesme, ciktanja i smijeha, tambure zasviraju i pusto se kolo razmaše — nas dvoje svako na svojoj strani. Ko da se i ne volimo. On hoda oko drugih cura, šali se s njima; uz druge se hvata u kolo. Neće pred drugima da sa mnom divani.

— Ne treba — kaže — da drugi slušaju kako mi divanimo.

Al kad se raspe divan, kad se sve stiša na sokaku, onda on mene prati kući. Sjednemo na klupčicu pred kućom i divanimo, bože, i divanimo... I šalimo se i smijemo se, a gdjekad udarimo i u ozbiljan razgovor. Al to samo katkad. On me obuhvati oko pojasa i grli me i

ljubi me. Znao me tako čvrsto zagrliti onim snažnim rukama da me sve rebra zaboje. I sape mi nestaje i dihati ne mogu, a opet mi godi i milo mi je... I pokaže se mjesec iza oblaka, mjesečina se tiha, meka i svilena razlije po čitavom sokaku; i lagašno piri tihi vjetrici i jasne zvijezde trepere.

— Pusti, Šimo — govorim ja — idem u kuću. Grdit će me moji.

— Ostani, Pavka, ostani još malo! Samo još malo! Ja bih uvijek 'vako sidio uza te.

Tako me on moli razdragan, a ja ostajem i ne pazim i ne marim što noć odmiče. Samo se privijam uz njega i mazim se kao mače jedno.

A on mi ljubi obraze i usta i oči i vrat... I maramu mi, kako je mazan i pust, odveže i kosu mi raščupa i od dragosti me za obraz ugrize...

A meni sve to milo; uživam u tom, sve se rastapam...

Tako smo mi mladovali. I uzeli smo se i povjenčali nas. I djecu smo porodili i radosti se naužili i brige se nabrinuli.

Dabome da se moj Šima nije uvijek tako mazio uza me. To je bilo samo izpočetka. Ali poslije, e — poslije već zna se kako je!

Našao se on katkad i u bircuzu, došao katkad bome i pijan kući, a katkad me se 'nako pijan i namlatio da sam drugi dan bila sva ko isprebijana i bolesna.

Al sve se to podnese, sve se to zaboravi. Tako je to svagdje, pa tako valjda i mora da bude. Ja se i toga rado spomenem i baš moram kazati da mi je i to sada milo ko i oni dani dok je on bio momak a ja djevojka. Onda smo mi još bili svoji.

E, al kad su djeca ponarasila, kad smo sve pouđavali i sve poženili, pa čak i unučad ponarasila, kad su nas pritisle godine i mi ostarili, odonda mi već ko da i nismo svoji. Nekako smo se već sasvim otuđili jedno drugomu. To je sve pomalo došlo. Kad je on — moj Šima — već sasvim omatorio, onda je sve predao sinu Pavi neka on bude gazda u kući. Pa tako je i pravo. Samo od to doba Šima je — kako se ono kaže — peti točak u kolima. Nema već za njega pravoga posla; pa ako i ima, njegov pòsò ne vrijedi. Tako što god djelucka na drvnjaku ili je na stánu, sam gleda da si tričava posla nađe. I svakome je na putu i nikomu nije prav.

— Oj, didače, ded se, molim te, ukloni s drvnjaka! — istom će unuk, noseći veliku sjekiru. — Moram sad tu da rascipam ove klade.

— Ajde, dado, molim te, tamo u trim! — javi se snaja, sva zapurena od žurbe i posla. — Tamo krpaj taj svoj opanak! Tamo se i bolje vidi.

A on, siroma', baš hoće da sjedi u kujni uz banak da se ogrije kraj vatre. Neka je proljetno vrijeme, al staru je tijelu uvijek zima!

A i sa mnom nije bolje. Sjedim čitavu dugu zimu u zapećku, prevrćem patrice u rukama, kunjam i drijemam. Kraj mene se zguri mačka, matora ko i sama što sam, pa kad je polije toplina iz furune i kad se zgrije, onda zadrijema i prede. Drijemamo obadvije i zadovoljne smo što nikomu ne smetamo.

E, al evo ti odjedared snaje pa zamoli:

— Ded, mamo, uklonite se, pomela bi sobu! — Znam ja da nije ni njoj pravo što me mora buniti iz moga mira; al teško se meni dizati kad zasjednem. Jedva se i mičem.

I tako se vuku dani, a starost sve više pritiskuje i grbi leđa. I noge su sve slabije i korak je sporiji.

Ja i moj starac živimo ko da smo tuđi jedno drugom, ko da i nismo nigda zajedno živjeli. Prođe po više dana da se i ne vidimo. On se mota — ko što kažem — po avliji, ko bajage rãdi; šèprtljì tamo u štali ili na drvnjaku ili je na stanu, pa tamo onda i danjiva i noćiva. Vidi i sam da je svima na putu, pa gleda da se ukloni. I ja to vidim i nije mi žao da je to tako. Pa tako valjda mora da bude. Katkad samo ražalim se i nad njim i nad sobom. Gledam ga kaki je: pobijelio ko ovan i sav se skvrćio i usitnio. A kakav je, bože moj, negda bio!... I on ti 'nako mator i klimav hoće da pomogne ljudima primjestiti na avliji ambar! Upeo se, pa bajage diže onaj balvan što su ga poduprli.

A ja gledam otkalegod iz budžaka i sve mi je da se smijem i da plačem.

— E, moj didače — mislim u sebi — siromače moj, ti bi još uvijek htio da se pokažeš kako si živ. Al daleko si ti od života! I mene je i tebe život već bacio u stranu...

I vjeruj bogu, baš da je tako! Meni se uvijek baš tako čini ko da i ne živim, ko da sa strane samo gledam na život što kraj mene bruji i kipi.

Katkad zna on doći i sjesti kraj mene kad nema nikoga uz nas. Sjedimo tako jedno uz drugo šuteći ko dva stara panja i znamo dugo prosjediti a ne progovoriti ni riječi. A šta da i govorimo?! Ne treba nama riječi. Mi sve znamo i sve osjećamo. On i ne treba meni ništa reći što mu je na srcu i u misli, kad ja to i sama osjećam. Sve što on proživljuje, i ja proživljujem; sve što njega tare i tišti, i mene tišti. Ništa mi on ne treba kazivati o sebi kad ja sve znam, kad ja gledam i vidim u njegovu dušu ko u svoju. Tako ga poznam, a tako i on mene. Godine su duge to uradile, duge godine — čitav vijek što smo zajedno proživjeli.

I kad on sjeda na stolčić ili na klupčicu kraj mene uzdišući, trudan i klimav, ako mi ima šta reći — ja već znadem šta će mi reći. Vidim mu na licu, poznam po očima i po držanju.

— Oću nešta da ti kažem — govori on sjedajući. A ja ga samo pogledam i odmah nastavljam:

— Aha! Indi ti je sin Pava nešta nažao učinio?

— Da. Pogodila si. Gladio sam ždripca na avliji. Držim ja njega za ular i tako gladim ga; kadli najedanput istrže ti se on meni, pa udri, đipaj po avliji! I baš je sam vrag tio, te je bila kapija otvorena — ...

— I on kroz kapiju?

— Kroz kapiju. Lipo pobiže, pa na sokak. Uzviko se Pava na mene, te daj takija leti za njim. I onda prigovara mi, pa da. »Šta se — kaže — u koješta mišaš? Za tebe je — kaže — da sidiš u zapećku.«

I tako nas dvoje podivanim, pa se i opet razidemo kad ko naiđe u sobu. I živimo svako za se i opet prođu mnogi dani da se ne vidimo. Pa iako se ne vidimo, iako se čini ko da smo jedno drugom tuđi, opet smo mi jedno drugom najbliži. Starost nas veže i onaj život otprije i uspomene i uspomene... I tuga nas veže koja nas ipak katkad osvoji. Ali katkad samo. Živimo mi, ako se ovo smije zvati životom, i siti smo života i umorni smo od njega. Samo osjećamo i vidimo da smo malo zakasnili odavde otići. I zato smo svima na putu i zato svima smetamo. Ne pristajemo više ovamo. Samo molimo boga dragoga da nas primi, i čekamo smirena srca kad će nam motika zveknuti nad glavom. A komu će prije, to bog sveti zna.

I neće niko zaplakati za nama i neće se rastužiti iskreno i neće nas požaliti ni suzâ proliti za nama...

Pa i čemu suze?! Čemu suze za panjevima starim koji su već truli od starosti svoje i nisu ni za što?! — ...

Domaće ognjište, 1907.

Selo i varoš, 1912.

Gospodična Jelica

I

Učiteljica u selu N, gospodična Jelica Rajkovićeva, sjedi u svojoj sobi uz prozor i dosađuje se. Četvrtak je, pa nema škole. Pòglèdā kroz zatvoren prozor na sokak, al nema šta da vidi.

Lagašno i narijetko padaju sitne pahuljice snijega, ko da im se neće, padaju tiho i nečujno na krovove na kojima je već debela naslaga bijeloga snijega, zalijeću se na ogoljele dudove što su se poredali u svu duž sokaka i s jedne i s druge strane. I sav je sokak u bjelini, i čitavo se malo seoce čini nekud ljepše, svečanije...

Vidi to gospodična Jelica, vidi i osjeća ljepotu zimske idile, ali s dana u dan gledati onu jednoličnost, one niske seoske kućice s velikim odžacima, one tarabe i prostrane avlije koje su skoro na dlaku jedna ko i druga, onaj pusti sokak — to ipak dodija, pa makar sve to bilo posuto i tom krasnom snježnom bjelinom.

Gospodična Jelica odvrati pogled od prozora i zamisli se.

Kakav to ona život provodi? S dana u dan muči se s djecom u školi, govoreći i tešući uvijek jedno te isto kroz godine; kroz godine i godine gleda ona zamusana i prljava lica seoske dječurlije koja ju znaju tako često rasrditi i ogorčiti joj život. I sva izmučena ide poslije škole u svoju samotnu sobicu gdje je ne čeka nikakva radost, i ondje sjedi...

A godine prolaze netragom...

Ona osjeća kako pomalo nestaje one prijašnje svježine s njezina lica, vidi kako joj se tijelo raskrupnjalo. Iako su crne oči njene još uvijek jasne i sjajne, ipak one nisu onakve kao negda što su bile; ne sijeva više iz njih čar prve i nestašne mladosti ženske; preko njih se prelio neki ozbiljni, tvrdi i skoro zabrinuti izraz. Rumènè se usta njena, još uvijek sočna i jedra; al ipak to više nisu usta vesele djevojčice, nisu to ona njena usta otprije što su se tako nedužno-prkošljivo isticala na licu. Pa i kosa! To nije više ona ista kosa, ona bogata i gusta crna kosa koja je upravo uveličavala njezinu ljepotu. Nije više onako gusta. Prorijedila se.

A i tijelo nije više onakvo kao negda; sve pomalo dobiva matronalni lik. U nje je ljepota koja pristaje udatoj mladoj ženi a ne djevojci.

Pa u što joj prođe sve to? U što joj prođe ona prva djevojačka mladost što se raspupala kano cvijeće u bašči kad ga obasja proljetno sunce, kano cvijeće istom raspupalo što još brižno čuva u pupoljku miris i čare koje će tek razotkriti kad se omami toplinom ljeta — — —?! Tko je vidio čare te njezine prve mladosti i tko se njima ushitio?! Za koga se oblačila i kitila u tom malom selu gdje nema nikoga tko bi bio spram nje?!

Stužila se gospodična Jelica. Nešto joj se stalo kupiti u grudima oko srca i penjati sve više i više, do grla...

I ona je s mukom gutala suze svladavajući se i sileći se da ne brizne u plač. Al to je bilo samo časak. Onda se i opet smirila i načas se predala drugim mislima, no ipak se nije mogla otresti toga da ne misli o sebi. I kad je opet u duši preletjela svoj dojakošnji život koji je bio po njezinu mišljenju tako prazan, tako bez sadržaja, obuzela ju je tiha žao što u tom njenom životu nije bilo nikakvoga događaja, što nema nijedne uspomene kod koje bi se mogla s milinjem zadržati, na kojoj bi se mogla ogrijati... Ništa, baš ništa nema čega bi se ovako snatreći mogla sjećati, od čega bi joj već od spominjanja drhtala sva duša...

I sad ju je obuzela vruća i neodoljiva želja da nešto doživi dok joj još sasvim ne povene mladost...

Al šta da doživi? Šta da doživi u tom jadnom selu koje je daleko od svijeta, »za božjim leđima«?!

I nehotice pogleda na pusti sokak koji kao da je drijemao sav zavijen i umotan snijegom. Al za čas će se probuditi sokak. Eno ide pijani Bana Čordašev teturajući i pjevajući promuklim i hrapavim glasom, a njegovi opanci ostavljaju tragove u bijelome snijegu. Ako se nalupa žene kad dođe kući — a to obično biva — eto događaja!

Gospodična se Jelica trpko nasmiješi, pa i ne hoteći stane gledati za pijanim Banom.

Uto se začuje zveckanje praporaca, a lake saone sa dva vranca projure sokakom. U saonama je sjedio nekakav gospodin, umotan u bundu, sa zelenim šeširom na glavi. Kako su saone naglo proletjele, nije se moglo vidjeti kakav je to gospodin, kakvo mu je lice, je li mlad ili star. Nego i po kočijašu i po konjima i po saonama odmah se vidjelo da taj gospodin dolazi iz varoši.

Pijani Bana opazivši saone htjede im bajage zakrčiti put, pa digne obadvije ruke uvis držeći u jednoj svoju kapu i onako gologlav stane i poviče:

— Ej, duka ti tvoga, stani! Sad ću ja tebi...

Psuje Bana i viče za njima mlateći rukama i prijeteći se.

— »Tko li je to, bože!« — pomisli gospodična Jelica gledajući za saonama.

— »Prolaze li samo selom ili će gdjegod stati? Sigurno samo prolaze selom« — mislila je ona dalje.

Al saone stanu, i to pred kućom stare Lipovčevke.

Gospodična se Jelica u prvi čas začudila, al onda se sjetila da stara Lipovčevka, udova pučkoga učitelja, imade sina, gimnazijskog profesora. To će biti on. Sigurno je on. Došao je valjda na neko vrijeme u goste k materi.

Oh, koliko joj je o njem pripovijedala stara Lipovčevka, kako ga je hvalila!

Dobra je to duša, ta stara Lipovčevka. Gospodična je Jelica znala češće otići k njojzi na razgovor. I svaki put bi joj ondje vrijeme ugodno proteklo mada joj i nije bilo mnogo do razgovora s njome. Al ono staričino dobroćudno i bezazleno ćeretanje, oni sitni razgovori o kojekakvim tricama, ona briga i nastojanje da je što ljepše podvori i ugosti, da joj ugodni — sve je to veselilo gospodičnu Jelicu.

Tako je češće zalazila k njojzi i upravo se s njome sprijateljila; između njih se razvio neki osobiti, topli odnošaj, tim više što ionako nije bilo nikoga u selu s kim bi mogla općiti. I tako se ona osjećala kod stare Lipovčevke kao kod kuće, sasvim kao kod svoje starije rođakinje. Starica joj je govorila »ti« i zvala ju odmila »kćerkom«.

Sad je gospodičnu Jelicu gonila radoznalost da ode staroj Lipovčevki i da vidi kako to izgleda taj njezin sin. Znala je da nije baš najpristojnije odmah sada tamo otići jer bi im samo smetala; ali radoznalost je pobijedila.

Nije mnogo promišljavala. Vesela što joj sretni slučaj daje priliku da se oslobodi one teške dosade, zagrne toplu vunenu maramu i izađe na sokak.

II

»Da nije to kakav događaj koji ću kasnije spominjati?« — mislila je ona u sebi lagašno skakućući po snijegu gologlava i držeći objema rukama krajeve marame kojom se bila zaogrnila tako da je prekrila i bradu i usta... »Možda će se razviti kakva simpatija i topliji odnošaj između njega i mene. Tko zna?!«

Odmah se i nasmijala toj svojoj pomisli koja joj se činila posve neosnovana i naivna.

»Bože, ja istom što god mislim! Kako sam smiješna! No napokon taj njegov dolazak i može biti događaj i jest događaj za čitavo selo, a i za mene. Svakako je veći događaj negoli kad Bana Čordašev prođe pijan selom i kad istuče svoju ženu!«

U to je došla do Lipovčevkine kuće.

U dvorištu se sastane s kočijašem koji se vraćao iz kuće gdje je ostavio malenu prtljagu gospodinovu.

Za čas se otvore kućna vrata, a na njima se pojavi onaj isti gospodin, samo bez bunde i bez šešira. Odmah on poviče kočijašu:

— Da, zbilja! Hej, vi, kako se zovete? Hoćete li odmah natrag ili ćete se ovdje malo odmoriti?

— Ne, fála! Odma ću natrag — odgovori kočijaš i pođe. — Oću da još za dana stignem u varoš.

— Kako vas volja.

Gospodična je Jelica za vrijeme toga kratkoga dijaloga časkom usporila korak, a onda je pošla prema kući.

Sad ju je istom on opazio. Njihovi se pogledi sastanu, a ona videći njegov ispitljivi pogled rekne:

— Dopustite, je li kod kuće gospođa Lipovčevka?

— Jest, mama je kod kuće — odgovori on i ponudi joj da uđe.

»Dakle pogodila sam. To je on« — mislila je ona ulazeći u kuću.

— Baš mi je milo da si došla — odmah joj stane u sobi govoriti gospođa Lipovčevka stižući joj ruku, a na licu joj je sjala sreća i radost. — Eto, došao mi sin, moj lijepi golub. Došao da pohodi staru majku. Pogledajder ga kakav je! Ko sokol! Nema takvoga krasnika nadaleko. Eto, sad se sama možeš uvjeriti da nisam pretjeravala kad sam ga pred tobom hvalila.

Tako je starica veselo cvrkutala.

— Nemojte joj, gospođice, zamjeriti — rekne mladi Lipovac. — Znete kakve su matere. Ali izvolite sjesti!

— Ta gle, zbilja, mi još uvijek stojimo! — odmah opazi Lipovčevka. — Bože, kaka sam! Oprosti mi, dušice! Znaš, sva sam ti smetena od radosti i nenadane sreće. Al ajde, ajde, sjedite, a ja ću se ogledati za užinom. Što ćeš, Milane, da ti priredim? Kave ti nećeš, znam. Suhoga mesa i vina? Je l' tako? U hoćeš, da štogod spečem?

— Ta nemojte se toliko brinuti! Meni je svejedno.

— Već ću ja sve udesiti. Voliš li još kisele krastavce? Donijela bih malo s mesom. Voliš, znam da voliš. A za nas ću dvije skuhati malo kavice. Tako, tako; vi se lijepo razgovarajte dok ja sve to priredim.

— Hvala vam, draga tetice! — javi se gospodična Jelica — ja ću odmah otići. Nisam rada da vam budem na smetnju, a imadem posla kod kuće.

— Kaku smetnju!? — rekne začuđeno Lipovčevka. — Zašto bi ti bila nama na smetnju?

— Al ipak, ipak. Banula sam onako ko i obično svaki dan iznenada i ne znajući da vam je došao tako rijedak i mio gost.

— Gledaj je sad! — upade Lipovčevka. — Da ne bi još okrenula po etiketi! Odmah da si tu ostala! — završi ona šaljivo i ode u kuhinju.

Gospodična se Jelica pokori i ostane.

U sobu se stao spuštati mračak, onaj šaputljivi zimski mračak štono se obzimu tako naglo i iznenada spušta na selo i sokake pa sve zaogrće svojim tamnim plaštem; uvlači se mračak tanašni i meki ko koprena laka i prekriva svu sobu i daje joj nejasan, tajnovit i čaroban oblik; uvlači se i šapuće nešto tiho i nečujno. I ne možeš ušima čuti šaputanja njegova i ne možeš razabrati zamamljive riječi njegove — tek ih srcem čutiš i osjećaš.

— Nisam se nadao da ću ovdje naći ovaku ružicu — započne mladi profesor razgovor sasvim konvencionalnom i otrcanom frazom, ne znajući što da rekne.

On je bio upravo razdragan i ugodno se osjećao. Vožnja na saonama, pa svježim zimskim zrakom — to je osobito godilo njegovu zdravom tijelu. No to ugodno osjećanje prati njega već odavno — odonda kadno je promoviran na čast doktora filozofije i kad je o njegovoj doktorskoj disertaciji kojoj je naslov: »Tragovi grčke filozofije u Sv. pismu« izišla pohvalna ocjena u uglednom filološkom njemačkom časopisu.

Odonda mu se život čini nekako vedriji, ljepši, zamamljiviji; odonda se u njemu nastanilo neko radosno čuvstvo koje ga svega pridiže, jer je uvjeren da sad mnogo više vrijedi u očima svijih poznanaca i kolega. I on se znade često zaustaviti mislima kod te svoje disertacije i s ljubavlju je se sjećati i u duhu proći čitavu njezinu sadržinu. A i dalje on misli i snuje kako će obraditi i istumačiti upotrebu i značenje grčkoga participa u veoma prostranoj radnji koja će biti upravo događaj u filološkom svijetu.

I sad se on više zanosio takvim mislima negoli što je pazio na gospodičnu Jelicu i na ono što je s njome govorio.

— Vi kažete: ružicu? — rekne ona. — Šalite se ili hoćete da mi se narugate. Davno je to bilo kad se mene moglo ispořeđivati s ružicom.

— Ali kako, molim vas!? Ja vam se zaista čudim...

— Hvala, hvala! odviše mi laskate.

Mada je gospodična Jelica tako govorila, ipak je to uza sve opiranje razuma ugodno škljalo njezinu žensku taštinu.

— Radije mi pripovijedajte štogod o svom školovanju i životu na sveučilištu, o gradovima u kojima ste bili — tako ma što god! — brzo mu ona uleti u riječ.

Sad je razgovor skrenuo na drugu stazu i razvio se topao, ugodan. A mračak se već sasvim uvukao u sobu, pa i dalje šaputao onako zamamljivo... S ugrijane lončarske peći polijeva ugodna toplina čitavu sobu, a tamo se kraj nje u budžaku izvalila stara kuja i drijema smirena.

Uto uđe u sobu stara Lipovčevka noseći mesa i kiselih krastavaca.

Gospodična se Jelica koja je bila u prvi kraj malko nesigurna, sad već osjećala kao i obično kad dođe na razgovor k staroj Lipovčevki.

I već se sasvim unoćalo, i već su svi mali prozorčići na seoskim kućama odavno bili rasvijetljeni kad je pošla kući kamo ju je dopratio mladi profesor Lipovac.

III

Jeste l' se nadivani? — javi joj se snaša Oliva, žena iz komšiluka koja ju je očekivala.

Ta ju je snaša Oliva posluživala i dvorila. Bez plaće ju je dvorila. Htjela joj se nekako odužiti za iskazane usluge. Snaša je Oliva naime imala sina koji je bio u vojništvu. I kad god bi joj od njega stiglo pismo, uvijek je išla gospodični Jelici da joj ga pročita i napiše odgovor na nj.

— Vi ste to, snaša Oliva!? — upita Jelica.

— Ta dâ. Čekam ja vas, čekam... Al dâ! Nema moje gospodične. Reko': prigledat ću, trebate l' štogod da vas poslužim. A vi otišli.

— Da, bila sam kod gospoje Lipovčevke.

— A kažite, molim vas, je l' vesela što joj je došô sin? Ta šta i pitam!? Zna se da je vesela. Kako ne bi bila vesela! Nego, draga gospodično, baš je to lip čoek. Vidila sam ga kad se provezo na saonama. A mora da je i velik gospodin. Vidite, gospodična, to bi bio čoek spram vas. Udajte se vi za njega!

— Ha, ha, ha! — nasmije se od srca gospodična Jelica njezinoj prostodušnosti i naivnosti.

— Vi istom štogod, snaša Oliva!

— Ta nije to istom štogod — branila se snaša Oliva.

— Manite se toga! Ajdemo unutra!

Jelica otključa i one uđu.

U kuhinji zapali Jelica svijeću i pođe s njome u sobu.

— Trebate l' me štogod? — upita sad snaša Oliva.

— Neću ništa trebati. Nego ded pogledajte u peć!

Snaša se Oliva odmah prihvati da naloži vatru u peći.

— Čujete, gospodična — javi se odande od peći snaša Oliva — recite šta vas je volja, al ja bi se, da sam na vašem mistu, udala za toga Lipovčevkinog sina.

— I opet ona! Ta to ne ovisi o meni... Ili... uopće to nema smisla... Nema smisla o tom ni govoriti. Nije to tako kako vi mislite. To je... Uopće vi to ne razumijete.

— Ta doduše ja ko prosta ženska mislim: zašto se ne bi vas dvoje uzelo kad ste jedno spram drugoga? Zašto vi ne bi pošli za njega?

— Al kažem vam: to ne ovisi o meni.

— Šta vi to?! Zar bi on vama mogo zabaviti? Vama, ovakoj lipoti, kakoj nema ravne na- daleko?!

Snaša se Oliva upravo ražestila. Dosad je čučala uz peć ložeći vatru; al sad je sve ostavila i digla se pa stala nasred sobe podbočivši se objema rukama o kukove.

— Al šta je to vas napalo, pa vi sad najedanput o mojoj udaji? — upita Jelica.

— Šta me je napalo?! Vidim: prilika je tu; pa zato i divanim.

— Al ja se neću udavati — rekne Jelica zamišljeno, tako da su joj se samoj te njene riječi činile kao daleka jeka.

— Udajte se vi, udajte! — govorila je snaša Oliva. — Bolje je to negoli 'vako. Ne da se to tako; nije to nikaki život. A onako čeljade ima svoga druga; ima se na koga osloniti i ima u koga će se pouzdati. Teško se podnosi to samovanje, osobito kad pritisne starost. Pos- lušajte vi mene!

S tim se i svršio njihov razgovor.

Snaša je Oliva naložila vatru u peći, natrpala u nju drva i otišla kući.

Gospodična Jelica ostala sama.

Sjela je na stolac kraj peći i u duši ponavljala doživljaje današnjega dana. Čutila se mno- go zadovoljnijom negoli kad je ono danas poslije ručka gledala kroz prozor na prazni i dosadni sokak. Čisto se sama čudila kako je njoj malo trebalo da uzmogne biti zadovolj- na. Dođe jedno novo lice, unese malo promjene u pusti i jednolični život i odmah ti je nekako vedrije, lakše. Eto, šta je: promjena — to je ono što pridiže čovjeka i život čini za- nimljivijim!

I stala je razmišljati o profesoru Lipovcu. Zaljubila se nije u njega — o tom nema ni spo- mena. Čini joj se da se već i ne bi mogla zaljubiti, bar ne onako kako se to pripovijeda i kako pišu u romanima. Ali on se nje ugodno dojmio i ona će na nj misliti možda još dugo i češće ga se spominjati. Da je mjesto njega došao kakav drugi čovjek i ona se s njime upoznala, možda bi se i taj nje isto tako dojmio i ona bi isto tako i na njega mislila.

I ona sad jedva čeka da prođe noć i da se sutra s njime sastane, da se narazgovara.

A bog zna misli li on na nju?! — najedared joj naleti ta misao. Kad je to pomislila, odmah je i silno poželjela da bi tako bilo.

I ona se prepusti maštanju i snatrenju koje ju je zanjelo daleko u budućnost... U času je preletjela u duši sve događaje koji bi se mogli između njih dvoje razviti.

S dana u dan oni će se sastajati — to je sigurno — samo ako on duže vremena tu ostane. Pa zašto onda ne bi između njih neopazice nastao kakav topliji, intimniji odnošaj? Ali tko zna kako će dugo on tu ostati?! Sigurno će samo nekoliko dana ostati. Više i ne može. Pa šta?! I za nekoliko dana dade se koješta doživjeti. A ona iz sve duše sad upravo čezne da nešto osobito doživi, ono nešto njojzi još nepoznato i neokušano... Ali čemu da taji?! Ona čezne za ljubavnim događajem kojega bi se dugo s nasladom mogla spominjati.

Sad joj se čini da je jedared granulo sunce i na njezina vrata. Ona se sasvim sigurno nada da će susret s ovim čovjekom biti za nju draga uspomena.

I stane joj se nesigurno i istiha šuljati glavom pomisao: »A šta, ako bi se on u mene zalju- bio, pa ako bi došlo do ženidbe?« No odmah je uvidjela da je dosta neosnovano tako misliti. Ta ona je i starija od njega. I s rezignacijom je gonila tu misao od sebe ne mogavši je se ipak posvema otresti. Ona se i nehoteći zadržavala kod te misli.

»Ej, ipak bi to krasno bilo!« — razmišljala je ona. »Pravo ono reče snaša Oliva: dobro je imati svoga druga; ima se čovjek na koga osloniti. A teško se podnosi samovanje kad pritisne starost.«

IV

Ujutru se probudila s mislima na njega. Te su je misli tako ugodno zabavljale. Od njih joj je duša bila sva puna radosnih osjećaja. I ono joj se zimsko hladno jutro pod dojmom tih misli činilo veselije i pusti joj se seoski sokak, sav umotan snijegom, nije činio tako tužan ko prije. U njezinu je srcu cvala radost od iščekivanja sreće...

Kad se obukla, dugo se promatrala u ogledalu i bila je zadovoljna. Ipak je ona još lijepa! Iako joj nisu usta sasvim kao u mlade djevojčice, al ona su još uvijek rumena i jedra; sočna su i nijesu ocvala. A ove oči njene, crne i sjajne, još su pune vatre, još su zamamljive. I lice je punačko i okruglo i na jedrim obrazima jedva se i vide dvije malešne jamice koje znadu tako dragušno izbiti kad se nasmije; i tijelo je njezino skladno i stas krasan. U nje je ljepota sazrele djevojačke mladosti. Uvjerena je da i takva ljepota može zamamiti, a ne samo onakva što resi mladu djevojčicu. Takva je ljepota kao vedar ljetni dan, kao ljetno sunce...

Već se davno nije tako ogledala ni mislila tako o sebi. Drugda bi se sama sebi učinila smiješnom i možda bi se i rugala sama sebi. Ali sad joj se to nije ništa činilo smiješnim.

Radosna i zadovoljna kako već dugo nije bila, otišla je u školu.

Okolo četiri sata poslije škole bila je kao na žeravici. Nikako se nije mogla smiriti u svojoj sobi. Silno je željela da ode Lipovčevki, a opet se nekako sustezala bojeći se da se to ne bi rđavo tumačilo; moglo bi se — naopako! — reći da se namiće. Zato nije ni do podne poslije škole otišla onamo, mada je to iz sve duše željela. No sad ju je mučila silna nestrpljivost i dosada i ona je osjećala da će morati onamo otići. Makar na čas. A kad već dođe, onda će je on zadržati — to je sigurno. Ići će, svakako će ići onamo.

Ali kako se ugodno iznenadila kad je pogledala kroz prozor.

Na sokaku je bio on — Lipovac. Baš je išao prema njezinu stanu. Spazio ju je na prozoru i pozdravio. Ona sva razdragana otvori jedno okno i upita ga:

— A kamo ste se vi to zaputili, gospodine profesore? U šetnju?

— Ne. Pošao sam baš k vama.

— Veoma mi je drago, veoma mi je drago. Izvolite, molim, unutra!

Lipovac pođe, a ona zatvori okno i pođe mu u susret.

— Moja se majka čudi da niste danas do podne došli k nama poslije škole — rekne Lipovac kad je unišao u sobu. — Ona vas je zastalno očekivala. A ja sam upravo čeznuo za vama. Zbilja, bez šale.

Gospodična je Jelica silno pocrvenjela kad je on došao. Osjećala je dobro da je crvena i ljutila se poradi toga. I što je više mislila na to, bivala je sve crvenijom, a neprilika je nje-

zina rasla. Na te njegove laskave riječi nije ništa znala da kaže od neprilike. Ipak se začas snašla i ponudila mu da sjedne.

Lipovac sjedne i stane se nesmetano ogledati po sobi.

— Ugodna sobica! — rekne on odmah. — Sa svake stvarce kao da dopire neki ženski dašak i miris. I sve što je tu nekako ushićuje čovjeka, sve je tako milo.

— Ma vi ste neki pjesnik! — usklikne ona veselo i pogleda mu u oči.

— Nisam. Odviše sam suhoparan da bih mogao biti pjesnik. Nego možda bih postao pjesnikom kad bih češće zalazio u sobe mladih učiteljica gdje, evo, svaka stvarca odiše poezijom — završi on i nasmije se.

Odmah se pokajao radi tih riječi.

»Glupo sam to rekao, upravo savršeno glupo. Mogla bi se još i uvrijediti. Sram te bilo, moj dragi profesore Lipovče i doktore filozofije!«

Ali ona se nije uvrijedila. Lipovac nije ni dočekao da ona štogod rekne nego odmah doda:

— A ja vam nisam ni rekao zašto sam došao ovamo. Došao sam da se s vama oprostim. Sutra ću oputovati.

Gospodični Jelici začas preleti neki turobni izraz preko lica.

— Ali zašto tako brzo? — upita ona. — Ta sad će istom nastati vaše božićne ferije! Zar nećete božićovati s majkom?

— Ne mogu. Poslovi me zovu.

— Kako: poslovi? Sad, na ferije?

— Zaista, gospođice! Moram natrag u Zagreb. Te mi ferije baš dobro dolaze. Radit ću svaki dan u Sveučilišnoj biblioteci. Pišem naime jednu raspravu za Akademiju. Moja majka to zna i neće se žalostiti. Ja bar mislim.

— Vi mislite. Al majčinu je srcu teško. Da znate koliko vas ona spominje i kako uživa u vama! Bit će joj žao.

Ona časkom zašuti, a onda doda nesigurno:

— I meni će biti žao.

— Zaista?! — upita on malko začuđeno. — To mi laska.

— Jest, bit će mi žao — prihvati ona sad već sigurnije. — Kako bismo lijepo proveli Božić! A ovako će biti dosadno i možda tužno.

— Zar vi ne idete božićovati k svojim roditeljima?

— Nemam ja roditelja. Nikoga nemam. Ja sam posvema sama.

On je časak šutio i pozorno ju promatrao, a onda rekne:

— Gospođice, vi mora da ste nešto neugodno doživjeli što vas je potreslo ili bolje da kažem: nešto što vas je razočaralo.

— Ta sve, sve, čitav je moj život jedno krvavo i gorko razočaranje. Ništa nema, sasvim ništa od onih mojih ideala o kojima sam maštala i sanjarila u preparandiji.

— Ali čemu maštati i sanjariti?! — upade živo Lipovac. — Mi smo skoro svi taki. Svi smo nekake kukavne pjesničke duše, pa samo maštamo i sanjarimo, ali ja sam vam već možda i dosadan s tim svojim poučnim tonom. Govorimo o čemu drugom! Vi jako volite cvijeće, kako vidim. Puna vam je soba lonaca s cvijećem.

— Jako volim cvijeće — rekne gospodična Jelica rastreseno, a onda usklikne:

— A ja vas nisam ničim ni ponudila! Joj, kaka sam! Hoćete li da skuham čaja? Drugo ništa nemam. Hoćete, dakako da hoćete. Za čas će to biti gotovo. Čaj doduše nije osobit, al morate biti zadovoljni. Boljega ne možemo dobiti.

Gospodična Jelica priredi maleni samovar i užurba se po sobi. Ono njeno ponešto zagasito lice sad je odjedared veselije sjalo, a crne su oči bile jasnije. Pa onaj obli i ljepušasti vrat, na zatiljku posut tanašnim pahuljicama crne kose, onaj punani vrat štono tako milo proviraje iz bluže — a ona kosa crna, ona još uvijek bogata kosa, tako je bajna! Miris dopire s nje i struji. Miris struji sa čitave pojave njene... To je miris rascvale mladosti ženske i ljubavi, dugo pritajivane...

»Ama kako je to ona danas neobično dražesna!« — mislio je Lipovac gledajući u nju.

Silno ga je obuzimala želja da je zagrlji i svu izljubi, ali ju je u sebi ugušivao i srdio se sâm na se što mu padaju na um tako lude misli i što ga obuzimlju tako čudne želje.

»Ja se nisam u nju zaljubio, o tom sam uvjeren«, mislio je on u sebi. »Ne pada mi ni na kraj pameti da bih se ženio, a razumije se da se neću ni njome ženiti. A sad odjedared te čudne želje! Ja sam proklet čovjek! Opak dozlaboga.«

A dotle je gospodična Jelica priredila i nalila čaj.

— Izvolite! — ponudi mu ona. — Radoznala sam hoće li vam prijati.

— Ja sam unaprijed uvjeren da će mi osobito prijati.

Stalo se smrkavati. Gospodična Jelica upali lampu.

— No, je li dobar čaj? — upita ona.

— Izvrstan, osobit, gospođice!

— Vi to samo tako kažete, a bog zna da li vam prija. Je li vam dosta slatko? Al dopustite da ja kušam.

I ona priđe posve blizu k njemu, malko se nagne i zagradi svojom žličicom njegova čaja. Smiješila se koketno i sva se rumenjela.

— Ta to nije skoro ništa slatko! — usklikne ona. — Još treba metnuti šećera.

Za čas je sjedila na stolcu uza nj prevrćući debele listove u albumu i pokazujući fotografije:

— To je moja prijateljica iz preparandije. I ovo, i ovo. Samo ženske fotografije. A što je muškaraca, to su mi sve sami rođaci.

Ona se i ne hoteći primakla posve blizu k njemu, tako da ga je njezina kosa škakljala po licu. A njega je sad već skoro prevladala želja da je zagrlji. Osjećao je njezin dah, čutio je miris kose njene, slušao je njezino čavrljanje i naslađivao se onim glasom koji mu se sad činio zamamljiv i topao i mázan i mázan...

— Znate li što bih vas lijepo molila?

— Šta to?

— Hoćete li mi poslati svoju fotografiju da povećam svoj album?

— Hoću, drage volje. Čim dođem kući, odmah ću vam poslati.

»Al samo kako je u nje lijepa ruka!« — mislio je on promatrajući je. »Kako je okrugla i punačka! Pa vrat! Ovaj glatki vrat štono je na zatiljku posut tanašnim pahuljicama crne kose — kako je lijep! Kako me samo ugodno draška po licu ono nekoliko raščupanih vla-

si njene kose! Ej, da mi je čitavo lice sakriti u tu kosu, crnu i mirisavu, i opajati se njenim slatkim mirisom!»

Lipovac već nije mogao vladati sobom. Njegova se ruka sama od sebe ovije oko pasa gospodične Jelice.

Kad se dotakao njezina tijela, činilo mu se ko da će mu prsti izgorjeti, a opet mu je to bilo milo. I drugu je ruku ovio oko njena tijela i privinuo ju ná se. A ona se nije branila. Njezino čitavo biće kao da se podavalo. Njeni su obrazi gorjeli. Sva je drhtala ko šiba na vodi od uzbuđenja i sreće što je došao čas za kojim je dugo u potaji čeznula...

»Ali šta ja to radim?! Šta radim?!« — odmah se prene Lipovac i stane se u mislima karati. »Ja sam zaista proklete naravi. Kako sam se kao dječak prepustio strasti da me nosi klizavom stazom! Al sreća je da sam se u pravi čas prenuo.«

On je ispusti iz svoga zagrljaja, ustane i stane se naglo praštati.

— Oprostite, gospođice, molim vas, oprostite mi — govorio je on sav crven u licu. — Ostajte mi zdravi!

I on ode.

A gospodična je Jelica gledala za njim ne shvaćajući pravo sve to, obuzeta sva — kao nigda prije — strasnom i silnom željom za zagrljajem i poljupcima slatkim...

Sutradan rano ujutru otputovao je profesor Lipovac.

Gospodična ga Jelica nije vidjela kad je odlazio, a nije se ni poslije nigda sastala s njime.

Nego nekoliko dana iza njegova odlaska dobila je od njega razglednicu iz Zagreba. Fotografiju nije poslao mada je obećao. Sigurno je zaboravio.

Onu njegovu razglednicu češće je uzimala u ruke gospodična Jelica i čitala i s ljubavlju promatrala ono nekoliko nemarno nadrljanih redaka. Ti su je reci sjećali jedinoga događaja iz njezina života koji za nju nije bio običan, jedine uspomene kod koje se ipak rado zaustavljala njezina duša i dalje snatrla zanoseći se i grijući se na maštanju i željama pustim — ...

Savremenik, 1908.

Selo i varoš, 1912.

»Hrvatski dom«

(Iz anala jedne varošice)

GLAVA PRVA

u kojoj se pripovijeda kako je nekoć bilo u našoj varoši, a kako je danas

Nije to oduvijek bilo u našoj varoši kao sada. Prije nije bilo tih trzavica, toga uzrujavanja. Pa onda neprijateljstva! Kolika su samo neprijateljstva sama od sebe nastala! Ljudi koji su prije bili, što se kaže, jedna duša u dva tijela, koji su svaki dan u birtiji zajedno pili, kartali se, koji su živjeli ko braća rođena — sad su zavađeni. I to zavađeni upravo na noževe.

Svega toga prije nije bilo. Eno, stari Stóka Kalaparić sve to pamti kako je nekoć bilo. On zna više puta kazati:

— O, brate, šta je ovo odjedared? Kaka su ti izašla vremena? Ljudi se ni za što svađaju, mrze se i samo što se ne potuku. A svemu je kriva ta nesretna politika. I ne bi mi nikad za nju ni znali da je nije izmislio mlađi naraštaj. Jest, baš mlađi ju je naraštaj izmislio. Pa, molim vas lijepo, prije smo se mi zvali Šokci i Raci, a sad je mlađi naraštaj izmislio Hrvate i Srbe. Pa onda: sa Švabama i sa Mađarima mi smo lijepo i u miru živjeli. Dogodilo se, istina, kadgod da je koji naš čovjek razbio glavu kakom Mađaru u birtiji zbog kake Mađarice; ali to sve nije ni izdaleka ono što se danas zbiva. Ja kažem: svemu je kriva ta politika.

Dakle u našoj varoši nije više onako kao što je nekoć bilo. Ajde da sve razlike po redu nabrojimo!

Evo:

I prije je bilo kod nas Švaba i Mađara, a sada ih imade deset i dvadeset puta toliko. I uvijek novi dolaze ovamo. Kupe zemlju na dug, rade, otplaćuju dug, otplate ga i onda odjedared evo ih bogatih ljudi — gazdâ! I jako se množe: mnogo djece u njih imade.

To kod Švabâ.

A kod Mađarâ je drugačije. I njih je svaki dan sve više; samo tome ne pomažu toliko Mađarice, već oni neprestano dolaze iz Ugarske ovamo.

A nas — bivših Šokaca i Raca, a sadašnjih Hrvata i Srba — nas je sve manje!

Onda:

Prije Švabe nisu imali svoje pjevačko društvo, a sad ga imadu. I pjevaju oni da sve ori. Stari Stóka Kalaparić kaže da krasno pjevaju. On uopće jako voli pjevanje.

Prije Švabe nisu imali svoju školu i svoga učitelja kao sad, nego su njihova djeca išla u našu šokačku školu.

Osim pjevačkoga društva imadu Švabe i svoje poljodjelsko društvo.

A ni Mađari nisu imali mnogo toga što danas imadu. I oni imadu svoje pjevačko društvo. Osim toga oni imaju svoju čitaonicu, svoju pučku knjižnicu, četiri pučke škole za mušku i žensku djecu, a sad se baš spremaju da grade gimnaziju.

Tako je sa Švabama i Mađarima u našoj varoši. A naši su imali već od davnine ova tri društva: »Vatrogasno društvo«, »Gospojinsko društvo« i »Dobrotvor«. O velikoj koristi ovakvih društava ne treba ni govoriti.

U našem »Vatrogasnom društvu« bio je zapovjedni jezik njemački; to zato jer su ljudi još od bivše Vojne Krajine bili naučni na njemačku komandu. A opet i ljudi strukovnjaci, umirovljeni oficiri, uvjerali su da se bez njemačkog jezika komanda ne da ni zamisliti.

U »Gospojinskom društvu« i u »Dobrotvoru« također je sve bilo njemački. Uopće se mora kazati da se kod nas u svima društvima koja hoće da budu otmjena govori njemački.

Mađari su u svoje škole primali i našu djecu, tj. našu — prije šokačku i racku, a sad otkako je mlađi naraštaj izmislio politiku — hrvatsku i srpsku.

Oni su se uopće pokazali darežljivi i humani. Ne samo da su zabadava primali našu djecu u svoje škole nego su im badava davali i knjige i olovke i pera i teke i papir i risanke i sve, sve. Posve siromašna djeca dobivala su i doručak i ručak badava.

Kad je to vidjelo naše »Gospojinsko društvo« i naš »Dobrotvor«, ostali su upravo zadivljeni. »Gospojinsko društvo« je osjećalo da se tu treba revanširati.

I znate šta je uradilo naše »Gospojinsko društvo«?

Osnovao je »Pučku kuhinju« u kojoj prehranjuje siromašne mađarske radnike. Doduše smjeli bi u tu njihovu »Pučku kuhinju« ići i naši radnici; ali oni neće. Kažu: sramota je to. Vrag neka znade odakle toliko ponosa u naših ljudi?!

Zapripovijedao sam se. A treba da vam kažem što je uradio »Dobrotvor«.

Ni ovo društvo nije htjelo zaostati za »Gospojinskim društvom«. Svrha ovoga društva — naime »Dobrotvora« — bila je, kako je to bilo u njegovim pravilima, podupiranje siromašne školske djece. To je društvo svake godine o Božiću obuklo priličan broj školske djece. Sad su promijenili svoja pravila ovako: »... podupiranje siromašne školske djece bez razlike narodnosti i vjere«. I odsad su svake godine o Božiću obukli i priličan broj mađarske djece iz mađarske škole, a tako i priličan broj švapske djece iz švapske škole.

Ovake su, eto, bile prilike u našoj varoši prije nego što se pojavio mlađi naraštaj koji je — kako uvjerava stari Stóka Kalaparić — izmislio politiku. Sve je bilo u miru i u najljepšem redu; sve je živjelo u ljubavi i u blagoslovu božjem.

A sad najedared nastala kojekaka nepotrebna uzrujavanja, trzavice, smutnje, neprijateljstva. Mnogome čovjeku sad prisjedne ručak i večera, mnogi nema mirna sna.

A svega toga prije nije bilo.

GLAVA DRUGA

iz koje saznajemo da su se ljudi u našoj varoši podijelili u dva tabora. Još se pripovijeda kako je došlo do osnutka »Društva za podignuće Hrvatskoga doma«.

Stari Stóka Kalaparić dobro znade kako je sve to nastalo.

On je baš pazio. Ne može se kazati da je baš sasvim odjedared nastalo, da je sve to palo onako ko s kišom, a ne može se kazati ni da se polako kupilo.

Najprije je taj naš mlađi naraštaj izmislio novine i osnovao ih kod nas u varoši. Lijepo izlaze novine štampane, svake nedjelje. I otkako su te novine stale izlaziti, odonda je došla i politika među nas, a s njom i zlo, to jest smutnje, neprijateljstva, svađe.

A svašta je bilo u tim novinama. Bilo je tu govora o tom što rade naši političari u Zagrebu, šta radi vlada, šta misli i šta snuje. Tu se psovali oni, grdili ovi; a znali su se i tako daleko zaboraviti da su psovali i vladu. Kazali su da ni vlada ništa ne valja.

— O, kako smiju!? Kako se usuđuju!? — čudio se stari Stóka Kalaparić. — Ta to su pustaije! Oni sigurno ni u boga ne vjeruju.

A umirovljeni »grencerski« kapetan, gospodin Milutin Takačić, jedared je u sav glas vikao na pijaci:

— Was? Diese Leute sind gegen die Regierung? Dann sind sie auch gegen den Kaiser! Man sollte die Hunde erschiessen!¹

Onda: u tim je našim novinama pisalo da sva ta društva što smo ih dosad imali ne valjaju i da ne smiju ostati ovaka kaka su, nego da ih treba »reformirati u patriotskom duhu i podati im hrvatski karakter«.

Najedared su stali izlaziti članci u kojima se govorilo da smo mi ovdje posve bez narodne svijesti, neprobuđeni, a izloženi tuđinskoj najezdi; pisalo se kako će nas sasvim pregaziti doseljeni Nijemci i Mađari.

I mlađi naraštaj, iako nije odmah mogao prijašnja naša društva svesti na drugi osnov, uveo je nova društva, i to: »Hrvatski Sokol«, »Hrvatsku čitaonicu«, »Društvo za podignuće Hrvatskoga doma« i pjevačko društvo kojemu dugo vremena nisu znali nadjenuti ime, dok ga napokon nisu okrstili »Hrvatska frula«.

U »Hrvatski Sokol« upisali su se gotovo svi mlađi ljudi; kúpili su sokolske odore, a nekome su od njih znali doći katkad i na vježbe.

»Hrvatska čitaonica« i »Hrvatska frula« imale su također priličan broj članova.

Nego zaboravio sam kazati da je mlađi naraštaj najprije ishodio te je Vatrogasno društvo primilo hrvatsku komandu. Možete misliti kako se zbog toga ljutio umirovljeni kapetan, gospodin Milutin Takačić.

Najviše je bilo članaka u našim lokalnim novinama o »Društvu za podignuće Hrvatskoga doma«. Tu se pisalo i dokazivalo kako smo mi ovdje »svojom apatijom i svojim nemarom tako daleko dotjerali da već nismo gospodari u vlastitoj kući«; tu se naglašivalo kako je »udario dvanaesti sat«, kako je »krajnje vrijeme da se svi oni koji hrvatski misle i osjećaju, kojima je sveta hrvatska stvar, koji još nisu tako pokvareni da su izgubili svaki domovinski, patriotski i narodni osjećaj — okupe u jedno kolo«. Ta ukratko rečeno: uzburnila se javnost.

¹ Njemački: Što? Ovi su ljudi protiv vlade? Onda su i protiv cara! Treba te pse postrijeljati!

Nisu svi naši ljudi onako mislili kao stari Stóka Kalaparić i kao umirovljeni kapetan gospodin Milutin Takačić. Bilo je i takih ljudi koji su pristajali uz mišljenje mlađega naraštaja.

Eno na priliku: Jakša Pijavica, pa gospodar Ivša Samokres, pa onda gospodar Matiša Salajković, pa Joza Marić, pa Fila Franić. Ta ima ih dosta. Oho! Kako oni znadu zinuti na Nijemce i Mađare!

Gospodar Matiša Salajković jedared je u restauraciji pred svima izgrdio našega načelnika što je govorio njemački. Bez sve šale! To je živa istina. Svi to znadu u našoj varoši.

— Ko? Šta? Mi ćemo njima pokazati! Jest, mi ćemo to sve rastjerati. Rastjerat ćemo i Švabe i Mađare. Sa Švabama je doduše teško, zato jer se jako kote. Ne možeš ih lako istjerati ni iz šporeta kad ih se mnogo nakoti.² Al s »caherlinom«² dâ se. I mi ćemo dobiti i naći takoga »caherlina« s kojim ćemo ih otjerati sa naše zemlje.

A gospodar Ivša Samokres jedared je potplatio šegrte da porazbijaju prozore na mađarskoj i na njemačkoj školi. Poslije toga on je priredio veliku čast u birtiji »K veselom opančaru«.

Nego upamtio je on to dobro. Kad je saznala oblast da je on aranžirao to razbijanje prozora na mađarskoj i njemačkoj školi (a to je opet bilo sasvim lako saznati jer se on s time javno hvalio), osudila ga je na veliku globu. Trebao je sjediti i u zatvoru, al se to nekako udesilo pa je platio samo globu.

Sad već vidite da je naša javnost lako mogla biti uzrujana, uznemirena, da tu više nije moglo biti ni govora o nekadašnjem mirnom životu.

U našoj su varoši bile zapravo dvije stranke: jedna radikalna i jedna konzervativna.

Radikalna stranka, koju je rodio mlađi naraštaj, bila je u kulturnom pogledu slobodoumna, a konzervativna je brižno čuvala tradicije. Radikalna je stranka otvoreno naviještala boj protiv Nijemaca i Mađara i otvoreno je ustajala protiv svega onoga što joj se činilo trulo u našim društvima.

A konzervativna je stranka bila zadovoljna sa svim dosadašnjim radom u pojedinim društvima i htjela je da u miru i ljubavi živi s Nijemcima i s Mađarima; ona se još uvijek energično borila za to da »Gospojinsko društvo« u svojoj »Pučkoj kuhinji« hrani mađarske siromašne radnike i da »Dobrotvor« obučuje svake godine o Božiću priličan broj mađarske djece iz mađarske škole i priličan broj njemačke djece iz njemačke škole.

Dabome, radikali su bili protiv toga. Bilo je i više drugih spornih pitanja u kojima su se njihova mišljenja razilazila; ali o tom nemam ja kad pripovijedati. Dosta je da znate kako se dogodilo da se javnost u našoj varoši uzbunila.

*

A sad o »Hrvatskom domu«!

Pripovijedao sam kako su naše novine stale odjedared pisati o potrebi »Društva za podignuće Hrvatskoga doma«. Ti su članci bili lijepo primljeni na obje strane, tj. i konzervativci su uviđali potrebu takoga društva. I jednoga lijepoga dana sastavi se građanski izvanstranački odbor (on se samo tako nazvao, a uistinu su u njemu bile obadvije stranke

² Misli se na žohare.

jednako zastupane) u sjednicu. Vijećali su počevši od dva sata popodne pa sve do drugoga dana do devet sati ujutru. Započeli su vijećati u »Hrvatskoj čitaonici«, a svršili kod »Veseloga opančara« — tamo gdje je i gospodar Ivša Samokres priredio onu čast u slavu toga što su na mađarskoj i njemačkoj školi bili porazbijani prozori.

Rezultat je vijećanja bilo ovo: izabran je predsjednik, tajnik, blagajnik i odbor. Društvo će se zvati »Društvo za podignuće Hrvatskoga doma« ili kraće: »Hrvatski dom«.

Radikali su govorili veoma radikalno, a konzervativci veoma umjereno. Gospodar Matiša Salajković lupao je kao bijesan šakom po stolu i nekoliko puta opsovao Nijemcima i Mađarima sto bogova.

— Ta nemoj, Matiša, molim te! — mirio ga stari Stóka Kalaparić.

— Šta, nemoj!? Hoćemo l' se mi dati ovdje od tudinaca pregaziti?

— E, krst mu ljubim, baš si ti neki! Tko te gazi i tko će te pregaziti? Nemoj istom što god govoriti!

— Gospodo, molim mir! Ali mir, gospodo! — vikao je gospodar Pero Crvenperka koji je predsjedavao ovome sastanku.

Taj je gospodar Pero Crvenperka bio jedan od najuglednijih pristaša konzervativne stranke. Po svojoj naravi on bi sigurno bio pristao uz radikale; a što je u konzervativnoj stranci, svi misle da je tome kriva njegova žena. Oženio se naime Švabicom iz Bačke. A znate i sami šta je žena!

Dakle gospodar je Pero Crvenperka kao predsjednik toga sastanka mirio uzbuđene duhove.

— Molim mir, gospodo! Ja sam rad nešto reći.

— Mir! Predsjednik govori! — čuli su se glasovi.

Još je časak trajao žamor, a onda se sve stiša.

Gospodar Pero Crvenperka progovori:

— Gospodo! A zašto bi se mi tu svađali kad možemo sve u miru božjem i u ljubavi kao ljudi udesiti?! Zašto bi se svađali?!

— Tako je! Tako je! Živio Pero! — stadoše neki povlađivati.

A gospodar Pero Crvenperka sve sigurnije nastavljaše:

— Ja sam za mir i ljubav. Ja sam za to da svi u miru i u ljubavi živimo. Šta bi se svađali i šta bi se klali ko psi? Zato ja, gospodo, predlažem za predsjednika našega novoga društva, to jest »Društva za podignuće Hrvatskoga doma«, našega najuglednijega i najimućnijega veletršca i veleposjednika gospodina Sebastijana Wagnera.

Na te riječi nastaje užasna graja. Konzervativci su povlađivali, a radikali su se tome protivili. Gospodin je Matiša Salajković stao na stolac i u sav glas vikao. Došao je stisnutih šaka gospodaru Crvenperki i opsovao mu »boga ludoga«. Izgrdio je i opsovao mu i ženu, »Švabicu bačku«, koja ga je — kaže — sigurno na to nagovorila.

— Sramota! Sramota! — vikali su sveučilišni đaci kojih je također nekoliko bilo na tome sastanku.

A jedan je između njih, Marijan Jelović, koji je bio vođa sveučilišne mladeži u našoj varoši, ustao i rekao ovo:

— Gospodo! Ja se ne mogu dosta načuditi prijedlogu gospodara Crvenperke. Vi svi dobro znate tko je Sebastijan Wagner. Vi svi dobro i predobro znate da je on otvoreni pan-

german i, štaviše, da on stoji na čelu pangermanskog pokretu koji se kod nas u zadnje vrijeme neobično razmahao i koji zauzima sve veće i veće dimenzije. Vi svi znate da je taj čovjek doseljeni Nijemac, koji se ovdje obogatio, ali se osjeća tuđincem u ovoj zemlji. A svima je vama, gospodo, poznato da je on predsjednik njemačkoga pjevačkoga društva. Pa zar da mi toga čovjeka izaberemo za predsjednika »Društva za podignuće Hrvatskoga doma«? Zar ćemo biti tako naivni i tako ludi te ćemo vjerovati da će nam podizati Hrvatski dom ljudi koji ga razaraju i kojima je to jedina želja, svrha i misija, da ga razore?! Osvijestite se, gospodo! Zar toga čovjeka da bismo?!

— Nećemo! Nećemo! — vikali su radikali.

Dugo je trajala buka. Mladome su govorniku klicali oduševljeno: »Živio!«

A gospodar je Matiša Salajković od radosti opsovao boga.

Uto se prijavi za riječ ugledni patriot advokat dr Marko Kukmić. On započne dostojanstveno, svjestan svoje snage i svoga ugleda:

— Gospodo!

— Čujmo! čujmo! Gospodin doktor govori. Ta, Matiša, šuti!

Kukmić je turio lijevu ruku u džep od hlača, a desnu je nemarno objesio dolje. Časak je šutio, a onda i opet rekne:

— Gospodo!

Svrne očima po čitavom slušateljstvu, a onda ih obori, pa nastavi:

— Čuli ste prijedlog našega poštovanoga i uvaženoga građanina gospodara Pere Crvenperke, a čuli ste i plameni patriotski govor našega mladoga prijatelja koji je sve nas upravo oduševio. Vi svi, gospodo, dobro znate tko sam i što sam; vi svi znate kako mislim i osjećam, znate kakvi su moji nazori u kulturnom, socijalnom i političkom pogledu. Ja sam otvoren i iskren pristaša radikalne struje koja u našem gradu sve više, na radost svih hrvatskih rodoljuba, pušta sve dublje korijenje kod čega imam i ja dobrahnoga udjela. No, iako sam radikal, ipak svagda sve prosuđujem hladnim razumom. Razumu valja dati prednost. Nije dosta isprazno oduševljenje; tim se ništa ne postizava. Pa tako i ovdje, gospodo, ja puštam razum, hladni razum, da on progovori. A šta on kaže? On nam kaže i svjetuje da uvijek i u svakoj prilici udesimo svoj rad i svoje djelovanje tako kako će biti od toga prave koristi po narod i po našu milu hrvatsku domovinu. On nam svjetuje da upotrijebimo sve prilike i sve momente, koji se uopće upotrijebiti dadu. Zato, gospodo, ja, iako sam nepomirljiv radikal — a time se i ponosim — ipak sam u svako doba spreman i gospodi koja prijanjaju uz konzervativnu struju priznati ono što ih ide, a to naprosto zato jer se pokoravam razlozima. Pa tako i sada, gospodo, kod ovoga prijedloga našega uvaženoga građanina gospodara Pere Crvenperke ja sam se duboko zamislio i prosudio koliko je osnovan taj prijedlog i je li tako štetan i rđav kako se u prvi kraj čini. I šta sam pronašao? Pronašao sam da je taj prijedlog koliko mudar toliko patriotski. Ja vidim da se moji mladi prijatelji bune. Al čujte! Gospodin veletržac i veleposjednik Wagner svakako je najugledniji čovjek u našoj varoši. On može mnogo. Kažete da je pangerman. No ja pitam: zašto mi ne bi — samo ako možemo — toga pangermana upregli u hrvatska kola?! Samo ako on ushtije primiti predsjedništvo, onda smo mi na konju, jer smo ga oteli pangermanima i njega kao pangermana onemogućili. Onda će on raditi za našu, hrvatsku stvar. Ovo bi, gospodo, bio izvrstan šahovski potez.

Poslije ovoga govora nastala tišina. Sveučilišni su đaci nešto potihlo šaputali, dogovarali se; građani su povlađivali svi bez izuzetka: i konzervativci i radikali. I sam gospodar Ma-

tiša Salajković kanda je pristajao uz mišljenje gospodina dra Kukmića, jer je i on šutio. On je razmišljao diveći se advokatima kako to znadu svaku stvar zgodno prikazati u raznom svjetlu.

Prijedlog je gospodara Pere Crvenperke bio prihvaćen i izabran za predsjednika »Društva za podignuće Hrvatskoga doma« gospodin veletržac i veleposjednik Sebastijan Wagner. Za tajnika je izabran gospodar Pero Crvenperka, a za blagajnika gospodar Ivša Samokres.

Naši su se dakle varošani uspeli visoko nad stranačku mržnju postupajući »sine ira et studio«. Jer u ovom su odboru bile sve stranke zastupane. Ali ipak nisu! Mađari nisu bili zastupani.

Gospodin Kukmić bijaše određen, kao lični prijatelj Sebastijana Wagnera, da mu javi kako je izabran za predsjednika »Društva za podignuće Hrvatskoga doma« i da ga u ime sviju zamoli da tu čast primi.

Gospodin je Sebastijan Wagner primio tu čast, ali je najprije predbacivao Kukmiću što radikalne novine tako žestoko napadaju na Nijemce. To da nije lijepo ni u redu. Jer čemu sijati razdor?!

Gospodin se Kukmić ispričavao i uvjeravao ga da se to ne smije opet tako odviše tragički shvatiti. Koješta se rekne u stranačkoj polemici i koješta se napiše u novine. Al na to ne treba paziti.

— Ich hab' dir schon öfters g'sagt: es wird nicht so heiss gegessen wie gekocht³ — uvjeravao je svoga prijatelja gospodin Kukmić.

A da to sve nije tako strašno, najbolji mu je dokaz to što je i on — Kukmić — u toj radikalnoj stranci; pa ipak se ne može na nj potužiti da ne bi bio isto onaki prijatelj kaki mu je i bio. A i ovaj najnoviji čin — to, da su ga izabrali za predsjednika »Društva za podignuće Hrvatskoga doma« — najljepše mu dokazuje koliko ga cijene. Ta svi oni hoće slogu, mir i ljubav; svi oni hoće da zajednički porade oko zajedničkoga boljka. Jer na kraju krajeva sve njih, stanovnike naše varoši, vežu zajednički interesi.

Gospodin Sebastijan Wagner bijaše zadovoljan i dobre volje. I on je otišao s doktorom Kukmićem u »Hrvatsku čitaonicu« gdje ga je čekao izvanstranački građanski odbor pozdravljajući ga burno, zanosno i oduševljeno kao predsjednika »Društva za podignuće Hrvatskoga doma«.

Šta je poslije bilo, već znate: čast i gozba, razumije se.

A sve se svršilo — kako sam već kazao — kod »Veselog opančara« drugi dan u devet sati ujutru.

³ Njemački: Već sam ti češće govorio: ne jede se onako vruće kako je skuhan.

GLAVA TREĆA

Na početku se iznosi jedna slika iz porodičnog života u našoj varoši da čitatelj vidi na kakvim temeljima mi mislimo graditi »Hrvatski dom«. Onda se još koješta drugo pripovijeda što je sve u svezi sa gradnjom »Hrvatskoga doma«.

Kad se gospodar Matiša Salajković poslije te velike i dugotrajne časti i gozbe ispavao (a spavao je od devet sati ujutru onoga dana do osam sati ujutru drugoga dana — dakle ravno dvadeset i tri sata), nazvala mu je žena ovako »dobro jutro«:

— Kaži ti meni, Matiša, šta je ovo i šta će to biti? Misliš li ti neprestano klatiti se po birtijama, lokati ko krme, a onda po čitave dane i noći crkavati? A pòsò neka stoji!

— Ženo, šuti! Šta ti znaš?! — govorio je suvereno gospodar Matiša. — Da ti znaš gdje sam ja bio i šta sam radio i koliko sam koristio općoj narodnoj stvari, ti bi uživala i od radosti rasla ko kerma. Moraš znati da smo noćas — čekaj, kako je ono kazô doktor...

— Kaki vražji doktor?

— Pa doktor Kukmić. Aha, da! Kazô je da smo noćas postavili temeljni kamen za gradnju »Hrvatskog doma«. Anđela im njihovog švapskog i mađarskog, mi ćemo im već pokazati!

— Okani se ti Švaba i Mađara, jesi l' čuo? I gledaj svoj posô, a nemoj nicati gdje te ne siju. I onda jesi l' čuo: ja neću po čitave noći biti sama! Ja nisam udovica. A ti tvoji lumpjeri i te nekake vražje sjednice malo su pregusto zaredale. Ako ću biti bez čovjeka, onda ću se i vladati kao da sam bez čovjeka.

Ona je to izgovorila energično. I vidjelo se da je kadra učiniti što je namislila.

I učinila je...

Gospodara su Matišu često zvali na sjednice i na dogovore. Ženi bi on uvijek takom prilikom govorio kad bi odlazio:

— E, ženo, ja se idem boriti protiv Švaba i Mađara.

Dok se gospodar Matiša »borio protiv Švaba i Mađara«, dotle je lijepa gospoja Vikica na prozoru koketirala s mladim učiteljem iz mađarske škole.

Zvao se Arpad, a bio je pristao momak. Kako mu je bilo prezime, nije znala ni gospoja Vikica. E, pa šta da dalje i pripovijedam?! Znete kako to biva.

Kad bi gospoja Vikica po danu spustila roletu na lijevom prozoru od sokaka, to je značilo: »Dođi, srce, k meni! Moj se ludov otišao boriti protiv Švaba i Mađara«.

Poslije izbora glavnih funkcionara »Društva za podignuće Hrvatskoga doma« sve se smirilo, tj. nije se više govorilo o »Hrvatskom domu«. A nije se govorilo zato jer su svi bili uvjereni — kako je ono rekao gospodin Kukmić — da su s izborom predsjednika i odbora položili temeljni kamen »Hrvatskome domu«; bili su svjesni da su svoju dužnost učinili i da se sad mogu odmarati.

Ni novine nisu više o tom pisale; a nisu više o tom pisale zato jer je taj tzv. mlađi naraštaj — sveučilišni đaci — otišao u Zagreb da nastavi nauke. Naše su novine sad donosile same razne vijesti koje su uostalom i te kako zanimalle naše varošane.

I tako umalo te se nije dogodilo da je u život naše varoši ušao onaj stari, tihi, pospani, bezbrižni, idilički mir. Po svemu se činilo da će sve biti onako kako je i bilo.

Al došle ferije, pa došli i sveučilišni đaci na ferije kući. Odmah se to osjetilo u našoj varoši. Najprije u novinama. Stali su isprva istiha, a poslije sve oštrije kritizirati rad »Društva za podignuće Hrvatskoga doma« koje zapravo nije ništa sve dosad radilo ni uradilo.

I opet se uzbunila naša javnost; ali više ne onako kao prije. Tim se pisanjem postiglo ipak to da se osnovalo društvo koje se zvalo: »Ozbiljni radnici«.

Međutim umro naš stari parok i mi dobili novoga paroka. Pokojni naš parok bio je patriočan čovjek, ali je živio sasvim povučeno, sam za se. Taj nije iz parokije nikud izlazio i nije nigdje sudjelovao, nije se miješao u naš društveni život i u javne poslove. Kažu: ogađilo mu se i razočarao se. Ipak poslije smrti ostavio je osim svojim rođacima dosta toga i u patriotske svrhe. Uostalom: pokoj mu duši!

A novi je naš parok posve drugačiji čovjek. Čim je došao u varoš, nastojao je da se uputi u naše prilike. Odmah se on zainteresirao za sva naša društva. I odmah se upisao u sva društva. Razumije se da se uvelike zanimao i za »Hrvatski dom«. Htio je da i on nešto učini za ovu stvar i to nešto što će pridonijeti kako bi se što prije pristupilo gradnji »Hrvatskoga doma«.

I šta je uradio? Zamislio je predložiti našoj općini da kupi parokijsku bašču — koja je prilično velika i koja je odmah iza parokije, dakle usred varoši — i da onda općina tu bašču pokloni kao gradilište za »Hrvatski dom«. On će — kaže — već izraditi kod svoje pretpostavljene oblasti da se »kupnja dozvoli« uz neznatnu svotu, budući da je to namijenjeno ovako plemenitoj i patriotskoj svrsi.

Najprije mu je valjalo to iznijeti pred naš crkveni odbor koji je to trebao da odobri.

U odboru su bili sami naši ljudi. I kaki ljudi! Same stare korjenike; pa onda ljudi ozbiljni i čestiti kojima nije nitko ništa mogao prigovoriti. To su bili ljudi koji su se starali oko svojega kućanstva, imutka i porodice, i koji su se brižno čuvali da ih ne bi tko upleo u kojekakve sumnjive pothvate, pa makar oni nosili i patriotski biljeg, zbog kojih bi se mogao umanjiti ili makar okrnjiti njihov ugled što ga uživaju pred svojim ukućanima i komšilukom. Ne treba sad ni da kažem da se oni nikako nisu uplitali i miješali u naše »javne« poslove, tj. u ove naše poslove što se tiču reorganizacije naših društava i rada za podignuće »Hrvatskoga doma«.

Oni nisu pripadali nijednom taboru: ni konzervativcima ni radikalima. Oni su bili potpuno pasivni.

Dakle pred ove je ljude naš parok iznio svoju zamisao.

Oni su časak šutjeli, pogledavali se, zgurkavali se laktovima, obarali pogled na pod, a onda opet izmjenjivali značajne poglede kojima su se sporazumijevali.

Napokon jedan od njih promuća:

— Nemojte nam, velečasni, zamjeriti, ali mi... ovaj... kako se kaže... ko mislimo da mi to ne možemo dopustiti.

— Kako?! — zgrane se parok.

— I ne smijemo dopustiti — dometne hrabrije drugi crkveni odbornik.

— Zašto ne smijete? Kako ne bi smjeli?! Ta to vam upravo nalaže patriotska dužnost! Ne bih se čudio da su Švabe u crkvenom odboru, ali vi, naši ljudi, Hrvati, pa tako govorite!

Parok je bio razočaran. Razočaran i upravo uprepašćen. Nije vjerovao svojim ušima.

A onaj je prvi crkveni odbornik sad već sigurnije i hrabrije govorio:

— Ne damo mi to. Ako vi nećete uživati parokijsku bašču, drugi će parok htjeti. Vi ne marite za parokijsku bašču, al će zato drugi parok mariti. Ne damo mi to, nit možemo, nit smijemo dati.

I oni su onom malovaroškom tvrdoglavošću ostali kod toga. Badava se parok mučio dokazujući im kako bi oni time kad bi poklonili tu parokijsku bašču za gradilište »Hrvatskoga doma« radili samo sebi u prilog i svojim potomcima; badava im je on govorio i tumačio kako bi baš tim činom ovjekovječili svoje ime, kako bi ih se zahvalni kasniji naraštaj s poštovanjem sjećao i spominjao slaveći ih kao uzor domoljubnoga rada i nastojanja — badava je on sve to činio. Oni su i dalje ostali kod svoje odluke.

Najzad ih je i molio. Ali ni molbe nisu pomogle. Oni su onda postali još tvrdokorniji. Baš su ih te molbe napunjale sumnjom. I kad su išli kući poslije te čuvene sjednice, ovako je mnogi od njih kazao:

— Čujete, ljudi, meni se sve čini, tu neće biti čisti računi, dok parok čak moli.

A neki je opet dometnuo:

— Zna on zašto moli. Mani se ti popova! Nikad ne znaš šta misle, šta li snuju.

Onda su najzad svi ovako zadovoljno zaključili:

— Dobro je da smo ga odbili.

A i našem kotarskom predstojniku nikako nije bilo pravo što su najedared nastale te koje kakve trzavice u našoj varoši. Sjedište njegova kotara — tj. naša varoš — i uopće čitav kotar kojim on eto već toliko godina upravlja, bio je na glasu kao jedan od najuzornijih kotara; najuzornijih zato, jer se u njemu nisu nikad pojavljivale nikakve »pojave« koje bi mogle biti »štetne« po mir, red, poredak i povoljan razvitak kotara.

Dakle našem predstojniku nije bilo pravo što se to odjedared ljudi u našoj varoši podijelili u dva tabora; što su se pojavile novine i što su koješta pisale. Sve je to njemu zadavalo mnogo briga i jada.

Jednoga dana pozove on — predstojnik — k sebi sveučilišnoga đaka Marijana Jelovića. To je onaj što je ono držao plameni govor na skupštini u kojoj se birao odbor za »Hrvatski dom«. On je i sad prvi potakao da se osnuje društvo »Ozbiljni radnici«, on je bio i glavni saradnik novina; on je uopće bio najagilniji u našoj varoši; ta on je bio sve i sva, kao što se kaže.

Njega dakle pozove jednoga dana predstojnik k sebi.

Kad je ulazio u pisarnu, Marijan Jelović osjećaše da je malko uzrujan. Ljutio se poradi toga.

Zašto se uzrujava? Nije moguće da mu imponira taj predstojnik. I to njemu, demokratu, njemu, vodi sveučilišne mladeži koja je sva prožeta naprednim idejama! On, revolucionarac (tako su ga nazivali i prijatelji i protivnici, i on se time ponosio), pa se eto uzrujava što će razgovarati s jednim birokratom!

Takve su misli saletjele Marijana Jelovića kad je stajao u predsoblju pred pisarnom gospodina predstojnika.

On pokuca. Nitko ne odgovori. To ga je još više smelo.

Pokuca još jedared, sad već nesigurnije.

Opet se nitko ne javi iznutra.

Već je odlučio da ode, kadli se uto otvore vrata, a kroz njih izađe jedan pisar s nekakvim spisima pod pazuhom.

Predstojnik — stariji gospodin — sjeđaše za stolom. Opazivši Marijana Jelovića ustane i pođe mu u susret.

— O, gospodin Jelović! — rekne on ljubezno se smiješeći. — Izvolite, izvolite! Molim lijepo!

Marijan Jelović bijaše upravo poražen ovom prevelikom ljubežljivošću gospodina predstojnika. To nije očekivao.

— Izvolite sjesti, dragi prijatelju! — ponudi mu predstojnik jedan fotelj, a sam sjedne u drugi fotelj.

U pisarni je osim pisaćega stola, jedne stelaže za knjige i spise i jednoga ormara bila i neka garnitura, već prilično izlizana.

— Oprostite, dragi gospodine — započe predstojnik obraćajući se Marijanu Jeloviću — oprostite što sam vas uznemirivao.

— O, molim, molim — promuca Marijan Jelović sav zažaren u licu s tolike ljubežljivosti.

— Hoću da se s vama malo razgovaram. Posve prijateljski, posve prijateljski. Morate znati da ja sa simpatijom pratim vaš rad. Vi ste za hrvatstvo u našoj varoši mnogo učinili. To vam se mora priznati. Vi ste mlad i agilan čovjek koji svojim sposobnostima može biti od velike koristi i blagodati za našu milu domovinu. To ja sve dobro vidim. I baš zato jer vidim vaše sposobnosti, baš zato sam se usudio pozvati vas k sebi da se s vama porazgovorim onako posve prijateljski. Htio sam da vam usmeno rekнем koliko vas cijelim. No iako ja pristajem sasvim uz vas — a zašto da ne pristanem? — ta mi smo svi Hrvati, sinovi jedne majke kojoj svi dobro želimo; svaki od nas u svom djelokrugu radi za nju, svaki svim svojim silama. Al šta sam ono htio reći?...

Gospodin predstojnik časak zastane, a onda sjetivši se što je htio reći, nastavi:

— Da, da. Htio sam reći ovo. Ja sasvim pristajem uz vas, ali ipak se ne mogu oteti kritici. Ne sviđa mi se ovaj vaš preveliki radikalizam.

Jelović se spremao da nešto kaže, ali mu predstojnik ne dade do riječi:

— Znam ja šta vi hoćete kazati. Uvjeravam vas da znam. Al pustimo to. I ja sam za radikalizam, i to za krajnji radikalizam, ali samo ondje gdje treba takvoga radikalizma, a gdje ga ne treba i gdje on može biti ubitačan, tu sam protiv njega, kao što bi u takvom slučaju bio protiv njega svaki misaoni čovjek. A takve su prilike upravo kod nas u našoj varoši, tj. kod nas je posve neumjestan krajnji radikalizam. Mi smo tu okruženi tuđinskim elementom koji je veoma brojan. Zašto da ih izazivljemo? Mi moramo naći nekakav modus vivendi s njima i to takav koji će biti po nas korisniji.

Jelović je i opet bio zazinuo da nešto rekne, ali mu i opet predstojnik ne dade do riječi.

Predstojnik se razglagoljao. Činilo se kao da sâm uživa u tome kako on to lijepo znade raspredati svaku temu; činilo se kao da sâm uživa u zvuku svojih riječi, kao da se njima naslađuje.

I on je dalje nastavljaio:

— Rekao sam da sam za krajnji radikalizam, i to samo onda kad je taj radikalizam opravdan, kad je sigurno da će posljedice njegove biti korisne. Kod nas, u našoj varoši, taj radikalizam, onaj krajnji radikalizam, nije na mjestu. Nama treba oportunistički raditi, nama treba računati s prilikama. Toliko sam vam htio kazati, tek da znate moje mišljenje. Ali nije to bilo glavno zbog čega sam vas zvao. Ovo je glavno: Vi ste sada svršili filozofske nauke i čekate namještenje na kojem srednjem zavodu?

— Jest — odgovori Jelović.

— A koje ste mjesto tražili?

— U prvom redu sam naveo da bih želio ovdje biti namješten, u svom rodnom mjestu.

— Razumijem vas. I pravo imate. A zašto niste tražili Zagreb?

— Na to ja i ne pomišljam. U Zagreb čovjek teško dođe.

— Pa ipak vi ste trebali tražiti Zagreb. Pa kog će namjestiti u Zagrebu ako neće mlade darovite ljude? Vi po svojim sposobnostima morate doći na univerzu. Vi morate danas sutra biti sveučilišni profesor. Ja ću nastojati da vi dođete u Zagreb. Ja ne bih bio ni patriota ni čovjek kad ne bih sve svoje sile uložio da vama kao darovitu mladu čovjeku pomognem doći na ono mjesto s kojega će tek stati u pravom sjaju odsijevati vaše lijepe sposobnosti od kojih će cio narod imati koristi, a ne tek jedna zapuštena varošica.

Gospodin je predstojnik osobito ljubezno otpustio Marijana Jelovića.

I učinio je gospodin predstojnik što je obećao. Pribavio je Marijanu Jeloviću namještenje na zagrebačkoj gimnaziji. Tako se on riješio onoga tko mu je zapravo jedini u varoši smetao.

GLAVA ČETVRTA

Pripovijeda se o »Ozbiljnim radnicima« koji su mislili ozbiljno poraditi da se već jedared zbilja sagradi »Hrvatski dom«. S ovom se glavom svršava pripovijetka premda bi se mogla još dalje nastaviti.

Iza odlaska Marijana Jelovića u Zagreb, prestale su i naše novine izlaziti.

I sad kad su prestale novine izlaziti, odmah se opazilo da su baš novine bile glavni uzrok te se naša varoš probudila iz onoga prijašnjega pospanoga života.

Društvo »Ozbiljni radnici« nadjenulo si je zato takovo ime jer je namislilo ozbiljno raditi.

U prvom redu ovo je društvo postavilo sebi zadaćom podignuti u našoj varoši interes za opće narodne stvari; odlučilo je pospance probuditi, mlakonje podjariti. Onda: »Ozbiljni radnici« odlučili su poraditi da se doista jedared sagradi »Hrvatski dom«. Onda: oni su odlučili poraditi oko toga da se svaki Hrvat u našoj varoši upiše bar u jedno hrvatsko društvo. I još mnogo drugo koješta oni su odlučili.

Kad se već priličan broj ljudi upisao u to društvo, onda su sazvali skupštinu u kojoj se izabrao upravni odbor. Za predsjednika društva bude izabran dr Kukmić.

Dabome da je on kao predsjednik, kako to već mora da bude, držao »nastupni govor«. U tom svom, dabome dugačkom, poletnom, žarkom i rodoljubnom govoru prikazao je uglavnom znamenitije i važnije konture budućega rada »Ozbiljnih radnika« koji će imati dalekosežne ciljeve i sav biti namijenjen dobrobiti i napretku ne samo naše varoši nego i okolice njene, a i čitave naše mile domovine Hrvatske.

Ovaj je njegov govor, dakako, bio burno pozdravljen. Onda su se svi razišli. Neki su koji su zaljubljeni u svoje žene, otišli kući, a neki su opet koji su siti svojih žena, otišli u birtiju.

Ne treba ni spominjati da je gospodar Matiša Salajković otišao u birtiju. On se vratio kući tek drugi dan pred večer.

Kad je došao kući, gospođa se Vikica činila kao da se bajage ljuti.

I govorila je:

— Gle, zar se sad dolazi kući?

— Nemoj se, ženo, ljutiti! Dugo je trajala sjednica.

— Vidim da je dugo trajala. I predugo je trajala. Nego ti nemoj misliti da ću ja to dugo trpjeti. Ajde još za ovaj put neka te voda nosi! A sad ajde tamo spavati! Ili hoćeš možda večerati?

— Fala, draga moja ženo! Neću ništa. Spavat ću.

Ona mu je namjestila krevet i bila je već sasvim dobre volje. Vidio je to gospodar Matiša.

I svlačeći se mišljaše on u sebi:

»Ipak je dobra duša ta moja žena. Ta, zlato, suho zlato!« — zanosio se on onako pijan.

A kad je on već spavao tvrdim, onim upravo mrtvačkim snom pijana čovjeka koji je čitavu noć i čitav dan prosjedio uz piće u smradnoj krčmi — onda je gospođa Vikica stajala na prozoru u drugoj sobi, čekajući svoga prijatelja, onoga mađarskoga učitelja kojemu još uvijek nije mogla upamtiti prezime...

Poslije ove prve skupštine »Ozbiljnih radnika« prošlo je nekoliko nedjelja.

Onda se sastao odbor »Ozbiljnih radnika« u prvu svoju sjednicu.

Na toj je sjednici najprije govorio predsjednik, gospodin Kukmić. Još jednom je naglasio zadaću društva, a onda je kazao da treba pristupiti radu. Zbog toga ih je — kaže — i sazvao, On je predložio da se od svih zadaća društva najprije uzme na red ona koja se tiče ostvarenja »Hrvatskoga doma«. Da se u tom poslu uzmogne što god uspješno pothvatiti, predlaže da se izabere posebni odbor koji će ispitati kako dosad stvar stoji i u kojem je stadiju, i onda odrediti sve što je nužno.

I bude izabran »posebni odbor«.

S tim se svršila prva sjednica upravnoga odbora »Ozbiljnih radnika«.

Poslije nekoliko nedjelja sastao se taj posebni odbor u sjednicu.

Najprije su se dogovorili što će i kako će. Odredili su rok do kojeg moraju ispitati u kojem stadiju stoji stvar sa gradnjom »Hrvatskoga doma«.

Kad je došao i prošao taj rok, opet su se sastali u sjednicu na kojoj su ustanovili da stvar sa gradnjom »Hrvatskoga doma« ne stoji ni u kojem stadiju.

E, a šta sad? Šta će da rade?! A raditi moraju, i to ozbiljno raditi jer su »Ozbiljni radnici«.

I jedan od njih predloži da se izabere uži odbor između njih, tj. između dosadašnjega posebnoga odbora, koji će se dalje brinuti za sve nužne »predradnje«.

I bude izabran »uži odbor«.

Poslije nekoliko nedjelja sastane se taj uži odbor u sjednicu. Na toj sjednici bude predloženo da se izabere odbor »ad hoc« koji će u najkraćem vremenu pribaviti užemu odboru najnužnije informacije.

Odbor »ad hoc« sastao se poslije nekoliko nedjelja u sjednicu. Budući da još nije dospio pribaviti svih »najnužnijih informacija«, bude predloženo da se izabere odbor od tri lica koji će »stvar pospješiti«.

Prijašnji su se odbori, jer su bili sastavljeni od više lica, sastali bar jedanput u sjednicu; ali ovaj »odbor od tri lica« nije ni tako daleko dotjerao da se sastane jedanput u sjednicu...

Gospodar Matiša Salajković sad najedared neprestano sjedi kod kuće. Nema više nikakvih sjednica pa nema kuda ići.

Dodijalo to gospođi Vikici pa će ga jednoga dana zapitati:

— Pa kaži ti meni, Matiša, što je to? Zašto se ti više ne ideš boriti protiv Švaba i Mađara? Zar ste klonuli?

— Nismo klonuli. Ne boj se! Sad smo osnovali društvo »Ozbiljni radnici«. Čekaj ti samo dok se odbor »od tri lica« sastane i dok »sve potrebno uredi« i »stvar pospješiti«.

Tako je govorio gospodar Matiša.

A sirota gospođa Vikica nikako da dočeka da se već jedared sastane taj »odbor od tri lica« i da »stvar pospješiti«.

I neće dočekati — ...

Selo i varoš, 1912.

Otrov

Ja i Manda već ne možemo ni živjeti zajedno.

Kao čoek i žena mi već davno ne živimo. Ne mogu je žive vidjeti kad pomislim na ono. A ni ona mene.

Kad ujutru ustane pa se hvata svoga svakidašnjeg posla, samo se busa, a šuti, šuti.

Al pogled njezin govori! Govori više i snažnije nego ikoja riječ.

Neću ja nju da gledam. I ne mogu da je gledam. Maska mi je.

Al ipak katkad se dogodi da nam se sretnu pogledi.

U kápi bi me vode utopila da može. Znam ja to i vidim iz onoga njezinoga pogleda.

A i ja sâm! I ja sam sasvim drugi. Kad se tako zamislim o sebi i o svome životu i o tome kako sam prema njoj, samo se čudim i krstim odakle meni tolike pakosti i mržnje! Bude tako nedjelja ili svetac, a ona se oblači. Znam dobro kuda će. U crkvu. Ali se ja ipak upriječim pred njom pa pitam pakosno:

— Kud se ti to oblačiš?

— U crkvu — odgovara ona kratko.

— Lažeš, kujo!

— A zašto: kujo!?

— Ja kažem i opet: kujo! Jer ti nećeš u crkvu, već tražit švalere, gade!

— Ti si gad! — prkosno rekne ona smatajući maramu da je metne na glavu.

A ja onda prekipim, zadržćem, ruke mi se stanu tresti... I onda je zgrabim za kukmu i čupam joj kosu i tučem je, bože, tučem... Gruvam je šakama po glavi, po vratu, po leđima... i kud već smašim. Poderem joj maramu i košulju na njedrima...

Kad je se tako natučem i kad je izubijam, kad iskalim srce, onda samo klonem na stolac. Umoran sam i teško dišem.

Došla soldačija u naše selo! I tu će — kažu — prenoćiti.

Na manéveru su, kažu.

I pun ih je sokak. Stoje u hrpama, razgovaraju se, puše. Neki nose vodu u kablovima da napoje konje, neki opet sijeno.

Samo, mnogo ih je! Kao mrávi.

Svuda su ih razmjestili i ukonačili po selu, pa i kod naše kuće. Kad sam došao kući i unišao u sobu, nađem ja lijepo svoju ženu Mandu u zagrljaju s jednim soldatom. Namečila se soldatina pusta pa je miluje i ljubi lakomo i strasno. — — A i ona uživa, dabome. Neću ni da govorim. Zna se kako je već to.

Ja sam stajao časak i sve to gledao. Bilo mi je ko da me je tko polio hladnom vodom.

Začas sam planuo i poletio onom soldatu, pa uzamši stolicu udario ga po glavi. On je časak bio omamljen, a onda se obori svom snagom na mene. Dugo smo se nas dvojica

rvali i tukli u sobi. I on je dobio batina, a bome i ja. E, a šta ćeš, tako je bilo. Neću da lažem.

Manda je odmah pobjegla iz sobe i nekud se sakrila.

Sutradan ujutru, već ranom zorom, ostavila je sva soldačija naše selo.

— Zašto si ono uradila? — zapitam ja sutradan Mandu.

Ona šuti.

— Zašto si ono uradila? — pitam je ja i po drugi put, a ona i opet šuti.

I neprestano je šutila i ni riječi mi nije htjela reći.

To je mene još više raspaljivalo, to je još povećavalo moj bijes.

I kako sam je onda latio tući, tako i danas.

A ne volim ja to i ljut sam sâm na se što tako radim. Meni se hoće života i mira. A ovo je pàkō. To se više ne da ni podnositi. Doduše, ja vidim: i njoj je teško ko i meni. I slušaj, sit sam ja toga, sit preko glave. Nije u mene zlo srce. Ja sam njoj već odavno u duši oprostio.

I svaki dan se u sebi obvezujem da je neću više tući i da joj neću rdave riječi kazati. Al, eto šta ću, kad se tako zbude?!

Ružno je ono bilo što je uradila. I ona to zna, i ja to znam.

Gledam u nju onako raščupanu i izubijanu i odjedared mi je bude žao. Tako, dođe mi. Požalim je, pa eto!

I onda bih htio da to nisam ni radio, da je nisam ni dirnuo.

Al to mi samo tako časkom naleti, a onda opet nestane, prođe. — I ode to samo od sebe.

Onako iznemogla i izubijana stane kupiti svoje stvari: maramu, pregaču i sve šta već s nje strgam, pa me pogleda, sva podbula i izubijana u licu, a više puta i okrvavljena.

I ne plače ona. Ne plače. A to mene najviše jedi. Ponosna je, šta li?

Pogleda me tako, pa samo promrsi:

— Lopove!

A ja je onda i opet stanem tući i vikati i upravo urlati od bijesa. Čuju komšije moju viku i psovke, pa dolete i istrgnu mi je iz ruku.

I tako je obrane.

— Ama nemoj, baća Franjo! Jesi l' ti krštena duša? Nemoj je tako tući, jer nije ona toliko kriva. Sagriši mnogo čeljade na svitu, pa mu se oprost. Budi kršten! Nije to vridno, a i grijota je.

I zbilja, sve to nije vrijedno toliko jada. Pa šta je učinila?

Ono što i tolike druge čine, pa im se i ne zamjera.

Sve ja to vidim i znam. Al evo, šta ću, kad ja to ne mogu zaboraviti!? Onaj mi je nesretni dan uvijek pred očima. Kao da gledam sad sve kako je bilo.

Vrućina ljetna pritiska da ništa na svijetu ni danuti ne može. Pali sunce, misliš izgorit će ti mozak. Znoj te sve polijeva i košulja ti se lijepi za leđa.

Ja ti se lijepo vraćam sa stana. Kad ja u selo, a ono imam šta vidjeti. Odmah mi je već izdaleka bilo čudno što nije tišina ko obično što je. Dabome, zna se: u to doba sve po poljima radi, a u selu su samo reduše i djevojke. I onda je u selu uvijek tišina. Samo gdjegdje odjekuje otegnuta pjesma kake djevojke što sjedi gdjegod pred ambarom vezući.

E, a sad! Galama je to, vika. Čudo je to meni i sve mislim u sebi:

Šta li je to, bože!?

Dakle kad ja u selo, a ono ti vidim ja, brajko moj, puno selo soldačije.

I to je ono što nam truže život i mladost. To se upopriječilo između nas ko kaki zid i rastavlja nas.

A kažem: htio bih da lijepo živimo.

I srce mi gdjekad zadržće od miline kad je pogledam onako gipku i mladu.

Pa onda ono njeno oko garavo! Sve mi rastu zazubice za njom.

Mnogo je puta poželim, mnogo puta, a neću to da joj kažem. Ne mogu! Stid me je i pred samim sobom i pred njom. Pred njom još i više.

A kako bi to lijepo bilo da okrenem drugačije! — ...

I kad se sjetim onoga našega života otprije, onda mi je još i žalije sve to. Bili su to lijepi dani, puni radosti. Bilo je tu svakake vragolije, i šale i smijanja i maženja i milovanja i svega. — — —

Živjeli smo kao djeca mala.

Hoće li se još kada vratiti oni dani?

A šta i pitam?!

Ne stoji to samo do mene. Vidim ja to dobro. Ne mogu, eto, da uklonim onu pregradu koja nas dijeli. — — — —

Otrov je u mom srcu, a priredio ga je događaj onoga dana koji ne mogu zaboraviti — ...
— I taj otrov truže i moj i njezin život.

Ej, da ga je kakogod uništiti! — ...

Ja bih bio onda najsretniji i najzadovoljniji.

Ilustrovani Obzor, 1908.
Knjiga od žena i od ljubavi, 1914.

Uspomene

Uspomene na Ivana Kozarca

[I]

Skroman i tih korača sokakom. Čini ti se ni na koga se ne obazire, ni za što ne mari. Al oči njegove, bistre i smeđe, ispitljivo zure, promatraju...

— Kuda ti?

— A, eto, malo izišao na šetnju.

— Radiš li štogod?

— Ta, počeo sam koješta, a ne radim skoro ništa. Nezadovoljan sam.

I onda časak stane razlagati svoje literarne osnove, a onda zašuti. Odmah iza toga skrene on razgovor drugamo:

— Upoznao sam se s jednim ribarom, pa se bar mogu vozati na čamcu. Lijepo je to. I pe-canje ribe je lijepo i zanimljivo. A istom pecati tamo kraj stanova ili na »Poloju« ili kod »rokovačke zidine«!...

I onda se zanese i spreman je o tom pripovijedati na daleko i široko.

U njega su smeđe oči, a brkovi crni, krupni, veliki. Pravi »šokački« brkovi!

A on sam malo je u čem »Šokac«. No zato on voli sve što je »šokačko« iako u svojim pri-povijestima iznosi samo tamne strane šokačkoga života pošavši u tome — al samo u to-me — tragom svoga pokojnoga bratića.

Kako se on znade oduševiti, kako mu oko igra i čitavo se zasja lice kad stane pričati o čarima štono ih podaje slavonski sokak, prelo i divan! — ...

— Nema ti divnije žene od Šokice! — zna on često kazati.

*

Tri je godine služio u vojništvu i ondje se dokopao bolesti.

Dotjerao je do kaprala.

Čega god se lati, tome se predaje svom dušom, voljom, ozbiljnošću i ljubavlju.

A inače je samo literat i uvijek u literaturi.

— Dakle je spor izravnian — započne on.

— Kaki spor?

— Pa s »Maticom«?

— Ah, molim te, to je već i dosadno.

A on vas samo začuđeno i malko rezignirano pogleda čudeći se da vam to može biti dosadno. Jer on bi se o tom, sjedeći tako u društvu, razgovarao čitav dan i čitavu noć.

A ne samo o tom. Najradije, istina, ostaje kod literature. O osnivanju listova, o kakoj novoj knjizi, i tako šta — o tom on obično započinje razgovor. On ga svodi i na praktičnu stranu i pokazuje koliko je u njem poduzetna, trgovačkoga duha.

Šokac i poduzetni trgovački duh!

To zvuči ko ironija. A ipak je tako.

*

On je samouk.

Svršio je dvije gimnazije, i to s drugim redom. I iz hrvatskog je jezika dobio drugi red...

Tko bi to rekao kad čita njegove priče?!

Zaista ima u životu mnogo ironije...

Savremenik, 1909.

[II]

Nekad sam ja čitao feljtone sviju naših novina, pa čak i mnogih provincijalnih do kojih sam mogao doći. Dabome bilo je tu kojekakih radnja. Ali ja sam ih čitao. Htio sam da vodim računa o svima onima koji kod nas — pišu.

Jedared mi zapne oko na feljton u Novom listu. Ivan Kozarac! Ne sjećam se više koja je to njegova novelica bila, ali mi se svidjela.

— Koji je to Ivan Kozarac? — pitao sam se ja i pitali su me drugi.

Neki su pomišljali da je to tiskarska pogreška i da ima sigurno biti: Josip Kozarac. Onda je on još bio živ.

Ali ovo je bio posve drugi glas iz Slavonije negoli što je glas Josipa Kozarca: to je bilo posve nešto drugo. Tu je bilo više — ne može se reći: iskrenosti, jer to je glavna značajka Josipa Kozarca — ali intimnosti. Tu je bilo više poezije.

Jest, poezije!

To se odmah vidjelo. Tu je, istina, progovorio umjetnik-pjesnik koji je tek stao tepati, koji se istom izvukao iz pvoja, ali je bio pjesnik! Poezija je prošla iz svakoga retka, a ona je iskrenost i intimnost osvajala.

»Ma koji je to Kozarac?« — mislio sam ja vazda već unaprijed uvjeren da to mora da je Vinkovčanin. Ne znam zašto sam baš tako mislio. I spominjao sam se sviju Kozaraca koje sam poznavao, i nisam se mogao domisliti.

A evo jedne uspomene iz Vinkovaca!

Sjećam se kao kroz sanju: Po podne poslije škole — kako je to češće bivalo — stojimo nas nekoliko gimnazijalaca u vignju moga majstora Luke, tamo u Krnjašu, raspravljamo, prepiremo se, pušimo duhan majstora Luke, onaj prosti, bosanski, po četiri novčića ili

onaj naš u crvenim paklicama. Šegrt gazi mješinu, majstor Luka kuje s kalfom, ili prisluškuje našoj debati, upliće se u razgovor. A na sokaku vazdan dječurlije što je naišla iz škole pa stala pred viganj, neka i na prag, a neka unišla i u viganj i zabavlja se gledajući u mješinu i u nakovanj.

— Gle ti apošto! Kući! — tjera ih majstor Luka.

Ali jedan dječak ostaje. Ne zanima njega ni šegrt, ni mješina, ni nakovanj, ni majstor Luka, ni njegov kalfa. To je šokački mali momčić sa školskom torbicom preko ramena, što mu je sašila mati.

Gleda on svojim krupnim smeđim očima u nas, sluša kako se prepiremo i misli: »Šta li, bog zna, oni sad govore?! I šta sve ti veliki đaci ne znaju?!« Ah, da je i njemu jedared postati tako velikim đakom!

To je bio on — Ivan Kozarac.

On je uvijek rado skretao razgovor na literaturu, na naše savremene literarne prilike.

Govorio je lagano, mirno, nikad se ne bi raspalio; samo bi njegove krupne smeđe oči blistale.

I kad nas je bilo više u društvu i kad bi se debatiralo, kad se mišljenja podijele, i kad bih se, na primjer, ja već veoma uzrujavao, vikao i sav crven u licu lupao šakom po stolu — on bi sve to sjedeći na svom mjestu gledao stoičkim mirom i promatrao nas, kao da proučava naše geste, crte lica, naše držanje.

On je uvijek ostao miran.

Bilo je nešto mekano, lirsko u njegovoj ćudi. On se tako znao predavati osjećajima, snatriti, opajati se čuvstvima.

Često je on to spominjao.

I nije dočekao, da postane »veliki đak«. Svršio je samo dva razreda gimnazije i to — s drugim redom.

Šta mislite?! On je dobio drugi red iz hrvatskoga jezika!

Zaista imade u životu mnogo ironije...

I tri pune godine on je jeo tvrdi soldački kruh! Ni tu nije daleko dotjerao. Samo do kaprala (a ne do stražmeštra, kako je napisao Obzorov pisac nekrologa).

Nije bilo u njega vojničkoga duha. On je mrzio militarizam, koji sapinje dušu.

*

U Karlovcu. Njegova je Slavonska krv već odavno izišla, on je već u literaturi bio dobro poznat.

Bilo to pred večer. Ljetno doba. Već se hvatao mračak. Išao sam sa šetnje.

Blizu moga stana, prije nego što ću zamaći u kuću, iskrsne preda mnom jedan »razvodnik«, naravno u komisnoj munduri, crnomanjast, brkat, lijep i visok, sa savinutom sabljom, kake još nosi vojničko pisarničko osoblje.

— Ja sam Ivan Kozarac — predstavi se on.

Ne treba ni da spominjem, kako sam se obradovao tome poznanstvu. Odmah sam ga pozvao u kuću »na razgovor«. On se ispričao i obrekao za koji dan doći.

— S kakim se ti to soldatom družiš? — pitaju me moji poznanici. — Tko je to?
— To je moj Patriota, — odgovaram ja, upotrebljujući riječ »patriota« u značenju »zemljak«.
I ostao je Patriota i svi su ga moji i njegovi znanci u Karlovcu zvali: Patriota.
Siroma' Patriota! — ...

*

Tako jedared kod mene društvo. Slavim imendan.
I zasjeli. Jede se to i pije sve u šesnaest.
I Patriota je tu. Dobio je »Erlaubnisschein« do zore.
Al ne drži njega piće. Slabo on za to mari. Njega drži kolega Marčetić sa svojim egedama.
Udesili ja i Marčetić pravu cigansku glazbu: on svira na gusle, ja na bugariju.
I sviramo samo one naše pjesme, one bećarske koje su i u obijesti svojoj tako tužne, one naše pjesme otegnute i žalovite...
A Patriota raste, uživa, zanosi se.
— Znaš, davno ja tako šta nisam čuo, — govorio mi je poslije nekoliko dana. — Činilo mi se — nastavljaše on — ko da sam kod »Crnoga konja« u Vinkovcima i ko da slušam Šandora Ciganina. Al ovo je još ljepše bilo, milije, slađe.
Kasnije je on te osjećaje sabio u ove stihove:

I gudi pjesmu pomame lude,
Drmaj i tresi svom dušom mojom!
Razbudi u me r zuzdāj stari,
Radosti stvori, veselja pjana,
I cikti strunom, jecaj i zvoni, —
Divlje mi gudi do blijeda dana!

*

— Kaka je ono ženska, Patriota, s kojom te često viđam?
— Koja ženska? — čini se on nevješt.
— Znaš ti dobro koja. Ona iz R-e ulice.
— To je jedna udovica, moja davna znanica. Ali tu nema ništa šta ti misliš — brani se on već unaprijed.
— Ne mislim ja ništa; samo tako pitam.

Drugi put opet započinje sam:

— Ah, znaš, što kod nas sad u kadetsku školu dolazi jedna mljekarica!... Krasna. Mlada i friška. A oni je, obješenjaci, napastuju svi po redu. Znaš šta je soldačija pusta!

— A ti? — pitam ja i namigujem.

— Ja se ozbiljno držim, promatram sve to i razmišljam, — odgovara on.

O toj je mljekarici napisao kratku novelicu koja je izišla u Ilustrovanom Obzoru.

*

I eno ga sjedi kod H-a u gostionici. Dakako u onoj »prostoju« sobi kamo ne dolaze oficiri nego samo purgarija.

Ima on već stalan svoj budžak.

— Otkad on to tako često dolazi k H-u? — mislim ja u sebi kad sam ga svaki put tamo našao kad god sam došao.

Znam da je uvijek dolazio u kavanu »Zagreb«, u onu kraj kupskog mosta. Tu on sjedne kraj prozora, zabarikadira se čitavom hrpom novina i ilustriranih listova, pa puši, čita i gleda kako Kupa teče.

A sad najedared dolazi k H-u!

Al odmah sam razumio.

Dolazio je zbog neke mlade konobarice, plavke, za koju se oduševljavao — čini mi se — ponajviše stoga što je bila iz Slavonije.

Takav je on bio.

Kad sam pročitao njegovu novelu: Gospođica od »Zelenog drveta«, koja je nekoliko dana prije njegove smrti izašla u Slobodnoj Riječi — sjetio sam se ove uspomene.

I još nečega sam se sjetio.

Bila neka mlada kasirica, ljepušasta crnka. O ovoj je on znao meni često govoriti:

— Eto vidiš, kako ta djevojka neće pasti?! I kojekaki bogati starci i oženjeni ljudi i oficiri i kadeti i soldati sa »šaržom« i bez »šarže« i trgovački pomoćnici i kalfe — sve to na nju vreba.

Kako se čini, on je one dvije djevojke imao pred očima pišući već pomenutu novelu i od njih je složio jedno lice.

Nikad nisam ni pomislio da bi on bio bolestan. Tako je bio lijep i rumen. Ko snaša — štono kazao Matoš u feljtonu Hrvatske Slobode.

Al jedared!

Razbolio mi se sin. Ja bjež' po liječnika.

Na putu sastanem njega — Patriotu. Baš je bio pošao k meni.

Kažem mu kuda ću. I on pođe sa mnom.

Nađem liječnika, i mi požurimo.

Išli smo oštrim korakom.

Ali moj Patriota zaostao! Nije mogao držati s nama koraka.

»On je sigurno bolestan« — pomislio sam odmah.

*

Bilo je u njega dobro, zlatno srce. Bio je odan drug i iskren prijatelj.

Kad sam bio za Rauchove vlade poradi svoga političkoga ponašanja dvaput preteriran i premješten u Vinkovce, kako li me je on znao sokoliti i hrabriti!

I kad sam odlazio odande iz Karlovca, onda sam ga posljednji put vidio zdrava.

Jer ubrzo je iza toga obolio.

O ferijama sam ga našao u Karlovcu u vojničkoj bolnici jako, jako bolna.

Kako li se obradovao što sam ga pohodio!

I više nikad poslije toga nije ozdravio.

Kako je poslije bilo kad je izišao iz vojništva, već zna se: prividni oporavak, onda vođenje poslova u Književničkom društvu uz groznice koje nisu nikad ni prestajale, pa onda bolovanje u lječilištu na Sljemenu i napokon povratak u Vinkovce, kući, i put u — grob.

*

Dočekao sam ga na kolodvoru kad sam saznao da dolazi. Nisam se ni izdaleka nadao da je njemu tako zlo.

Nije se htio ništa razgovarati. Bio je otresit, osoran.

Kod kuće je legao u krevet iz kojega nije više ustao.

Kad sam ga prvi put pohodio, učinilo mi se kao da mu je krivo što sam došao. Na moj pozdrav odzdravio je i ne pogledavši me.

Dugo smo šutjeli. Ja sam razmišljao što da kažem i kako da se držim.

— Ti si promukao — rekнем mu ja kad sam ga čuo gdje govori.

— Promukao?! — nasmije se on ironički. — Nema u mene više ništa plućiju, pa to je! Kad u proljeće trava proklija, onda ću i ja pod ledinu ako ne odem još prije. A nemoj misliti da mi je žao umrijeti! Ja sam se s tim sprijateljio. Kadgod samo bude mi žao.

Ušutio je bojeći se valjda da ne zaplače. Jer njemu je bilo jako, jako žao umrijeti — njemu, onako mladu...

Al ubrzo se on ponadao. I maštao je o koječem i smišljao je koješta i snovao razne osnove.

I nije prestao pisati. Pisao je dokle god je mogao micati rukom.

Ostalo je dosta tih rukopisa iza njega. Ima tu sva sila zanimljivih stvari: jedna drama u jednom činu, gotova i izrađena, zatim jedna drama iz seoskog života u četiri »scene« s oznakom da se ima skratiti; zatim dva započeta romana, nekoliko gotovih malih novelica i humoreski; započeta, naveliko zasnovana historijska drama kojoj je građa uzeta iz hrvatske povijesti, s mnogim bilješkama. Ima tu dosta neobjelodanjenih pjesama, početak pripovijesti iz vojničkoga života koja bi bila izrađena na osnovi vlastitih doživljaja i

vlastitoga iskustva; imaju tu dvije raspravice, pa velik broj narodnih pjesmica što ih je on pokupio; početak dnevnika što ga je pisao, tako rekavši, pred samu smrt.

»2. XI. (1910).«

»Dakle ležim već dvadeset i pet tjedana! Dakle: jednu stotinu sedamdeset i pet dana! Mnogo je izreći. Koliko je tu dosade, muka i zavisti zdravima, koji hodaju, slasno jedu, dobro spavaju. Cijeli mi je dan tužan i pust, pa kako je i jesen, lišće pada, ogoljuje se i umrtvljuje kraj — to je upravo nesnosno gledati kroz prozore, motriti kaljavu cestu, omagljena polja, blatani potoci. A nešto se mora, nekud se mora gledati. Ne može se žmirati.«

»Smrt, da je bez počitanja spomenem, sve obigrava oko moje postelje. Ali — jok! Doktori vele, pasje sam naravi! Mudraci! Proglašuju me cinikom, a mekan sam kao tijesto. Oni misle da ja nemam čuvstva. A ja? Srce u mene zadrhti u čas ko mrzlo lučenje. Bez ganuća ne mogu dan da provedem. Bio sam i zaljubljen. Mogu reći: ozbiljno, a zato mogu kazati i da sam sentimentalni. Gdje sam ja dakle od cinika!...«

*

I umro je i rastužio sve nas koji smo ga ljubili...

I nije dočekao da proklija friška trava zelena... Kad je stalo padati zadnje suho lišće, onda se posve osušio i njegov život...

I eno ga pod zemljom, u groblju...

Na drvenom krstu piše crnim slovima njegovo ime...

I pada prvi snijeg i pobjeljuje njegov prerani grob...

Savremenik, 1909.

[III]

NAD GROBOM IVANA KOZARCA

Ivan Kozarac umro je 16. studenoga o. g. u Vinkovcima. Kod pogreba zastupao je Društvo hrv. književnika njegov pravi član g. Joza Ivakić. G. Ivakić izrekao je nad grobom pokojnika ovaj govor:

Zauvijek su zamuknula usta koja su ispričala tako lijepih priča, prestalo je kucati srce koje je u pjesmama zborilo o svojim osjećajima, usahnula je ruka koja je napisala vrijednih literarnih djela.

Umro je pjesnik!

On koji je tako ljubio život, koji mu se radovao, osjećajući svojom pjesničkom dušom sve čare njegove, on koji se veselio suncu i prirodi bogatoj, koji je čutio svu poeziju što je ona daje — on je taj život morao tako mlada ostaviti, ne dospjevši kazati sve ono što je kazati htio.

»Mnogo teo, mnogo započeo, čas umrli njega je pomeo.«

Za njim plače hrvatska književnost koja je s njime izgubila jednoga od prvih pregalaca među mlađim književnicima, s njime zakapa ona u ovaj grob velike nade.

Samouk, bez škola i svjedodžbi i ispita koji često tako malo znače, on je svojim orijaškim duhom preletio sve zapreke, osjećajući se jakim, on se uspeo do one visine kamo su rijetki zvani, on — naš šokački momak bistra uma i prirodnoga dara — savladao je sve što mu je na putu stajalo, dokazavši da pripada onima koji mogu kazati: »Est deus in nobis!« On se uspeo na naš hrvatski Parnas i odmah stupio na viđeno mjesto.

Njegova je Muza, okićena cvijećem sa naših slavonskih šokačkih livada, sa svojom milenom pojavom djelovala i najzad očarala i skeptične i najstrože sudije.

Umro je pjesnik u kojega je bilo bujnosti osjećaja, širine duše, bistrine pogleda.

Umro je književnik koji je nadovezao na rad Josipa Kozarca. Njegov rad se s ovim nadopunjuje.

Bio je pjesnik nježnoga srca.

Bio je umjetnik koji je i sitne događaje znao učiniti vrijednima umjetničke obradbe.

Bio je realist koji je vjerno crtao život i ljude.

Bio je filozof i psiholog koji je prikazao sve intimnosti slavonske seoske duše.

Bio je anatom koji je analizirao »slavonsku krv«.

A bio je tako tih i skroman...

Bio je biseran značaj, bio je jedan od onih čestitih ljudi koji su kod nas tako rijetki...

A on je osjećao da su mu odbrojani dani, pa je pisao žurno, sveder se tužeći na jadne i teške svoje prilike koje su ga sprečavale u radu. Bolestan ležeći u krevetu, upravo mučevići samrtnu muku — on je pisao. I može se skoro reći: on je kao August Šenoa umro s perom u ruci.

*

Patriota, dobri družo i prijatelju moj, zbogom! Ti si dobro osjećao i znao da su te oni iz Zagreba poslali ovamo da tu umreš. Pa tu, na vinkovačkom groblju, kraj Nevkoša i Krnjaša, tu, blizu ovih šljivika, livada i bašča koje si ti toliko puta opisao i opjevao, gdje si ti kao mali momčić trkao, s kojima te vežu uspomene davne i mile, uspomene iz djetinjstva tvoga — tu će i tvojim kostima biti lakše.

Tu će stara i sirotna majka tvoja često doći okititi i oplakati tvoj prerani grob, gušeći se u suzama.

Ovdje počivaj ti, gdje počivaju i Reljković i Josip Kozarac. Ovdje, u tvom rodnom mjestu, snivaj vječni sanak, iako mnogi od sumješšana tvojih ni izdaleka ne sluti koga s tobom zakapamo i gubimo.

Ali za tobom plače svaki obrazovan Hrvat diljem čitave hrvatske domovine, za tobom plače hrvatska književnost. Slava! Vječna slava Ivanu Kozarcu!

Savremenik, 1909.

Fragmenti iz moje nenapisane autobiografije

(Uspomene iz vinkovačke gimnazije)

I sad se još dobro sjećam kako je bilo...

Prvi razred gimnazije... Nas preko šezdeset u razredu, a možda nas je bilo i oko osamdeset. Puna ona bivša risaonica. (To je ona soba u drugom katu lijevo s prozorima prema dvorištu.)

Mi, Vinkovčani, posjedali svi u zadnju i predzadnju klupu. Svi smo obučeni u nova odijela. Neka od tih odijela šili su vinkovački krojači, a većina su kupljena u konfekciji kod Epštajna. (To je bio odmah prvi dućan uz bivšu Lernerovu kuću, tamo u onim arkadama blizu Dučmelića.)

Zasad smo svi mi Vinkovčani složni, jedinstveni, držimo se kao jedna familija. I ne mijesamo se s onima što su došli sa sela. Pod klupom marljivo trgujemo (i pod satom!) »špekulama«, dugmetima i vojničkim zvijezdama. Kad se koji od nas zbog toga bude svadio sa svojim komšijom a ovaj ga iz osvete tuži gospodinu razredniku, onda će gospodin razrednik morati sići s katedre i doći među nas da »napravi red«. A kad se to zbude, onda je crkla vinkovačka solidarnost. Onda se sve i sva prijavljuje i svi postaju »tužibabe« (kako se to u nekim gimnazijama govori):

— Molim, gospodine, on ima u džepu glikera...

— Molim, gospodine, on ima ispod kragna prišivene zvijezde...

I »tužibaba« se požuri te najspremnije i s užitkom vadi »glikere« iz komšijina džepa pokazujući ih razredniku, i zlobno okrene ovratnik od kaputa pokazujući na zvijezde koje su prišivene na opakoj strani. Kad treba, digneš ovratnik i vide se zvijezde.

A zvijezde dabome imamo svi koji smo »šarže« kad se »igramo soldati«. Ima nas svakakvih, samo oficira nema među nama, jer oficiri su malo matoriji: oni su već drugoškolci. Neki je od nas »frajt«, neki »kapral«, a neki »štražmeštar«. Zvijezde smo kupovali na Prkosu u dućanu u blizini domobranske kasarne.

A znadu »ratnici« gdje kad povesti i ozbiljan razgovor. »Šarža« iz Ervenice ili s Prkosu strogo pita kakvog »ratnika« iz Nemečkog sokaka:

— Gdje ti sad služiš?

— Ja sad nigdi.

— Hajde k nama!

— Je l' kod Bohničeka? Neću. Čujem da je tamo teško: uvijek rat, a ako nije rat, onda su veliki manevri.

Bohničekova je vojska naime bila na glasu kao veoma stroga, a glavni stan joj je bio na Prkosu.

Kad tako koja »tužibaba« izazove raciju, onda g. razrednik nosi čitavo čudo »glikera«, »zvijezda«, mamuza, noževa u ladicu katedrinu kao »corpora delicti«.

Sa mnom je sjedio u zadnjoj klupi neki Sajdeman. Dobro smo se slagali. Na katedru mi i ne gledamo, kao da za nas i ne postoji. Svaki je od nas toliko zabavljen svojim poslom da i ne opažamo kad se promijeni profesor na katedri. Sajdeman je zabavljen uvijek nekim ručnim radom, a ja samo rišem. Mi bismo tako i dalje živjeli lijepo u toj idili da nije opet tako jednoga dana izvršena racija. Opet se naš razrednik spustio s one daleke katedre koja se nama činila kao oblak u dalekoj daljini, pa stao sve revidirati. A ja sam se baš toga dana nešto zamjerio mome drugu Sajdemanu i on me tuži:

— Molim, gospodine, Joza je vas narisao.

Ja sam pocrvenio kao rak. Al sad nema druge nego vadi tu svoju risanku! A to je bila čitava knjiga za skice. Jer ja sam marljivo risao čitave sate i sate. I do podne i po podne, ne pazeći što se govori na katedri i šta se piše na ploči.

— Molim, gospodine, nisam ja vas narisao — lažem ja trudeći se da glumim plač koji mi ne uspijeva.

— Molim, gospodine, jest! — uporno i nemilosrdno dezavuiru me moj komšija.

— Daj ovamo! — zapovijeda g. razrednik.

Šta ću?! Moram predati risanku. Ogledava profesor risanku, lista po njoj: sve same slike, većinom skice onoga što sam vidio oko sebe po razredu. Bio sam slikar samouk. (Imam i danas dvije slike iz prve gimnazije: jedan crtež olovkom i jedan pejzaž akvarelom.)

Moj se komšija požuri i upozori profesora na kojoj je strani njegov portret.

Gleda on crtež, promatra: jest, to je on! On sa svojim karakterističnim cvikerom. Sjedi za katedrom, podbočio se na lijevu ruku i gleda na ploču na koju jedan đak piše diktando. Crtež je bio izrazit. Gospodin razrednik se malo naškubi, sakrije smiješak iza malih brkova (onda je on bio mlad suplent), propisno se i službeno namrgodi i reče:

— Ti, nevaljalac! Mjesto da paziš u školi, ti tu rišeš! Je li? Sutra ćeš doći u karcer. Šesnaest sati karcera!

Sutradan je bio četvrtak, to znači cijeli dan nema škole.

Ovo »izdajstvo« mog vjernog druga Sajdemana dogodilo se jedne srijede popodne koncem mjeseca rujna ili početkom listopada.

Iz škole smo išli zajedno kući. Ja sam bio vrlo zabrinut, a Sajdeman me je tješio. Onda ga ja stanem nagovarati da i on dođe sutra sa mnom u karcer »sua sponte«. On pristane s najvećim veseljem i s najvećom pripravošću. Ali njegova nam je mati pokvarila račune. Ona je došla da se informira zašto njezin sin mora u zatvor. I, naravno, ispostavilo se da on to čini »sua sponte«, iz altruizma i iz grižnje savjesti što me je tužio. Rezultat je bio to da ga je g. razrednik otjerao odmah kući. A ja ostao sâm — u karceru. Sjedim i čekam. Ulazi g. razrednik, pride k meni, pogladi svoj mali brčić, službeno se namrgodi, pa i opet zatomi smiješak koji je htio da se prokrade, i reče:

— Ajde i ti kući! Ti, nevaljalac jedan!

A ja odjurim iz razreda i preletim u tili čas sve one stube i stvorim se na pijaci gdje me je već čekao Sajdeman i ostalo društvo iz zadnje klupe...

A onda...

Da, da... I toga se dobro sjećam...

G. razrednik zadao nam pjesmicu: »Tužila se ljubica posestrimi ruži«.

— Cijeli razred treba da nauči napamet ovu pjesmicu za slijedeći put.

Ja je nisam ni pogledao. Ni ja, ni cijelo moje društvo u zadnjoj klupi. Ali kako je taj sat govorilo možda desetak đaka tu pjesmicu, ja sam je i protiv volje i ne slušajući naučio napamet: dosadno i monotono recitiranje malih prvoškolaca kao zvrndanje muhe u loncu prilijepilo se za uho.

Sasvim na koncu sata prozove profesor mene. Ja dođem pred katedru i stanem govoriti pjesmicu. Ali ja nisam monotono recitirao nego ja sam tu pjesmicu govorio s osjećajem pazeći pored toga na logički akcentat pojedinih rečenica ne dajući se zavesti monotonim ritmom primitivnog stiha i ne gutajući riječi.

— Tako valja! — oduševljeno kliče profesor.

— Tako valja! — svaki čas prekida on odobravajući i sokoleći me.

Kad sam svršio, on me pred cijelim razredom pohvali i istakne me kao uzor kako treba deklamirati pjesme. Kako je bio ushićen, odmah me premjesti iz zadnje klupe u drugu, a na moje mjesto posadi onoga iz druge klupe. (Tko je to bio, više se ne sjećam.)

Ehej! Sad sam ja sasvim prekinuo sa svojim starim društvom. Sad sam porastao u vlastitoj cijeni. I sad sam počeo učiti i paziti u školi i postao sam — što se kaže — dobar đak.

*

U crkvi na misi nisam volio sjediti dolje u klupama. I znao sam tomu izmaći. Evo: u prvom razredu uvijek sam ministrirao; u drugom sam gazio orgulje na koru, a u trećem već sam pjevao na koru: prvi semestar alt, a drugi semestar tenor. U četvrtom razredu već sam pjevao bas I, a od petoga razreda dalje bas II. Bio sam čuveni vinkovački basista i tamburaš i igrač i glumac i režiser i zaljubljeni trubadur i pjesnik koji je pisao stihove za svoju ladicu, i prozu novelističku i dramsku. Interesantno: stihove sam skrivao pred drugovima, a prozu sam im davao čitati. Oh, ti gimnazijski stihovi i ta đaćka proza! Naravno da sam ja sasvim ozbiljno vjerovao u njihovu umjetničku vrijednost. Počeo sam pisati u trećem razredu gimnazije. Osim spomenutih stihova počeo sam pisati »roman« u svescima (u svemu su »izašla« tri sveska) pod naslovom: Nevjernica. To su bile teke koje sam ja sašio kao one za latinske riječi (mali oktav-format). Ti su svesci kolali od ruke do ruke po razredu. Građa se »romanu« osnivala na istinitom događaju. Radilo se o doživljajima i ljubavnom romanu nekog kovačkog kalfe. Ja sam naime u to vrijeme stanovao u istoj sobi s kovačkim kalfama kod mog ujaka. Osim njih u toj je sobi spavao i jedan domobranski vodnik (podnarednik). To su bile moje guvernante koje su me odgajale. Bože moj! Šta sam ja tu sve čuo i vidio! Kao trećoškolac sastavio sam glumačku družinu: o ferijama igrali smo u avliji pod šupom u kući pokojnog starog Kregera u Dugoj ulici komediju: Seljaci u gradu na Sv. Anu po podne. Ja sam bio režiser i glavni glumac. Jedinu žensku ulogu igrao je Franjo Kreger koji je onda izgledao kao curica. Karakterni i groteskni komičar u našoj trupi bio je Luka Domac. Ja sam pored ostaloga vršio još i funkciju scenografa i kazališnog slikara. (Kulise su dabome bile papirnate.) Ulaznica je bila za sjedalo dvije krajcare, a za stajanje krajcar. Imali smo i galeriju. To je bio čardak sučelice šupi. Nego, sve mi se čini da je ta predstava kod Kregerovih bila repriza; premijera je bila u Krnjašu u avliji moga ujaka (u sadašnjoj kući prof. Đakovića).

I slijedeće smo godine i opet o ferijama igrali u Kregerovoj avliji na Sv. Anu. Ali sad sam se pokazao rigoroznijim dramaturgom: htio sam da podržim u izboru repertoara literar-

nu liniju. Prikazivali smo komediju Janka Jurkovića: Čarobna bilježnica. I opet su muškarci igrali ženske uloge. To je ujedno bila i zadnja predstava pod šupom. Kad sam postao gornjoškolic, onda sam stao općiti i s matorijim đacima. I onda bismo svakih ferija mi Vinkovčani gornjoškolci (tj. đaci od V—VIII. razreda) i preparandi koji su došli na ferije kući, i univerzitetlije (ukoliko ih je bilo) zajednički priredili đaćku zabavu s predstavom kod Crnog konja (sadašnji Hrvatski dom) ili kod Kugle (sadašnji Central kraj gimnazije). I tu sam ja i opet bio glavni glumac i režiser i dramaturg (meni je bilo prepušteno da odaberem komad).

U četvrtoj gimnaziji, dakle kao četvrtoškolac, napisao sam »komediju« u četiri čina pod naslovom: Osveta. Koliko se sjećam, i njoj je građa bila uzeta iz zbiljskoga života: bila je to socijalna stvar sa satiričkim pretenzijama. Moj kolega Nikola Đurić, sin pokojnog vinkovačkog pravoslavnog paroha, odnio je tu moju komediju kući da je pročita. Kad mi ju je vratio poslije nekoliko dana, reče:

— Slušaj Joza! Tvoju je komediju pročitao i moj otac. Nije htio vjerovati da si to ti napisao. Rekao je: ako je istina da si to ti napisao, onda ćeš ti jedared postati slavan pisac.

A ja sam samo pocrvenio i stidio se. Ja sam se naime uvijek crvenio i stidio kad su me hvalili, kao šokačka nova mlâda, ili kao mlada udavača.

Komediju Osveta odnio je u Mitrovicu kolega Margetić (sada vijećnik sudbenog stola u Zagrebu). U Mitrovici su je đaci prikazivali.

I niču anegdote iz školskih klupa...

U sedmom razredu. Ima nas deset ili dvanaest đaka. Tako nešto. Svi smo obijesni, razulareni, »bisni« — što kažu naši u Ervenici. Tučemo se, rvemo se, natežemo se prije svakog sata. Giga Aranicki sekira pokojnog Dušana Koića pjevajući: »Otud idu jogeri i jogerski sinovi«. Ove riječi imale su stanovitu aluziju i stanovito značenje zbog kojih se pokojni Dušan ljutio. A cijeli razred u zboru pjeva s Gigom: »Otud idu jogeri...« Dušan bjesni, hoće da navali na Gigu, ali ga odotrag sapne šest ili osam čvrstih ruku, a on se samo rita, psuje, a vratne mu žile nabrekle. (Dr Giga Aranicki je sada advokat u Mitrovici.) Podvornik dolje zazvoni. Odmah otvaramo širom prozore i vrata da prašina izađe. Ulazi (sada već pokojni) prof. Čelap. Sjeda na katedru, piše u razrednicu, a onda vadi notes. Svi znamo šta to znači. Pitat će staroslavensku gramatiku. A joj! Nitko se dabome nije spremio. Nitko nije ni pogledao. Svi smo očekivali da još neće pitati nego da će i dalje predavati. I sad se jedan po jedan alfabetским redom gubi napolje u zahod. (U višim razredima smjelo se bez pitanja otići napolje.) I ja se tako sretno nađem napolju u zahodu. A tu već čitavo društvo puši. I ja smotam cigaretu, zapalim, kadli dođe sada već pokojni Pava Ergotić i rekne:

— Joza, ajde u razred! Ja sam kazao čelapu da si ti pobjegao jer ne znaš lekciju.

— Zbilja si mu to kazao?!

— Jesam. Znaš, ja sam baš sad dobio drugi red, pa pravo je da i ti dobiješ. I ti si kod njega veomadobraš kao i ja. Neće ni tebi škoditi. — Društvo udari u grohotan smijeh. Ja bacim cigaretu i odem u razred gdje me čeka drugi red i grohotan smijeh cijelog razreda.

Karakteristično je za raspoloženje koje je vladalo u razredu to, da smo svi ovu Pavinu gestu slavili kao rijetku duhovitost.

Bože, kako je to davno bilo, a čini mi se kao da je bilo jučer!...

*

Ili ovo:

Na egzorti u onoj velikoj sobi. U bivšoj risaonici. Tu je cijela gimnazija na okupu. I mali i veliki đaci. Kateheta prof. Đaković volio je u svojim propovijedima biti aktuelan, suvremen; u njima je znalo biti aluzijâ na događaje i život đaka izvan gimnazije. Bio je izvrstan govornik, elastičan duh, interesantan, čovjek jake erudicije i bistra pogleda u svijet i život, sintetičan, pomalo ironičan. Nije nikad čitao svoje propovijedi u ono vrijeme, nego ih je govorio.

I prof. Đaković započne egzortu:

»Šišmiši, savurine, savurage, netopiri — to su noćne ptice. Ele, sokole moj, takih noćnih ptica ima i među vama«.

Mi sedmoškolci i osmoškolci samo se zgledasmo. Noge nam se presjekoše. A joj, to se nas tiče! Svi smo ko na iglama. Ne znamo koga se tiče. Slušamo propovijed, a ne čujemo je: sve mislimo šta će biti sutra, u ponedjeljak, kakva je to opet prijava stigla. Jer ni u koga od nas nije čista savjest...

*

Opet u sedmom razredu. Prije katehetina sata. Mi se jakarimo kao i uvijek. Naco Vinter pogleda u svoju bilježnicu (on je vodio evidenciju o tom kad je koji govorio lekciju i kad je koji na redu) i vikne:

— Joza, danas ćeš ti govoriti!

Ulazi prof. Đaković, sjedne za katedru. Mi ga odmah saletimo pitanjima: tobože strašno nas interesira arhitektura i plastika antikna i kršćanska sredovječna. Često nam je uspijevalo da ga tako namamimo: on se raspripovijeda i sat prođe, a on nije pitao lekciju. Tako smo i sad pokušali. Al ne da se kateheta nikako, neće da pripovijeda nego vadi notes i prozove mene.

Ja resignirano ustanem i predam se sudbini jer nisam lekcije ni pogledao. Kateheta je dozvoljavao da smijemo pogdjekad pogledati u knjigu da vidimo koja partija dolazi (jer smo odgovarali čitave velike odsjeke). I ja tako pogledam u knjigu i pročitam neki citat iz evanđelja (u moralci), a onda stanem svojim riječima tumačiti taj citat: raspjevao se ja pustim frazama, leti meni jezik da je milina. Prof. Đaković šeće se ispred klupa po razredu, a ja klepećem, meljem i već se sasvim hrabro raskokodakô. Al prof. Đaković malo zastane, časak posluša, a onda se zagleda u mene i rekne:

— E, moj Joza, pa ti to nisi ni pogledô!

A ja slegnem ramenima, nasmiješim se i sjednem. Neću ništa ni da kažem. Qui tacet, consentire videtur.⁴

⁴ Latinski: Tko šuti, čini se da pristaje.

*

U osmom razredu. U karceru. Ima nas vazdan. Svi smo osuđeni na 16 sati zatvora. Zbog čega? To sad nemam kad pripovijedati. To bi bio sižē za jednu humoresku, a možda i za dvije. Kosta Subotin, Dušan Koić, Pava Ergotić, Ferda Martinović (svi su oni već pokojni), Naco Vitner, Giga Aranicki i ja. Svi sjedimo u karceru. Otvorili prozore i gledamo na pijacu. Prolazi jedna vinkovačka ljepotica. Pokojni Ferda Martinović ispjevao je o njoj pjesmicu. Ja sam počeo. Ja sam napisao prve stihove. I sad još vidim na ploči kako piše:

U Ivice bijela suknja,
svilen unterok....

*

Pepelnica. Silazimo s kora mi pjevači. Dolje pod korom naš razrednik (u osmom razredu) dr Josip Modestin. Prođem kraj njega. On me pogleda, pa rekne kroz zube s ironijom:

— Idite, Ivakiću, pepelite se! Vi ste veliki grešnik.

»Šta on to opet zna o meni?!« — mislim ja i s brigama i s nemirnom odlazim poslije mise iz crkve u gimnaziju.

*

Ovdje ću prekinuti pripovijedanje. Moram se žuriti jer sam zakasnio poslati obećani svoj rukopis za almanah.

Pa neka bude bar ovoliko... Barem jedan mali intimni prilog... Isječak iz uspomena s gimnazijskih klupa iz stare one zgrade vinkovačke gimnazije koje se svi mi vinkovački daci rado sjećamo, jer ona je gledala buđenje i cvjetanje mladosti naše...

Zagreb, 5. V. 1930.

Spomenica vinkovačke gimnazije, 1930.

Rječnik

ala (tur.) – zmaj

'asniti – hasniti, koristiti

ašikovanje (tur.) – udvaranje, ljubovanje

avlija (tur.) – dvorište

bajage (tur.) – tobože

bradva – vrsta sjekire sa širokom oštricom

caherlin – saharin

čaljigati – škakljati

drvnjak – spremište za drva

dojakošnji – dosadašnji

duda – stablo dud; u Slavoniji ženskog roda

duvar (tur.) – zid

đerma (tur.) – sprava za vađenje vode iz bunara, sa dvije povezane pritke u ravnoteži

egede (mađ.) – violina, gusle

egzorta (grč.) – školska propovijed

Erlaubnisschein (njem.) – dozvola (za izlazak iz vojarne)

Est deus in nobis (lat.) – Bog je u nama

frajt – najniži čin u austrijskoj vojsci

furuna (tur.) – peć

glikler – špekula, kliker

gornjoškolic – đak viših razreda gimnazije (koja je nekoć imala 8 razreda, na-

kon četiri razreda pučke škole)

graorast – sivkast, pepeljast, boje poput biljke grahora (graora)

grencerski (njem.) – graničarski, krajiški (odnosi se na nekadašnju Vojnu Krajinu)

gusle – violina

indi (tur.) – dakle

izdanio – izdahnuo, umro

jakariti se – jačati se, hrvati se

joger (prema njem. Jäger) – lovac

kamizol (tal.) – prsluk

kapral (tal.) – kaplar, niži podoficirski čin u austrougarskoj vojsci

karcer (lat.) – školski zatvor (nekada se održavao četvrtkom kad su nekažnjeni đaci imali slobodan dan)

kerma (njem.) – germa, kvasac

kijer (tur.) – kiljer, sobica, sobičak, dio zajedničke kuće koji je zasebno boravište bračnog para

krajcar(a) – sitan novac u Austro-Ugarskoj, stoti dio forinte

kukma – kapa

lijevča – "sprava što drži zadnji dio kola na osi" (Akademijin rječnik)

lučenje – hladetina

maćuva – maćeħa

mundura (franc.) – odora, uniforma

najeriti – naheriti, nakriviti
naviksan (njem.) – premazan viksom, mašču za cipele, ulašten
nemecki – njemački
nenavidan – zavidan
ništa – nešto (pored običnog značenja)

obramenica – povijena motka s prikladnim kukama na oba kraja; o kuke se vješa teret, a motka se nosi na ramenu
odžak (tur.) – dimnjak
oplećak – dio ženske odjeće, košulja
ornica – sprava za oranje s konjima

parok (grč.) – župnik
patrica (od lat. Pater noster – Oče naš) – krunica
pendžer (tur.) – prozor
pizmen (grč.) – neprijateljski, zloban
počitanje – poštovanje
podnimiti se – poduprijeti se, nalaktiti se
ponjavac – pokrivač, prostirač; omanji sag na kojem žene u crkvi kleče, a katkada i sjede
poslendani – radni dan
preparandija (lat.) – učiteljska škola
preteriran (lat.), mimoiden, zapostavljen (pri unapređenju)
probazdalikati – proskitati, provesti (vrijeme) u skitnji
probelendovati – probesposličiti, protračiti vrijeme

Raci, racki – pravoslavci, Srbi; srpski
Rauch, Levin (1819-1890) – hrvatski ban (1868-71), vođa mađarona i provoditelj hrvatsko-ugarske nagodbe
razbarukan – razbarušen, raščupan

safun – sapun
samovar (rus.) – prenosiva naprava za kuhanje čaja
sine ira et studio (lat) – nepristrano, objektivno, pravedno, bez ikakvih »zadnjih« primisli
sinija (tur.) – stol
stan – salaš, majur, imanje izvan sela
stražmeštar – najviši podčasnički čin u nekadašnjoj austrougarskoj vojsci
sua sponte (lat) – od svoje volje
suplent (lat.) – pomoćni učitelj, zamjenik profesora

Šokci, šokački – katolici, Hrvati; katolički, Hrvatski

takija – odmah
teo – htio
trim – trijem (ikavski)
tukvanj – dijalekt, umjesto "tikvanj", boca od isušene tikve

ulan (polj.) – prvotno konjanik oboružan kopljem, a kasnije naziv posebnih konjaničkih jedinica koje su se od ostalih razlikovale samo uniformom
unterok (njem.) – podsuknja
usopiti se – zapuhati se, zadihati se

zabaviti – prigovoriti, zamjeriti